

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta humanitních studií

Antropologická studia

specializace historická antropologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Cechy v životech řemeslníků (české země, 1731–1853) na
příkladu cechů truhlářů

Bc. Edmund Trubáček

Praha 2024

Vedoucí práce: prof. Dr. phil. Pavel Himl

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25.6.2024

Edmund Trubáček

ABSTRAKT

Předložená diplomová práce *Cechy v životech řemeslníků (české země, 1731–1853) na příkladu cechů truhlářů* představuje pokus o historicko-antropologickou analýzu toho, co pro řemeslníky ve zkoumaném období znamenalo náležet k cechu a jakým způsobem se tyto významy měnily. Za tímto účelem se práce zaměřuje na několik vybraných jevů, které byly součástí životů mnohých řemeslníků. Jedná se zejména o přechodové rituály (stávání se tovaryšem i mistrem), tovaryšské zvyky, jako například takzvané řemeslnické pozdravení, způsoby, kterými se cechy vymezovaly vůči okolní společnosti a náboženské cechovní zvyklosti. V této práci se nejprve snažím zachytit povahu těchto jevů, jakožto společných pro široké množství řemeslníků, zejména na začátku zkoumaného období. Dále rozebírám vývoj cechů napříč osmnáctým a do poloviny devatenáctého století, který představuji na základě různých interpretací úpadku cechovního systému v dobové i pozdější literatuře. Na tomto podkladu poté stavím při popisu fungování Cechu truhlářů v Sadské v první polovině devatenáctého století, při kterém čerpám z vlastního průzkumu archivních pramenů. Porovnání dřívějších vyobrazení těchto zvyklostí s příkladem cechu v Sadské mi umožňuje vytvořit interpretaci toho, jak se měnila role cechů v životech řemeslníků napříč tímto obdobím. Při této vlastní interpretaci využívám zejména konceptualizaci *tradic* a *zvyků* dle Erica Hobsbawma.

ABSTRACT

The presented thesis *Guilds in the Lives of Craftsmen (Czech Lands, 1731–1853) on the Example of Joiners' Guilds* represents an attempt at a historical-anthropological analysis of what belonging to a guild meant for craftsmen during the studied period and how these meanings changed. To this end, the thesis focuses on several selected phenomena that were part of many craftsmen's lives. These include initiation rituals (becoming a journeyman and a master), journeyman customs such as 'craftmen's greetings', the ways in which guilds differentiated themselves from the surrounding society, and religious guild customs. In this work, I aim firstly to capture the nature of these phenomena as common to a wide range of craftsmen, especially at the beginning of the studied period. Furthermore, I analyze the development of guilds throughout the eighteenth century and into the first half of the nineteenth century, which I present based on various interpretations of the decline of the guild system in contemporaneous and later literature. I further build on this foundation when describing the functioning of the Joiners' guild in Sadská in the first half of the nineteenth century, drawing from my own research of archival sources. Comparing earlier depictions of these customs with the example of the guild in Sadská allows me to create an interpretation of how the role of guilds in the lives of craftsmen changed throughout this period. For this interpretation, I mainly utilize Eric Hobsbawm's conceptualization of 'tradition' and 'custom'.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. Dr. phil. Pavlu Himlovi za odborné a pozorné vedení této práce. Děkuji také Medě Doležal za trpělivost a rady při tvorbě práce a stejně tak děkuji za pomoc i Kamile Schewczukové a Kateřině Matuškové. Nakonec chci také poděkovat zaměstnancům Státního okresního archivu Nymburk, kteří mi poskytli cennou asistenci při práci s archivními prameny.

Tato publikace vznikla v rámci projektu SVV 'Historická antropologie moderních společností', č. 260733, řešeného na Univerzitě Karlově, Fakultě humanitních studií.

OBSAH

	ÚVOD	7
	Metody a teoretická východiska	
	Reflexe použité literatury	
	Povaha archivních pramenů	
1	CECH – VÍCE NEŽ SPOLEČENSTVÍ ŘEMESLNÍKŮ?	23
	Generální cechovní patenty a artikule	
	Devátý článek a přechodové rituály	
	Další aspekty života v cechu	
	Náboženské aspekty cechů	
	Cechy a řemeslníci	
2	ÚPADEK CECHOVNÍHO SYSTÉMU	43
	Politické a legislativní změny	
	Změny v poměrech uvnitř cechů	
	Úpadek řemeslnických zvyklostí	
	(Ne)mění se vztah cechů k náboženství	
3	CECH TRUHLÁŘŮ V SADSKÉ	54
	Cech truhlářů	
	Život učně	
	Stávání se tovaryšem	
	Stávání se mistrem	
	Konfliktní situace	
	Cechovní praporec	
4	CECHOVNÍ ZVYKLOSTI V ŽIVOTECH ŘEMESLNÍKŮ	75
	Zvyky, či tradice?	
	Závěr	85
	Seznam použitých pramenů a literatury	87
	Literatura a zdroje	
	Zákony, dvorní nařízení a další legislativní sbírky	
	Dobová literatura	
	Archivní prameny	

Úvod

Tato práce představuje pokus o zodpovězení dvou hlavních otázek týkajících se cechů a řemeslníků. První z nich se ptá na to, co mohlo přibližně mezi lety 1731 a 1853 znamenat pro obyčejného řemeslníka náležen k cechu. Zde mám na mysli zejména ty významy cechovní přináležitosti, jež se netýkaly výlučně řemesla. Hledám tedy sociální aspekty cechů, které zároveň tvořily velkou část společenského světa, v němž řemeslníci žili.

Druhá otázka se týká toho, jak se způsob, kterým cechy do životů řemeslníků zasahovaly, měnil v tomto časovém období a jak se spolu s tím měnily i významy, které pro ně cechy měly. Má hypotéza je, že společenská role cechů se napříč touto dobou umenšovala – přece jen jde o dobu, která je zpravidla popisována jako období největšího úpadku cechů.¹ Jaké konkrétní proměny však nastaly a které aspekty cechů se napříč časem udržely více než jiné? I na toto se pokusím v této práci odpovědět.

Jak poznamenává Sheilagh Ogilvie, „cechy se jen zřídka omezovaly na jedinou činnost – omezování vstupu, stanovování cen, kontrolu práce, vyhledávání rent, udržování kvality, školení pracovníků, regulaci technologií, pojištění členů, organizování společenského života, slavení náboženských svátků nebo kolektivní politické akce. Místo toho se zabývaly širokou škálou vzájemně propojených ekonomických, sociálních, politických, náboženských a kulturních aktivit.“² Mým cílem je představit tuto širokou škálu aktivit s důrazem na ty, které překračují pouhé regulování výroby a prodeje řemeslného zboží a správu vnitřního chodu cechu, ale vstupují i do zdánlivě nesouvisejících oblastí života řemeslníků – zejména tedy aktivity sociální, kulturní i náboženské. Představím nyní ve zkratce, co mám tímto konkrétně na mysli.

¹ Interpretaci této doby jakožto období úpadku rozebírám zejména ve druhé kapitole.

² OGILVIE, Sheilagh. Guilds, Efficiency, and Social Capital: Evidence from German Proto-Industry. *The Economic History Review*, vol. 57, no. 2, 2004, s. 288.

Na řemeslníky a jejich vztah k cechu pohlížím ze tří hlavních úhlů, které jsou definovány jejich postavením v rámci cechu – tedy jde-li o učedníky, tovaryše, či mistry. Každá z těchto skupin měla značně odlišný způsob vnímání toho, co pro ně znamenalo být řemeslníkem či přináležet k cechu. To, ke které skupině daný řemeslník patřil, definovalo také jeho vnímání sebe sama i svého okolí a jeho chování k ostatním řemeslníkům. Vzhledem k tak razantně jiné povaze těchto postavení, fáze přechodu mezi nimi byla důležitou, přelomovou a mnohdy také docela divokou událostí. Část z mé práce je tudíž zaměřena právě na přechodové rituály jakožto na jedny z nejdůležitějších cechovních ceremonií (alespoň z pohledu obyčejného řemeslníka).

Dále se zaměřuji i na jiné zvyklosti, které s životy řemeslníků v ceších souvisí. Některé z nich se týkají primárně jedné z těchto skupin – například vandr a řemeslnické pozdravení tovaryšů, zatímco jiné se dotýkají všech – mezi ně může patřit i vzájemná šikana či omezování vstupu. Také se věnuji náboženským aspektům existence cechů, kde se blíže zaměřuji na některé konkrétní z nich – zejména na cechovní praporce, náboženské slavnosti a pohřby. Ačkoli určitě nejde o všechny způsoby, kterými cechy vstupovaly do společenských životů řemeslníků, jde dle mého názoru o zajímavý vzorek, na kterém lze reprezentativně sledovat postupnou proměnu cechovního zřízení jako celku. Období zkoumané v této práci je ohraničeno vydáním generálních patentů na straně jedné a koncem dostupných archiválií z Cechu truhlářů v Sadské na straně druhé.

První dvě kapitoly této práce jsou spíše teoretičtější a připravují půdu pro následnou praktickou část. První z nich se snaží přiblížit to, jaké formy mohly některé řemeslnické zvyklosti nabírat na začátku zkoumaného období, zatímco druhá pojednává o jejich proměně v rámci celkového úpadku cechovního systému. Následně se pokouším tuto změnu v praxi ukázat na příkladě truhlářského cechu v Sadské a několika dalších podobných cechů.

Proč si však k tomuto účelu vybírám právě truhlářské cechy? Do jisté míry za tím stojí můj vlastní vztah k tomuto řemeslu. Sám se truhlářem v současné době učím a mám toto řemeslo rád. Jsem toho názoru, že alespoň základní obeznámenost s řemeslem je předpokladem pro lepší vhled do dané komunity a představu o každodenní řemeslnické práci. Nemyslím si však, že výběr truhlářského řemesla je pro povahu této práce příliš zásadní. Závěry této práce by pravděpodobně byly podobné, čerpal-li bych z písemností cechů bednářských, kovářských či například hrnčířských. Tedy těch, vyrábějících jednotlivé výrobky pro místní odbyt.

METODY A TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Jakým způsobem však mohu definovat metodologii této práce? Na jedné straně je blízká přístupu, který zpravidla zaujímají sociální dějiny. Ve středu zájmu této práce tudíž jsou sociální procesy a jevy. Spíše, než na úrovni jednotlivců (ač se jí přibližuje), je tato práce situovaná na úrovni komunit a tříd. Jedná se o řemeslnickou vrstvu, tedy značnou část tehdejší pracující neboli dělnické třídy, jejíž sociální zvyky a prostředí (zde by šel použit i pojem *kultura*) se zde pokouším na vybraných jevech rozkrýt. K této široké skupině lidí je následně vztažena malá komunita, čítající několik desítek osob, na jejímž příkladě jsou představeny jak jevy obecné, tak i ty, které jsou pro ni specifické.

Svým zaměřením i na takto malé skupiny zdánlivě nevýznamných lidí může tato práce připomínat přístup, který ke studiu historie zaujímá mikrohistorie. Jaký je tedy vztah této práce k ní? Mikrohistorie jakožto praxe je ve zjednodušeném pojetí zaměřena na redukci měřítka pozorování, na mikroskopickou analýzu i důkladné studium primárního materiálu. Jak však poznamenává Giovanni Levi, mikrohistorie není jenom změnou měřítka pozorování – není pouhým studiem toho, co se na mikroskopické úrovni dělo, ale zabývá se zejména tím, proč se dané

události děly a jaké za nimi stojí myšlenky i procesy. Není tedy snahou o pouhý popis, ale o pochopení.³

Mikrohistorie má také blízko k antropologickým metodám, zejména k interpretativním přístupům v antropologii a zhuštěnému popisu. Dle Clifforda Geertze má zhuštěný popis několik charakteristických rysů: „je interpretativní; to, co interpretuje, je proud sociální rozmluvy; a toto interpretování spočívá ve snaze zachránit to, co se v této rozmluvě ‚říká‘, před zánikem v okamžiku vyřčení a fixovat to v takové formě, abychom se k tomu mohli později znovu vrátit.“⁴ Jakožto další rys vnímá Geertz jeho mikroskopičnost – tedy to, že antropolog rozkrývá širší interpretace skrze seznamování se s těmi nejdrobnějšími záležitostmi.⁵

Přenesen do oboru historie, setkává se tento přístup s některými úskalími. V historických pramenech nelze číst s takovou detailností, které lze docílit při zúčastněném pozorování. Historické pozorování je nezúčastněné, omezené množstvím dochovaného materiálu, a potýká se s nánosem mezilehlých⁶ interpretací. To, co si v osmnáctém století mysleli řemeslníci o sobě a svém místě v dané komunitě či cechu, a nepatrné způsoby, kterými to dávali najevo, je stěžní to, co písař vepsal do cechovní knihy. V historické analýze je tudíž o to větší výzva pokusit se rozšifrovat význam na základě takto mlhavých a nepočetných pramenů. Mají-li antropologické práce být imaginativním psaním, které je hodnoceno podle autorovy úspěšnosti v přenesení čtenáře do kontaktu s životy jemu neznámých lidí, a zafixovat sociální jevy tak, aby je bylo možné zkoumat i pochopit, pak to stejné by dle mého názoru mělo být jedním z cílů i při historickém psaní.

³ LEVI, Giovanni. On microhistory. In: BURKE, Peter a John R. GILLIS. *New Perspectives on Historical Writing*. Pennsylvania University Press, 1992, s. 99–100.

⁴ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 31.

⁵ Tamtéž, s. 32.

⁶ V nejlepším případě se potýkáme pouze s jednou interpretací – tedy tou, kterou proběhlé dění interpretoval zapisovatel, který byl jeho účastníkem. V případě sekundárních textů však dochází k vrstvení nových interpretací na již interpretovaný text.

Tato práce se přinejmenším částečně (v různých kapitolách s odlišnou mírou) snaží využít tyto přístupy ke studiu všedních životů obyčejných řemeslníků a toho, jak vnímali svět okolo sebe. Nejsm si jist, jestli by to jak popisují truhlářský cech v Sadské, obstálo jako opravdu geertzovský zhuštěný popis (k tomu by asi musel být ještě o poznání zhuštěnější), či zda se snažím interpretovat historii z dostatečně mikroskopického hlediska, abych mohl tuto práci nazvat mikrohistorií. Nicméně, oba tyto přístupy jsou pro mě velkou inspirací.

Antropologická témata se projevují v této práci i skrze zájem o přechodové rituály. Jakožto klasická literatura k tomuto tématu musí být zmíněno *Les Rites de passage* od Arnolda van Gennepa a z pozdějších let i práce Victora Turnera.⁷ Ačkoli mým cílem není komparace přechodových rituálů řemeslnických tovaryšů s rituály, kterým se věnuje antropologická literatura, přesto tyto klasické práce slouží jako inspirace a užitečný rámeček, ve kterém o nich lze uvažovat.

V závěrečné kapitole dále v této práci využívám teorii Erica Hobsbawma, zejména jeho konceptualizaci zvyků a tradic⁸. Jeho rozbor těchto jevů mi umožňuje nejen zvyklosti probírané v této práci lépe identifikovat, ale také mi dává nástroje o nich přemýšlet z nových úhlů. Odlišení zvyků, jakožto organicky vznikajících a flexibilních praktik založených na praktičnosti, od tradic, které si zakládají na neměnnosti a často obsahují ideologický význam, je jednou z nejdůležitějších distinkcí pro tuto práci. Ačkoli můj způsob, kterým s touto teorií pracuji je odlišný od Hobsbawmova, jehož zajímalo zejména vynalézání tradic jakožto způsob zkoumání vývoje moderního nacionalismu, přesto je pro tuto práci užitečná. Dovoluje mi například ukázat zásadní rozdíl mezi přechodovými rituály

⁷ GENNEP, Arnold van. *The rites of passage*. University of Chicago Press, 1961.

TURNER, Victor Witter. *The ritual process: Structure and Anti-structure*. New York: Cornell University Press, 1966.

TURNER, Victor Witter. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. B.m.: Cornell University Press, 1967.

⁸ HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012.

řemeslníků a cechovními náboženskými obřady. Tím způsobem je možné i rozebírat, co mohly tyto zvyklosti pro řemeslníky znamenat.

Konečně zde ještě zmíním jeden aspekt, který v této práci chybí. Jde o genderový úhel pohledu na řemeslné prostředí. Tato práce pojednává téměř exkluzivně o záležitostech týkajících se výlučně mužů, což je dáno zejména tím, že cechy i řemeslná práce obecně byly ve zkoumaných případech výlučně mužským prostředím. To neznámá, že by ženy byly naprosto vyloučeny z řemeslné produkce, například v Německu napříč osmnáctým stoletím hrály ženy důležitou roli ve výrobě tkané látky. Přesto byly vyloučeny z tamních tkadleckých cechů, pro něž však představovaly silnou konkurenci.⁹ Cechy představovaly ve zkoumané době silně patriarchální instituce, které téměř bez výjimky odmítaly přijímat ženy do učení. Přesto byly způsoby, kterými mohly ženy vykonávat řemeslo uvnitř cechu – zejména v tom případě, kdy po smrti mistra bylo dovoleno ovdovělé ženě pokračovat v jeho práci na jeho jméno.¹⁰ I přesto, že cechy ženy systematicky vylučovaly, byly nějakým způsobem u všech zde zmíněných praktik přítomné. Ačkoliv to není předmětem této práce, bylo by dle mého názoru nesmírně užitečné blíže prozkoumat i to, co pro ně tyto situace znamenaly.

REFLEXE POUŽITÉ LITERATURY

Značná část literatury, kterou v této práci využívám, pochází z doby okolo přelomu devatenáctého a dvacátého století. V této době vznikalo vskutku veliké množství studií, polemik i jiné literatury týkající se cechů a řemeslnictva. Jedním z důvodů mohl být rychle se měnící charakter hospodářské produkce, který byl v této době celospolečensky významným tématem. Konečné zrušení cechů nastalo až skrze nový živnostenský řád roku 1860 a mnozí z autorů píšící na konci devatenáctého století měli tudíž poslední roky cechů stále v živé paměti. Právě k

⁹ OGILVIE, Sheilagh. Guilds, Efficiency, and Social Capital: Evidence from German Proto-Industry. *The Economic History Review*, vol. 57, no. 2, 2004, s. 312.

¹⁰ Tamtéž, s. 304.

tomuto zájmu o cech, prolínajícimu se napříč celým devatenáctým stoletím, píše Karel Fojtík: „V době, ve které byly otřeseny a namnoze likvidovány základy hospodářské privilegovanosti a společenské význačnosti řemeslnických cechů a mistrů, bylo každé svědectví o slavné tradici řemesla a řemeslnického cechu významnou podporou řemeslnického uvědomění i obranou řemesla jako důležité společenské a kulturní instituce v místě.“¹¹ Cechy nebyly v roce 1860 zrušeny beze stopy – cechovní tradice, jako povinná výuční doba či závazný vandr, byly i v dalších letech předmětem ekonomických reforem. Tyto reformy v duchu úplné živnostenské svobody se ne vždy ukázaly být úspěšné a v několika případech byly zvráceny pozdějšími zákony. Například v roce 1883 bylo znovu zavedeno zřizování živnostenských společenstev (které měly plnit mnohé funkce co dříve zastávaly cechy) i povinné učební doby.¹² Otázka uspořádání živnostenské výroby tudíž byla horkým tématem napříč devatenáctým stoletím, a i do počátku dvacátého.

Mnohé knihy v této době vznikaly i díky podpoře bohatších řemeslnických a živnostenských organizací, které skrze ně chtěly ukázat slavnou minulost svého řemesla. Častým jevem tohoto druhu prací je jejich nekritičnost ke všem aspektům cechů. Tyto práce často idealizují povahu cechovního života – mnohdy jde o popis až mimořádně uctivého a zdvořilého chování vůči cechovním starším, vyzdvihování údajné demokratičnosti cechovního života, přátelskosti mezi mistry a tovaryši, honosnosti cechovních obřadů a pomíjení jakékoli zmínky o vzájemných sporech.¹³

Takto účelově motivovaná literatura však pochopitelně není nejdůvěryhodnějším zdrojem informací, a tudíž se jí snažím buďto vyhýbat či alespoň uvádět povahu jejího narativu. Přesto však, hlavně vzhledem k jejímu často úzkému regionálnímu zaměření, může někdy být hodnotným pramenem. Jako příklad výše popsaného

¹¹ FOJTÍK, Karel. Řemeslnictvo a jeho podíl na utváření volného času obyvatel měst v 16. a 17. století v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý*. Brno: Národopisná společnost čs. při ČSAV, 1974(8-9 (41-42)), s. 82.

¹² Tamtéž, s. 98-99.

¹³ FOJTÍK, Karel. Řemeslnictvo a jeho podíl na utváření volného času obyvatel měst v 16. a 17. století v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý*. Brno: Národopisná společnost čs. při ČSAV, 1974(8-9 (41-42)), s. 82-83.

přístupu pouze v krátkosti využívám knihu o dějinách cechů ve Veverské Bítýšce.¹⁴ Jinak však k tomuto proudu nemá daleko ani spis *Dějiny cechovnictví v Čechách* od Františka Melichara¹⁵, který využívám v lehce větší míře. Autor v této knize zaujímá zřetelně kladný postoj k cechovnímu zřízení a z textu je patrná i jistá nostalgie. Přesto se však jedná o jednu z nejucelenějších publikací k dějinám cechů, která často uvádí i zdroje pro svá tvrzení a cituje větší množství písemných pramenů. Nakonec zde lze zmínit také publikaci *Křesťanská sociologie*, která (ač tomu název nenasvědčuje) popisuje proměny v cechovním uspořádání v osmnáctém století v rozsáhlé míře. Zde se jedná o knihu psanou z konzervativních pozic, která se staví negativně vůči liberálním ekonomickým reformám. Popisuje mimo jiné právě to, co shledává jako morální úpadek cechů, avšak neviní za něj je samotné, ale považuje ho za následek zavádění živnostenské svobody.¹⁶

Na druhé straně, taktéž podníceno zájmem o měnící se hospodářský systém, vznikalo ve stejné době mnoho literatury stavějící se k cechům vyloženě negativně. Tato literatura často tematizovala právě pozdější dobu existence cechů, jejich úpadek a to, jak si ho samy přivodily svou nemravností a neochotou přizpůsobit se měnící se době. Zatímco výše zmíněná literatura byla psána zpravidla z konzervativnějších pozic, zde šlo o autory příklánějící se k moderním ekonomickým reformám, někteří spíše v duchu kapitalismu, jiní v duchu socialismu. Zde se taktéž snažím vyhnout méně kvalitním spisům a uvádím je někdy jen pro představu různosti možných výkladů úpadku cechů.

Mezi těmito dvěma tábory se nacházeli autoři píšící v akademickém prostředí, jejichž interpretace byla zpravidla střízlivější, avšak také bývala zabarvena některým z těchto přístupů. S nimi sdíleli zejména oblast zájmu – častým tématem byla vnitřní organizace cechů, velká politika, otázky hospodářské produkce, státní

¹⁴ K. E. *Dějiny cechů a živnostenského společenstva ve Veverské Bytýšce*. Brno: Živnostenské společenstvo, 1890.

¹⁵ MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902.

¹⁶ NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských, 1900.

reformy a často se se tito autoři nevyhýbali normativnímu hodnocení. Od nich v této práci využívám texty Antonína Gindelyho, Oldřicha Flégla, Josefa Grubera a asi nejvýraznější osobnost z této doby, co se týče výzkumu cechovního zřízení, Zikmunda Wintra (který se však zajímal zejména o období středověku a 16.-17. století). Tento druh literatury, ač se dobou vzniku i metodami může jevit zastaralé, je díky svému rozsahu stále nejobsáhlejším souborem výzkumu k tématu cechovního systému.

Taktéž v této práci využívám i širší množství literatury z pozdějších let. S postupem dvacátého století se téma cechů vytrácí z širší společenské diskuze a stává se tématem zpravidla čistě historickým. S tím patrně souvisí i klesající množství prací na toto téma, avšak souběžně dochází i k rozšíření perspektiv, z nichž je na cechy a řemeslníky nahlíženo. Prosazují se dějiny idejí¹⁷, zároveň se do popředí dostává marxisticky orientovaná historiografie a taktéž se začíná věnovat větší pozornost antropologickým tématům. V českém prostředí přináší období mezi lety 1948 a 1989 množství nových interpretací historických rolí cechů a řemeslníků, na jejichž výzkum je kladen důraz při psaní dějin dělnické třídy. Tyto interpretace se zpravidla nesou v duchu historického materialismu a snaží se zasadit cechy do kontextu třídního boje mezi vykořisťovateli a utlačovanou pracující třídou.¹⁸ Zde je třeba zmínit zejména Arnošta Klímu a jeho *Manufakturní období v Čechách*, které je pokusem zachytit utváření kapitalistických vztahů

¹⁷ K nim má blízko například práce V. Urfuse:

URFUS, Valentin. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. *Právněhistorické studie (PHS)*, 6, Praha: Ústav právních dějin Právnické fakulty UK, 1960.

¹⁸ Studium geneze a vývoje kapitalistických výrobních vztahů (od cechovní přes manufakturní formy výroby) mělo v socialisticky orientovaných státech také další cíl – jeho praktickou aplikaci. Komparace vývoje výrobních vztahů napříč těmito zeměmi měla umožňovat posoudit jejich úspěšnost v implementaci socialistických ekonomických reforem. Tento přístup exempluje například:

ŠPIESZ, Anton. K teoretickým problémom manufakturného obdobia v dnešnom československu. In: *Hospodářské dějiny = Economic history*. Praha: ČSAV. Ústav československých a světových dějin, 1979 (1), s. 9–53.

uvnitř feudální společnosti. Z druhého konce tohoto období cituji i Pavla Bělinu, jehož rané spisy jsou také psány v duchu marxistické interpretace dějin.¹⁹

Ze stejného období pochází i část cizojazyčné literatury, kterou v této práci využívám. Narozdíl od české literatury, v níž se antropologická témata v kontextu řemeslníků a cechů vyskytují výjimečně, (zejména k řemeslnickým přechodovým rituálům neexistují v podstatě žádné českojazyčné studie a zmínky o nich se téměř výlučně objevují jen ve starší literatuře) v jiných evropských zemích se těmto tématům věnovala větší pozornost. Velmi užitečným zdrojem je kniha *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites* z roku 1961 od dánského autora H. Henningsena, která se primárně věnuje přechodovým rituálům a dalším obřadům u námořníků, avšak obsahuje i část věnovanou řemeslníkům. Právě tato kniha mi pomohla nalézt i text Friedricha Frieseho a několik dalších velmi důležitých pramenů. Z osmdesátých let pak pochází i dnes již klasická práce Roberta Darntona *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Ačkoliv je svým zaměřením na Francii vzdálenější mnou zkoumané oblasti, svým přístupem ke studiu přechodových rituálů a dalších řemeslnických zvyků je mi velmi blízká a jistou inspirací.

Vlastní kategorii tvoří literatura, z níž čerpám za účelem doplnění primárních pramenů při analýze truhlářského cechu v Sadské. Zde se jedná zejména o regionální literaturu, pocházející od místních autorů, často bez akademického pozadí. Kromě novodobých souhrnů místních dějin jde o spisy zdejších *písmáků* a kronikářů z devatenáctého století. Jednak krátce cituji paměti Františka Vaváka, nejdůležitějším zdrojem z této kategorie je pro mě však *Dějinopis města Sadská* od Františka Paroubka. Rukopis této knihy se nachází v knihovně Národního muzea, v této práci však čerpám z jeho vydání z třicátých let, kdy periodicky vycházel v místních Sadských novinách. Paroubek (1828–1888) byl kronikářem města Sadská,

¹⁹ Bělina například píše o konzervativní reakci městských obyvatel na ekonomické reformy v osmnáctém století, jakožto o ignorování zákonů ekonomického vývoje a neochotě „přinést tvrdou daň v podobě vlastní proletarizace.“

BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha: Academia, 1985, s. 24.

sběratelem knih a místním badatelem, který obsáhle psal o historii Sadské. Taktéž byl synovcem²⁰ Václava Paroubka, posledního inspektora truhlářského cechu v Sadské od roku 1844 až do zrušení cechů roku 1860. Jeho psaní patrně čerpá jednak z historické literatury a archivních pramenů, avšak i z jeho vlastních zkušeností a paměti, nicméně dopátrat se povahy jeho zdrojů (na něž téměř neodkazuje) je složité a představuje jedno z hlavních úskalí při práci s jeho textem. Mnohdy není jasné, jestli čerpá ze zdrojů z prostředí Sadské či z pramenů z jiných míst. Kromě úvodní pasáže se text však hlásí k tomu, že je charakteristikou řemeslnických cechů přímo v Sadské. I kdyby Paroubek nečerpal přímo z místních pramenů, sám byl současníkem cechů v Sadské a měl blízko k lidem v nich figurujících, nejspíš by tedy nepsal způsobem, který by jeho zkušenostem odporoval. Přesto ho cituji s jistou ostražitostí a snažím se tomuto zdroji nepřičítat přílišnou váhu.

POVAHA ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

V této práci využívám dva hlavní typy primárních pramenů. Prvním z nich jsou archiválie obsažené v cechovních fondech a druhým typem je dobová tištěná literatura. Oba z nich mají specifické výhody i limitace, které se nyní pokusím představit.

Větší část dochovaných archiválií, jejichž původci jsou řemeslnické cechy, se v současné době nachází v různých paměťových institucích, nejčastěji v okresních archivech. Tento materiál po zrušení cechů roku 1860 připadl v následujících letech nejčastěji do vlastnictví živnostenských společenstev, které byly jejich přímými nástupci. Od nich mohl být v pozdějších dobách předán do některé z

²⁰ Potvrzeno skrze porovnání matričního zápisu o narození F. A. Paroubka (Sadská 14, s. 45) a zápisu o svatbě otce Františka Paroubka (Sadská 24, s. 83) se zápisem o svatbě Václava Paroubka (Sadská 24, s. 107)

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik, *Sadská 14*, M14-13, sig.: 10. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11462/>

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik, *Sadská 24*, M14-13, sig.: 9. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11472/>

veřejných institucí. Konkrétně písemné pozůstalosti cechu truhlářů v Sadské byly, jak svědčí zápis v knize mistrů, předány Společenstvem různých živností roku 1906 do tehdejšího archivu města Sadské.²¹ Ne všechny podobné písemnosti byly takto dochovány – například po ceších truhlářů z měst pražských nebyly dochovány téměř žádné spisy.²² Fondů obsahujících cechovní archiválie je přesto relativně mnoho, nicméně jejich rozsah většinou není příliš velký – typicky mezi 0,1 a 0,5bm. V těchto fondech se zpravidla nacházejí podobné typy archiválií, jedná se o knihy zápisů z cechovních shromáždění, knihy počtů, osobní doklady členů cechu, vandrovní listy, cechovní korespondenci a výjimečně například i knihu tovaryšského cechu.²³

Typická cechovní kniha může obsahovat zápisy z řádných i mimořádných schůzí, které bývají poměrně stručné, často psané stylem otázky (žádosti k projednání) a odpovědi (rozhodnutí cechu). Nejčastějšími tématy, které se na cechovních schůzích projednávaly, bylo přijímání mistrů a tovaryšů, záznamy o provedení zkoušek, méně často různé spory s *fušery*²⁴, se zákazníky, jinými cechy nebo i mezi jednotlivými příslušníky cechu. V případě výjimečné situace mohly být svolány mimořádné schůze.²⁵

Účelem těchto pramenů bylo zaznamenání a evidence chodu cechu, vznikaly obvykle v rámci cechovních schůzí a pravděpodobně se očekávalo, že do nich

²¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

²² Potvrzeno emailovou komunikací s Archivem hlavního města Prahy. Výjimkou je jedna kniha přijatých učedníků a jedna kniha mistrů z Vyšehradského cechu.

Archiv hlavního města Prahy, fond Cech truhlářů Praha NAD 262, *Knihy přijatých učedníků do pražského cechu truhlářského 1812–1851*, inv. č. 5.

Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka úředních knih a rukopisů, *Knihy mistrovská 1743–1842*, sig. 5943.

²³ Tu lze nalézt například ve fondu Rajcechu truhlářského v Berouně.

Státní okresní archiv Beroun, fond Rajcech truhlářský v Berouně, NAD 562, *Manuál tovaryšský*, č. kart. 2, inv. č. 24.

²⁴ Fušery byli nazýváni ti, kteří praktikovali řemeslo mimo cech a často bez formálního vyučení.

²⁵ Poměrně obsáhlý rozbor cechovních archivních pozůstalostí lze nalézt v:

SEDLÁK, Vladimír Jan, O ceších a jejich archivech, in: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín, *Archivní příručka*, Praha 1948, s. 197–223.

budou nahlížet buďto členové cechu za účelem dohledání konkrétních usnesení a jiných informací, nebo případně úřední inspektoři. Mnohé z těchto písemností vyvolávají dojem, že jejich autoři pravděpodobně nikdy neočekávali, že by mohly být čteny mnoho let po jejich vzniku či využity k historickému bádání. Jiné však podobné očekávání výslovně deklarují – například kniha mistrů truhlářského cechu v Sadské, do níž byl roku 1809 vepsán obsáhlý úvod počínající slovy: „Vždycky jsem přemejšlel, co bych do této manuální knihy za předmluvu vepsal, vidělo se mi toto za nejlepší, bych co mého možného jest, něco pro památku našim Pánům Mistrům, nynějším i budoucím o našem tak slavném Řemesle Truhlářském vyobrazil.“²⁶ Nabízí se tudíž otázka, jakými způsoby se tvůrci těchto písemností sebezprezentovali. Všechny tyto zápisy sice pojednávají o událostech, které se v daném cechu v minulosti odehrály, nicméně způsob jejich prezentace závisí na zapisovateli, který rozhodoval o tom, co bude obsaženo, či vynecháno a který do nich vkládal své vlastní interpretace těchto událostí. U většiny zápisů, které jsou stručné a nabývají až šablonovité pravidelnosti, je vliv písaře na jejich obsah zdánlivě malý (respektive největší vliv na jejich podobu má dobový úzus formálního psaní). V těch případech, kdy se jedná o obsáhlejší zápisy, obsahující určitý vlastní úhel pohledu, se snažím motivace zapisovatele kriticky zhodnotit.

Jen v krátkosti zde zmíním další druhy rukopisných pramenů, které v této práci využívám v menší míře. Jde o matriky a soudní a výslechové protokoly. Matriky jsou užitečným zdrojem k dohledání faktografických informací o osobách figurujících v cechovních písemnostech. Vzhledem k jejich povaze, kdy je každý zápis napsán totožným způsobem a obsahuje stejné informace, je jejich vypovídací hodnota o povaze života řemeslníků značně omezená. Vzhledem k tomu, že má tato práce zejména kvalitativní, a nikoliv kvantitativní charakter, je využitelnost matrik k zodpovězení výzkumných otázek nízká.

²⁶ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

Výslechové protokoly²⁷, jejichž původci jsou soudy a policejní orgány, mohou naopak být velmi cenným zdrojem. Potenciální šíře otázek, na které byli obžalováni při výslechu nuceni odpovídat, je široká. Často mohou být v těchto pramenech zaznamenány výpovědi o osobních motivacích a vlastním vnímání situace. Významným rysem, který však znesnadňuje využití pramenů tohoto typu, je jednoznačná nerovnost mezi vyslychajícím a vyslychaným. Pro obžalované nebylo důležité mluvit pravdivě nebo obsáhle, nýbrž říkat to, co by jim mohlo pomoci vyváznout z již tak nesnadné situace.²⁸ Dalším úskalím a hlavním důvodem, proč výslechové protokoly v této práci využívám v minimální míře, je jejich špatná dohledatelnost. Obtížnost hledání v soudních či policejních fondech je dána zejména tím, že pouze zlomek z nich je zpracován, zatímco ke zbytku neexistují žádné archivní pomůcky.²⁹ Často je možné v nich hledat pouze na základě jmenných indexů a je tudíž nutná předchozí znalost jmen osob, které se v daném roce objevily před soudem. Přestože se mnohé výslechy truhlářů a jiných řemeslníků v těchto fondech bezpochyby vyskytují, jen zlomek z nich se pravděpodobně bude týkat takových sporů, které by byly relevantní pro téma této práce.³⁰

²⁷ Mám na mysli zejména zápisy ze soudních sporů, výslechy týkající se trestných činů a záznamy z policejních vyšetřování. Taktéž mohou být hodnotné výpovědi předvolaných svědků.

²⁸ Otázku využití výslechových materiálů k historicko-antropologickému výzkumu problematizuje například Carlo Ginzburg v jeho práci *Inkvizitor jakožto antropolog*. Jak poznamenává o výslechových záznamech inkvizice, „odpovědi obžalovaných představují obecně pouhou ozvěnu otázek inkvizitorů“ - to samé může platit i o kterýchkoliv výsleších obžalovaných z trestného činu, přestože moc v rukou vyslychajícího může být méně bezprostřední.

GINZBURG, Carlo. *Inkvizitor jakožto antropolog*. In: *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny*. Dolní Břežany: SCRIPTORIUM 7, č. 1-2, 2005 s. 43.

²⁹ Například v případě Archivu hlavního města Prahy se archiválie tohoto typu dělí na ty příslušející ke trestnímu senátu (MHMP 1., Criminale), v němž se jedná zejména o přečiny typu krádež, podvod, loupež, vražda, pomluva, znásilnění, žhářství atd., dále pak na ty příslušné k civilnímu senátu (MHMP 1., Judiciál), v jehož případě bylo spektrum projednávaných záležitostí mnohem širší. Oba tyto fondy zatím nebyly zpracovány a je možné v nich hledat pouze pomocí jmenných indexů.

³⁰ Časté je stíhání pro činy vůbec nesouvisející s cechem nebo řemeslem. Například mnoho truhlářských tovaryšů bylo stíháno v souvislosti s povstáním v Praze roku 1848. Pět takových spisů se nalézají v Národním archivu ve fondu:

Národní archiv, fond *Vyšetřovací komise roku 1848 Praha*, NAD 209.

Po cechovních písemnostech je druhým hlavním typem pramenů, které využívám v této práci, tištěná literatura z osmnáctého století. Nejdůležitější z nich je pro tuto práci kniha Fridricha Frieseho *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*, vydaná v Lipsku v roce 1705.³¹ Henningsen, který ji také používá ve své práci, ji charakterizuje jako druh *apologie* neboli obrany, jejíž účel bylo poskytnout obrazné interpretace *zvláštních a brutálních* zvyků tehdejších řemeslníků. Oblastí zájmu jsou právě ceremonie, tedy zvyklosti a zejména přechodové rituály řemeslníků. Celkem se kniha věnuje patnácti řemeslům, z nichž jsou u každého popsány obřady týkající se učedníků, tovaryšů i mistrů daného řemesla.³² Popisy zvyků jsou zde zpravidla doplněny o ponaučení, která z nich mají plynout – ale pokud jsou takové, že z nich žádné ponaučení odvodit nelze, mohou být také odsouzeny, jakožto pozůstatky pohanských tradic. Kniha je psaná v době, kdy již začínala debata o reformě cechů a ozývaly se hlasy požadující jejich zrušení.³³ Friese se v této otázce zdá být znatelně nakloněn zachování cechů. Někteří autoři ho dokonce pokládají za důkaz toho, že vzdělané třídy nebyly vždy nepřátelské a pohrdavé k lidové kultuře.³⁴

Další knihou z této doby, z níž čerpám s cílem objasnit povahu přechodových rituálů při stávání se tovaryšem, je *Der Handwercks-Gesell* od Adriana Beiera z roku 1717. Na rozdíl od předchozí knihy je psána převážně latinsky a je koncipována jako právní kniha, která se pokouší vysvětlit zvyky a mechanismy řešení konfliktů

³¹ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705.

³² Kniha pojednává o kovářích, truhlářích, brašnářích, bednářích, soustružnících, kožešnicích, obuvnicích, krejčích, nožířích, hrnčířích, jirchářích, kloboučnicích, plstnicích, vazačích knih a puškařích.

³³ Například ve Vídni se již roku 1699 vážně uvažovalo o úplném zrušení cechů.

URFUS, Valentin. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. *Právněhistorické studie (PHS)*, 6, Praha: Ústav právních dějin Právnické fakulty UK, 1960, s. 57.

³⁴ THAMER, Hans-Ulrich. On the Use and Abuse of Handicraft: Journeyman Culture and Enlightened Public Opinion in 18th and 19th Century Germany. In: KAPLAN, Steve. *Understanding Popular Culture: Europe from the Middle Ages to the Nineteenth Century*, De Gruyter, 1984, s. 276.

mezi tovaryši (kteří, jak je v úvodu knihy poznamenáno, měli ve zvyku vzájemně si slibovat mlčení a řešit své spory jen mezi sebou, pročež se zřídka kdy jejich záležitosti dostaly do povědomí úředníků), zejména na základě římského práva.

Dále využívám ještě dvě knihy z konce osmnáctého století. Jedná se o *Gedanken ueber die Innungen* od Josepha Schiffnera z roku 1782 a *Ueber das Zunftwesen und die Frage: Sind die Zünfte beyzubehalten oder abzuschaffen?* od Johanna Adama Weisse z roku 1798.³⁵ Obě tyto knihy pojí to, že vznikly v době, kdy otázka hospodářské reformy a potenciálního zrušení cechů byla ve společnosti intenzivně řešena. Tyto knihy stojí určitým způsobem na začátku vlny zájmu, která na konci devatenáctého století vyústila v literaturu, kterou jsem popsal v předchozím oddílu. *Gedanken ueber die Innungen* je jediná z těchto knih, která pochází z českých zemí – vytištěna byla v Praze. Jedná se o úvahu nad smyslem cechů, v níž se autor staví za jejich zrušení, která ale obsahuje také popis tehdejších cechovních poměrů. Ačkoliv i druhá zde zmíněná kniha je napsána ze stejných motivací (zodpovězení otázky reformy cechů), jedná se o knihu značně většího rozsahu, která si své tvrzení zakládá i na empirickém výzkumu. Narozdíl od Schiffnera se v ní Weiss staví za zachování cechů a pokouší se vyvrátit různé představy o jejich škodlivosti, nicméně i on volá po rozsáhlých reformách – například chce skoncovat se všemi těmi „zvláštními“ zvyky, které se v ceších vyskytují. Zaujímá tak kritičtější stanovisko než například Friese.

Konečně, velmi cenným pramenem jsou také různé právní normy, zákony, dvorní dekrety a nařízení. Z nich v této práci nejvíce využívám generální cechovní patenty z roku 1731 a generální cechovní artikule z roku 1739. Jejich povahu dále rozebírám v následující kapitole.

³⁵ SCHIFFNER, Joseph. *Gedanken ueber die Innungen in welchen die Bedenklichkeit eröfnet wird, ob mit menschlichen Fertigkeiten ein Monopol getrieben werden kann: Der Freyheit gewidmet*. Praha: Johanna Pruschin, 1782.

WEISS, Johann Adam. *Ueber das Zunftwesen und die Frage: Sind die Zünfte beyzubehalten oder abzuschaffen?* Frankfurt am Mayn: Heinrich Ludwig Bronner, 1798.

KAPITOLA 1

Cech – více než společenství řemeslníků?

na základě generálních cechovních patentů a artikulí

V této kapitole chci nalézt určitý výchozí bod, nebo spíše skupinu jevů (pro nemožnost nalezení takového ideálního a sjednoceného bodu), které v předcházejících dobách ve vztahu řemeslníků a cechů hrály významné role a na nichž bude možné sledovat proměnu tohoto vztahu v následujících letech.

Nejdříve se však pokusím představit jeden předpoklad, ze kterého v této kapitole vycházím. Jde o vzájemnou propojenost cechovního a řemeslnického života. Do psaní této kapitoly jsem šel s představou, že existovalo určité období v minulosti, kdy cech, řemeslo i veškerá řemeslníková každodennost splývaly dohromady a tvořily ucelený a samostatný prostor, v němž jednotliví řemeslníci trávili celý život a odehrávaly se v něm téměř všechny jejich společenské interakce. Na základě dalšího výzkumu se mi tato hypotéza potvrdila, avšak nikoli bez výhrad. Jak například ukazuje výše citovaná Sheilagh Ogilvie, cechy opravdu mohly mít široké společenské role.³⁶ To, jakými různými způsoby cechy zasahovaly i do osobních životů řemeslníků ukazují na mnoha příkladech napříč touto prací. To vše však neznamená, že zde popisované zvyklosti byly kompletně závislé na existenci cechů. Jak lze doložit, i v místech a dobách, kdy cechy nezastávaly silnou roli či nebyly přítomné vůbec, mnohé z popisovaných řemeslnických zvyků byly přesto přítomné.³⁷ Avšak, jak se dále pokouším ukázat, v období, které je předmětem této kapitoly, cechy tvořily silný rámec, který obepínal všechny ostatní řemeslnické zvyklosti. Ztotožňování řemeslnického a cechovního života je dle mého názoru tudíž spíše jistým úhlem pohledu, který je v některých případech více na místě než v jiných. Při výzkumu řemeslnictva střední Evropy v osmnáctém století, je však dle mého názoru užitečným východiskem.

³⁶ OGILVIE, Sheilagh. Guilds, Efficiency, and Social Capital: Evidence from German Proto-Industry. *The Economic History Review*, vol. 57, no. 2, 2004, s. 288.

³⁷ Například Henningsen popisuje přechodové rituály řemeslníků i v předcechovním období. HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 262 - 263.

GENERÁLNÍ CECHOVNÍ PATENTY A ARTIKULE

V prostředí českých zemí se k účelu osvětlení řemeslnických zvyklostí nabízí jeden velmi zajímavý typ pramenů. Jsou jím generální cechovní patenty a generální cechovní artikule z let 1731 a 1739. Jedná se o dva právní akty, kterými císař Karel VI. upravil podmínky cechovního zřízení na území Českého království. První z těchto výnosů - generální cechovní patent obsahuje patnáct bodů, které přikazují cechům různé povinnosti a zakazují mnoho do té doby zaběhlých praktik.³⁸ Jiří Hrbek považuje za nejdůležitější z těchto ustanovení ta, která se týkala podřízení cechovních organizací městským či patrimoniálním úřadům, zrušení výsadního postavení pražských cechů, zajištění rovného práva učit se řemeslu a umožnění vykonávat řemeslo bez mistrovského oprávnění a nad stanovený počet mistrů ve městě.³⁹ Generální cechovní artikule z roku 1739 pak tyto patenty spíše rozvíjejí a doplňují a zároveň jsou koncipovány tak, aby mohly sloužit jako vzor pro většinu cechovních artikulí.⁴⁰

V mé analýze těchto pramenů chci poukázat spíše na důležitost těch méně povšimnutelných detailů, zejména popisu rozličných praktik, které tyto výnosy zakazují. Však to, co se zakazovalo, muselo se také s nějakou frekvencí opravdu dít. Právě některé z těchto detailů mohou dle mého názoru přiblížit to, jakých různých významů pro jednotlivé řemeslníky cech nabýval. Dříve, než se do toho pustím, ještě popíšu, jak se k těmto výnosům stavěla pozdější historiografie, jaký význam jim přikládala a jak vysvětlovala jejich vznik.

Určité množství historiků pokládá za příčinu vzniku těchto nařízení tehdy rozmáhající se ekonomickou teorií merkantilismu. Tento ekonomický směr

³⁸ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311.

³⁹ HRBEK, Jiří. Generální cechovní patent (1731). In: *Akademická encyklopedie českých dějin*. Sv. 4, D-G, Praha : Historický ústav, 2015, s. 370-371.

⁴⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Cech kožešníků Praha, NAD 227, *Generální cechovní artikule císaře Karla VI. pro všechny řemeslnické pořádky v českých zemích*, sig.: Kožešníci 3, inv. č.: 6.

prosazoval důraz na centrální regulaci hospodářství a na maximalizaci domácí produkce. Bylo tudíž shledáno jako žádoucí se zbavit všech překážek podnikání, které ztělesňovaly cechy jakožto tradiční konzervativní a uzavřené spolky.⁴¹ Teoretická východiska reformy cechovního systému dopodrobna ve svém článku popisuje V. Urfus. Za největší inspirace těchto reformních snah shledává ekonomické myšlení Johanna Bechera a do menší míry spisy Wilhelma von Schrödera a Phillipa von Hörnigka. Urfus generální cechovní patent považuje za „uskutečnění merkantilistického programu na poli cechovní a živnostenské politiky“.⁴² Přestože se merkantilistický program stavěl do opozice vůči mnohým charakteristikám cechovního zřízení, generální patent ho ve svém důsledku naopak upevnil a umožnil jeho následně poměrně dlouhé přežívání. To bylo však podmíněno, jak Urfus poznamenává, značným, ne-li úplným potlačením cechovní autonomie a svobody.⁴³

Objevují se však i jiná vysvětlení příčin vzniku těchto nařízení. Někteří autoři jednoduše zmiňují tendence centralizujícího se státu k čím dál silnější absolutistické vládě, s čímž souvisí snaha o získání kontroly nad dříve autonomními organizacemi.⁴⁴ Dále se (zejména v marxisticky orientované literatuře) objevuje motiv třídního boje a snahy státu o potlačení povstání pracujících. Arnošt Klíma například považuje povstání tovaryšů v Liberci v roce 1722 za impuls k potlačení autonomie cechů a zejména k omezení pravomocí tovaryšů a zavedení dohledu nad nimi.⁴⁵ Tovaryšské bouře, jako byla ta v Liberci,

⁴¹ HRBEK, Jiří. Generální cechovní patent (1731). In: *Akademická encyklopedie českých dějin*. Sv. 4, D-G, Praha: Historický ústav, 2015, s. 370-371.

⁴² URFUS, Valentin. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. *Právněhistorické studie (PHS)*, 6, Praha: Ústav právních dějin Právnické fakulty UK, 1960, s. 63.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Na jednu stranu se tento stát snažil odebrat moc cechů nad hospodářskou produkcí, zároveň však prosazoval ekonomicky liberální reformy. Přestože bylo přáno živnostenské svobodě, stát si přesto nárokoval výlučné právo dohlížet nad ní. Toto zmiňuje například:

Kaizlova věda správní, In: *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: J. Otto, 15.09.1909, 14(8), s. 362-364.

⁴⁵ KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha: ČSAV, 1955, s. 204.

pramenily primárně z neshod mezi mistry a tovaryši, kdy chudých tovaryšů bylo mnoho a přístup k mistrovství byl značně omezen. Klíma tvrdí, že panovnická moc se v případě generálního patentu jasně stavěla na stranu vykořisťovatelů (mistrů) proti vykořisťovaným (tovaryšům).⁴⁶ Ačkoliv patent opravdu obsahuje mnoho nařízení omezující tovaryše - například zakazuje tovaryšská bratrstva, taktéž se ale staví proti libovůli mistrů v zacházení s tovaryši a mimo jiné nastavuje jasná a jednotná pravidla pro udělování mistrovství.⁴⁷ Lze říct, že patent jde dříve znevýhodňovaným tovaryšům v zásadě vstříc, avšak pod podmínkou jejich naprosté poslušnosti k mistrům i státní moci.

Mohlo by se zdát, že generální cechovní patent a potažmo generální artikule znamenaly zásadní přelom ve způsobu fungování cechů. Mnozí autoři jej takto opravdu vnímali, někteří zacházející až tak daleko, že jej nazývali „smrtnou ranou pro cechovní autonomii“⁴⁸. I jiní, kteří se k cechovnímu zřízení stavěli kriticky, vnímali jeho dopad jako přelomový bod, který umožnil přechod k novému lepšímu způsobu hospodářství.⁴⁹ Je vsutku pravdou, že pokud by se tato nařízení v celém

„Patent je dokladem toho, že rozpory mezi tovaryši a mistry, které nabývaly velkých rozměrů, se staly obecným zjevem.“ (Klíma zde cituje pátý článek patentů.)

⁴⁶ KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období v Čechách. Praha: ČSAV, 1955, s. 205.

⁴⁷ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, Cechovní patent z r. 1731. sig.: II 630. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

Šestý článek de facto zakazuje činnost tovaryšským bratrstvům. Generální artikule pak v 21. článku opět tovaryšská bratrstva povolují, ale jedině za účelem zaopatření chudých nemocných tovaryšů. Sjednocování pravidel pro zacházení s tovaryši se vyskytuje napříč celým patentem.

⁴⁸ FIEDLER, František. Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly - Politika agrární, průmyslová, sociální. Praha: Jan Laichter, 1911, s. 198.

⁴⁹ ALAN, Příspěvek k dějinám stavu řemeslnického v Čechách. In: Akademie: orgán socialistické mládeže. Praha: Dělnická knihtiskárna a nakladatelství, 02.1906, 10(5), s. 143.

Alan k cechům píše: „Uzavřenost cechů podporující z počátku sesílení slabých a vyvíjejících se řemesel stala se ochrankyní strnulosti, konservatismu a nepřítelkou všeho pokroku. Místo prospěchu řemesla postaven prospěch určitých rodin, místo rovnosti privilegium. A to přineslo smrt.“ a chápe generální patenty jako důležitý předstupeň konečného zrušení cechů.

EDGAR, Emil. XVIII. století úvodem do moderního hospodářství. In: Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. Praha: J. Otto, 15.05.1924, 29(5), s. 208–210.

rozsahu dodržovala, znamenalo by to konec cechovního zřízení jakožto jakkoliv autonomní části tehdejší společnosti a jeho proměnu v nástroj státní moci určený ke kontrole pracujících řemeslníků a k centralizované správě hospodářství. Nicméně, jak poznamenávají někteří autoři a jak později ukáží i na konkrétních pramenech, tato nařízení byla v následujících desetiletích dodržována přinejlepším částečně.⁵⁰ Některé cechy, například soukenický cech v Liberci, vyjadřovaly proti generálním artikulím značný odpor a ostře proti nim protestovaly, zatímco jiné cechy jednoduše artikulí nedbaly.⁵¹ Zde lze zmínit také Michela Foucaulta, který v kontextu francouzského *ancien régime* (podobnou situaci lze shledat i v českých zemích) poznamenává, že nedodržování pravidel bylo nejen běžné, ale bylo dokonce nezbytné pro život každé sociální vrstvy a bylo podmínkou fungování tehdejší společnosti.⁵² Generální patenty, když popisují všechny nežádoucí praktiky, které mají být zakázány, nevyobrazují tudíž pouze stav cechů jim současných, ale i zvyklosti, které se velmi pravděpodobně mohly ještě několik desetiletí hojně vyskytovat.

Edgar zde nazývá cechovní zřízení jako „zvláště stvořené k tomu, aby podporovalo lidské sklony k nesnášenlivosti, k sobeckosti, k utiskování a šikanování...“ a popisuje generální patenty a artikule jako důležité reformy, které omezily libovůli cechů.

Kaizlova věda správní, In: *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: J. Otto, 15.09.1909, 14(8), s. 362

Generální patenty jsou pojaty jakožto užitečná reakce proti autonomii a libovůli „zvrhlých“ cechů. Osvícenecký absolutismus vyzdvihoval jakožto systém, který „svobodě věci živnostenských daleko více přál nežli zastaralé zřízení cechovní.“

⁵⁰ HRBEK, Jiří. Generální cechovní patent (1731). In: *Akademická encyklopedie českých dějin*. Sv. 4, D-G, Praha: Historický ústav, 2015, s. 370–371.

⁵¹ FIEDLER, František. *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911, s. 201.

⁵² FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přeložil Čestmír PELIKÁN. *Studie (Dauphin)*. Praha: Dauphin, 2000, s. 131–133.

DEVÁTÝ ČLÁNEK A PŘECHODOVÉ RITUÁLY

Obzvláště zajímavý je devátý článek generálních patentů, který popisuje jisté nežádoucí zvyklosti, které lze usoudit, že se v cechovním prostředí často vyskytovaly. Hned na počátku tohoto článku je uvedeno:

*„Nad to někdy pořádkové tak ostře pokračují, že učedníkům, kterým na čase jejich doučení jen po dnech neb hodinách schází, tovaryšstva dokročiti dáti nechtějí. Item mívají oni při z učednictví propouštění rozdílné podivné, dílem směšné, dílem pohoršlivé a nectnostné způsoby, jakož jsou hoblování, broušení, kázání, křtění (jakž se v nich sluje), neobyčejného šatstva oblečení, na ulicích vození aneb obposilávání a což toho více se děje.“*⁵³

Jak přesně mohly tyto „nectnostné způsoby“ vypadat? Jak je v citovaném výňatku uvedeno, k těmto událostem mělo docházet v době propuštění učedníka z učení a jeho nabytí tovaryšského stavu. Jedná se o ukázkový příklad přechodového rituálu. Ačkoli se mi nepodařilo najít mnoho pramenů, které by popisovaly tyto zvyky přímo z prostředí českých zemí, jeden velmi zajímavý pramen, který je popisuje, pochází z Lipska a byl sepsán o necelých dvacet let před generálními patenty. Jedná se o knihu *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*, jejímž autorem je Friedrich Friese. Kniha rozebírá rozličné zvyklosti, které se v té době praktikovaly v různých řemeslech. V kapitole o zvycích truhlářů lze nalézt zajímavý popis, který nám může přiblížit povahu hned několika ze zvyklostí uvedených v generálním patentu:

„Tovaryši dělají s uchazečem krátké actum depositionis:

*Učně, kterému říkají Kuh-Schwantz⁵⁴, položí na lavici, ořežou ho, nasekají a **ohoblují** a použijí na něj všechno truhlářské nářadí. Pak si musí lehnout do světlice, protože tovaryšovi mistři řeknou, aby z něj udělal architektonický sloup. Takový sloup musí*

⁵³ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, Cechovní patent z r. 1731. sig.: II 630.311, článek 9. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

⁵⁴ Doslovným překladem je *kraví ocas*, může však znamenat i *býčí penis*.

tovaryš nakreslit na uchazeče ležícího ve světnici velkým dřevěným kružidlem, na jehož jedné noze je štětec potřený černou barvou. Když tovaryš nákres dokončí, mistr řekne, že pilíř není správný a není k ničemu. Potom učeň, který má hrst sazí, natře novému učedníkovi obličej a udělá ho úplně černý.“

[...]

„Pak se s chlapcem neboli uchazečem provede takzvaný **křest**, nebo spíše zasvěcení, a to tak, že tovaryš kolem něj zavěsí plášť a pronese **kázání**, které bezprostředně následuje; objeví se také druhý svědek a jeho průvodce, který ho zasvěcuje.“⁵⁵

Tato pasáž přibližuje charakter hoblování jakožto specifické součásti přechodového rituálu. Hoblování, které ve svém doslovném smyslu znamená odebírání materiálu dřeva za cílem dosažení cíleného tvaru, je i v tomto přechodovém rituálu, spolu s dalšími subtraktivními metodami (řezání, sekání), metaforicky použito za cílem vytvarování učedníka (který je považován za hrubý, neopracovaný kus dřeva) do lepší a ušlechtilejší formy – do tovaryše. Hoblování se dle tohoto textu jeví být jako zvyk primárně užívaný v prostředí truhlářských řemeslníků, ačkoliv je v různých formách popisován i u jiných řemesel (například soustružníků⁵⁶) a pro podobné rituály tvarování učňů do tovaryšů mají jiná řemesla též jiné vlastní názvy. Citovaná pasáž dále přibližuje význam dalších pojmů uvedených v generálním patentu – křtění a kázání. Oboje jsou zde znázorněny jako další součásti přechodového rituálu a ve stejném smyslu jsou používány i v dalších popisech ceremonií ostatních řemesel⁵⁷ (ačkoliv slovo křest je někdy používáno jako obecné označení přechodových rituálů). Samotné kázání je zaznamenáno na následujících stranách knihy. Tovaryš, který vede rituál (nazvaný Pfaff – kněz, pejorativně) přednese proslov o různých druzích architektonických sloupů a jejich vlastnostech, přičemž upozorňuje na to, jak opovržením hodný předmět je onen

⁵⁵ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 101–102. (z němčiny přeloženo a zvýrazněno mnou)

⁵⁶ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 247–248.

U soustružníků je popisován vcelku podobný rituál s tím rozdílem, že učni v něm byli soustruženi do tvaru sochy Merkura.

⁵⁷ Různé podoby kázání jsou zde zmíněny například u bednářů, brašnářů, kožešníků a nožířů.

Kuh-Schwantz. Zdánlivě je tímto opět naznačováno na mužské přirození.⁵⁸ Poté, co jsou všechny další ceremonie dokončeny (k nimž patří například společné pití piva), převlékne se učeň do nového a čistého oblečení a je přijat mezi tovaryše.⁵⁹

Další zvyk, který generální patenty zmiňují je broušení (*Schleifen*), tento rituál se vyskytoval zejména u bednářů. Učeň byl v něm posazen na stoličku, která byla z pod něj následně odsunuta, mezitím co ho tovaryš kněz (*Pfaff*) držel ve vzduchu za vlasy. Poté byl pokřtěn v sudu s pivem (někdy byl v sudu také kutálen) a na konci obřadu mu bylo dáno nové tovaryšské jméno.^{60 61}

Další tehdejší literatura uvádí interpretaci funkce, kterou tyto rituály plnily. Kniha *Der Handwercks-Gesell* z roku 1717 se o přechodových rituálech vyjadřuje takto: „Co se týče rituálů, ty se liší podle různých řemesel, někdy jde o ostření a broušení, jako u bednářů, jindy o hoblování, jako u truhlářů, a jindy jsou nazývány jinými jmény. Všechny však směřují k tomu, že nový kandidát na členství je před různými diváky z cechu a pozvanými hosty podrobován zkouškám. Tím se aktu dodává větší slavnostnost, zakládá se trvalá paměť na tuto událost a shromáždění je poskytováno jakési představení a zábava.“⁶² Toto však není jediný význam, který zde autor spatřuje v řemeslnických rituálech. Dále popisuje důležitost, kterou jim řemeslníci a cechy přikládají a jakým formám šikany je v jejich průběhu učeň vystaven: „někdo,

⁵⁸ Ačkoliv zde nejsou tyto významy explicitně popsány, lze k nim dospět porovnáním s ostatními příklady podobných ceremonií. Například velmi podobný popis hoblování u cechu truhlářů v Kodani v roce 1737 popisuje tento rituál jakožto zaměřený na mužský sexuální orgán (hrubý uzel – *grobe Knast*).

HENNINGSEN, Henning: *Behøvling og hønsning. Indvielses- og optagelsesskikke i håndværkslav*. København, 1960, s. 22.

⁵⁹ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 103–110.

⁶⁰ HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 260–261.

čerpá z: FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 182–217.

⁶¹ Dávání nových jmen tovaryšům popisuje v českém prostředí také František Melichar.

MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 104–107.

⁶² BEIER, Adrian. *Der Handwercks-Gesell*. Jena, 1717, s. 41. (strojově přeloženo z latiny)

kdo dříve neprošel rituálem, to znamená, že nebyl směšně zbit, vykoupán, pověšen, vystaven kouři, popálen, a nepodstoupil další nevim jaká trápení, někdy i s ohrožením života, nebude přijat do cechu a ani mu nebude umožněno užívat jeho výsad, i když splní roky učednictví a dobře se naučí řemeslu“⁶³ Cílem této knihy bylo představit širší (zejména odborné) veřejnosti povahu práva, kterým se tovaryši vnitřně spravovali. Jak kniha vysvětluje, interní záležitosti tovaryšů se, kvůli jejich zvyku vzájemně si slibovat mlčenlivost, pouze zřídka dostaly do povědomí právních expertů.⁶⁴

Jaký význam mají však tyto knihy, vytištěné v roce 1705 a 1717 v Lipsku a Jeně, pro přiblížení charakteru řemeslnických a cechovních zvyklostí v pozdější části osmnáctého století v Čechách? Na tuto otázku odpovím dvěma tezemi: (1) Forma přechodových rituálů a dalších řemeslnických zvyků byla velmi podobná napříč střední Evropou a částečně i mimo ni. (2) Tyto zvyky nadále byly v rozeznatelné podobě praktikovány i v druhé polovině osmnáctého století.

K obhájení první teze stačí porovnat jednotlivé zvyky napříč cechy z různých oblastí. Jak poznamenává Henning Henningsen, německý vliv (co se týče řemeslných zvyků) se šířil po celé východní Evropě i Skandinávii, do menší míry ve Francii a ještě méně v případě Anglie.⁶⁵ Lze zmínit například téměř stejný popis hoblování u kodaňského cechu truhlářů z roku 1739 jako v knize F. Frieseho.⁶⁶ Podobnost přechodových rituálů v německém a skandinávském prostředí zdá se být poměrně vysoká.⁶⁷ Složitější je to v porovnání s prostředím Čech, pro něž existuje velmi málo pramenů a téměř žádné studie, které by zdejší zvyky

⁶³ BEIER, Adrian. *Der Handwercks-Gesell*. Jena, 1717, s. 42-43. (strojově přeloženo z latiny)

⁶⁴ Tamtéž, s. 2.

⁶⁵ HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 258.

⁶⁶ HENNINGSEN, Henning: *Behøvling og hønsning. Indvielses - og optagelsesskikke i håndværkslav*. København, 1960, s. 22.

FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 93-125.

⁶⁷ Viz například Henningsenovo porovnání hoblování u truhlářů v Dánsku a Německu.

HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 259-260.

řemeslníků zkoumaly podobným způsobem. Jedním vodítkem jsou právě generální cechovní patenty (jež jsou určeny pro České království), které tyto stejné zvyky citují. Podobné zvyky však lze najít například i u cechů krejčovského a sladovnického v Lounech, které popisují křty tovaryšů a zvyk přijímání nového tovaryšského jména při tomto křtu (podobným způsobem jako popisuje např. Friese). Totéž popisuje i řád tesařských tovaryšů z Čáslavi na počátku 18. století.⁶⁸ Popisy zvyků podobných těm výše popsáných lze najít též v moravském tisku z konce devatenáctého století. Dle nich i v polovině osmnáctého století v Uherském Hradišti, když učeň dostal za vyučenou⁶⁹, musel sobě koupit tovaryšské jméno. Samotné platbě však předcházelo několik rituálů – učeň nejprve musel k sobě přivzít tři starší tovaryše, s nimiž měl v herberku (cechovní hospodě) předstoupit před tovaryšské bratrstvo a prosit o přijetí. Následně „nejstarší tovaryš učinil znamenitou řeč⁷⁰ a křtěnce zkoušel, načež vyzdvihli mladého tovaryše na stůl, aby se posadil na sedadlo tam na stole postavené, ale dotloukl se chudák, než na ně dosedl, poněvadž mu v tom všelijak bránili.“⁷¹ Jak si lze všimnout, tento zvyk se značně podobá hoblování ve Frieseho popisu. Dále v českém prostředí popisuje zvyky hoblování a broušení i Antonín Gindely, nicméně zde je patrné, že do velké míry čerpá právě z generálních patentů.⁷²

Čeští tovaryši se také museli setkávat s těmito zvyky v průběhu svého vandru. Jak ukazuje na datech Josef Ehmer, migrace tovaryšů (a i ostatních řemeslníků) byla v osmnáctém i devatenáctém století velmi častým jevem napříč střední Evropou.⁷³ Jak ukazují ve třetí kapitole na pramenech od truhlářských cechů v Nymburce a

⁶⁸ MELICHAR, František. *Dějiny cechovníctví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 104–107.

⁶⁹ Tím myšleno, že dosáhl vyučení. Ačkoli toto slovní spojení je dnes používáno ve smyslu někoho vytrestat, tehdejší prameny tím myslí výhradně dosažení vyučení. V tom smyslu ho používám i v této práci.

⁷⁰ Stejně jako kázání tovaryše (takzvaného kněze – Pfaff) ve Frieseho popisu hoblování.

⁷¹ *Negnověgssj moravsko-slezský Domácj Přjtel: wsseužitečný občanský kalendář na rok obyčejný*. Brno: Karel Winiker, 1888, 47(1), s. 74.

⁷² GINDELY, Antonín. O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. století. In: *Právník: časopis věnovaný vědě právní i státní*, 24(1). Praha: Právnícká jednota, 1885, s. 11

⁷³ EHMER, Josef. *Soziale Traditionen in Zeiten des Wandels: Arbeiter und Handwerker im 19. Jahrhundert*. Frankfurt: Campus Verlag, 1994, s. 101–104.

Poděbradech, tovaryšský vandr do německy mluvících zemí ani zde nebyl výjimkou.

Také druhou tezi lze obhájit na základě podobného materiálu. Řemeslnické zvyky, jestliže nebyly cíleně regulovány nebo se jiným způsobem nepříznivě nezměnilo vnější prostředí, se mnohdy udržely v relativně stálé podobě napříč staletími. Například F. Melichar zmiňuje záznamy o tovaryšských křtech v Lounech napříč celým sedmnáctým stoletím, z nichž však i ty nejstarší z nich připomínají, že se konají „dle způsobu starobylého“.⁷⁴ Obtížnější je však prokázat kontinuitu těchto zvyků v opačném časovém směru. Výše popsané příklady ukazují jejich živou povahu přibližně až do poloviny osmnáctého století, následně však množství zmínek o nich v pramenech i literatuře klesá. Zdá se, že státní reformy v duchu osvícenství a merkantilismu vskutku (ač se zpožděním) do velké míry proměnily cechy a komunity řemeslníků způsobem, který pro zachování mnohých znaků jejich autonomie a diferenciací od zbytku společnosti nebyl příznivý. Zatímco v českém prostředí tuto změnu předznamenaly generální cechovní patenty a artikule, podobnou proměnu lze sledovat i napříč ostatními evropskými zeměmi. Jak poznamenává Henningsen, „ve chvíli, kdy byl zrušen systém cechů, většina iniciačních ceremonií vztahujících se k nim zemřela přirozenou smrtí“⁷⁵ Například v Dánsku byly pravomoci cechů upraveny královským dekretem z 21. března roku 1800, v němž byly zakázány všechny *hrubé a divoké ceremonie* - výslovně zmíněno je pouze hoblování.⁷⁶ Dřívějšího konce zaznamenaly takové zvyklosti ve Francii, kde byly cechy výrazně omezovány skrze královská nařízení již v polovině osmnáctého století, načež byly s velkou francouzskou revolucí definitivně zrušeny.⁷⁷

⁷⁴ MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 104.

⁷⁵ HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 262.

⁷⁶ DÜBECK, Inger. *Håndværksret og laugsreformer 1700–1862*. Håndværkets Kulturhistorie, 3, 1983, s. 264.

⁷⁷ Proces rušení cechů v průběhu francouzské revoluce popisuje například studie od L. Vardi. Za příčinu jejich zrušení jsou vnímány zejména ekonomické důvody. K tomuto zrušení došlo v roce 1791 a setkal se pouze se slabým odporem od cechů, které již alespoň od šedesátých let 18. století postupně ztrácely všechna svá privilegia.

DALŠÍ ASPEKTY ŽIVOTA V CECHU

Přechodové rituály souvisely i s dalšími aspekty života učňů a tovaryšů v cechu, od nichž se mohla jejich podoba odvíjet. Jedním z nich je vysoká míra nerovnosti mezi učni, tovaryši a mistry a všudypřítomný útlak slabších silnějšími a znesnadňování postupu jednotlivce napříč touto hierarchií. Například Robert Darnton popisuje v jeho práci o velkém kočičím masakru onen přechod z učně na tovaryše, tak jak se odehrával ve třicátých letech osmnáctého století ve Francii. „Učednictví bylo přechodnou dobou, mezidobím na cestě od dětství do dospělosti. Mladík si musel odtrpět své, aby mohl splatit své dluhy“ ... „ve chvíli, kdy byl přijat za plnoprávného člena cechu. Až do té doby se nacházel v přechodném, liminálním stadiu.“⁷⁸ Učedníci museli trpět šikanu při konečném obřadu (křtu) u jejich přijetí za tovaryše, ale i po celou dobu jejich učení. Dále, jak lze doložit i na pozdějších pramenech,⁷⁹ často jim podobně jako těm v Darntonově příkladu bylo odpíráno je cokoli naučit. I jedna z příčin těchto útrap a překážek se jeví být shodnou ve Francii i v Čechách na počátku osmnáctého století – tou je značně omezený přístup k získání mistrovství. Učni a tovaryši nejen tiskařského řemesla měli v této době ve Francii z rozličných důvodů⁸⁰ mizivé šance k tomu stát se jednoho dne mistrem. Jak poznamenává Darnton, „jedinou možností bylo oženit se s vdovou po

VARDI, Liana. The Abolition of the Guilds during the French Revolution. *French Historical Studies*. 1988, 15(4), 704.

O stavu řemeslné výroby a vztazích truhlářských mistrů a tovaryšů v mimocechovním prostředí v Paříži na počátku industrializace pojednává například André Jacob Roubo v jeho *Essai sur le Toisé*. Zatímco esej naznačuje určité třídní antagonismy mezi tovaryši a mistry, zmínky o společenských zvyklostech či náznaky nějaké větší soudržnosti truhlářské komunity zde přízračně chybějí.

ROUBO, André Jacob. *Essai sur le Toisé et l'Appréciation des Ouvrages de Menuiserie en général*. In: *L'Art du Treillageur, ou Menuiserie des Jardins – 4e et dernière partie*. Paříž, 1775, s. 1242–1254.

⁷⁸ DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Každodenní život. Praha: Argo, 2013, s. 82

⁷⁹ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská. Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 10, s. 1.

⁸⁰ Zejména kvůli zmenšujícímu se počtu dílen zaměstnávajících větší počty pracujících, ale i kvůli snahám mistrů chránit své postavení a ponechat ho pouze ve své rodině.

mistrovi, neboť mistrovská hodnost stala se dědičnou výsadou, předávanou z otce na syna a z manželky na manželku.⁸¹

Doklady o existenci stejných praktik v českých zemích lze také nalézt v generálním patentu v hojném množství. Zejména sedmý bod třináctého článku popisuje, jak mistrovští synové a i ti, kteří pojmu mistrovské vdovy či dcery za manželky, mají oproti ostatním značně usnadněnou cestu k mistrovství - ať už skrze zkrácená vandrovní léta, nižší nároky na mistrovské kusy či znatelně menší cechovní poplatky za získání mistrovské hodnosti.^{82 83} Dále třetí a čtvrtý článek generálního patentu přibližuje způsoby, kterými bylo s učni a tovaryši nerovně zacházeno - mnoho druhů lidí bylo z důvodu jejich nečestného původu⁸⁴ úplně zbaveno možnosti ucházet se o řemeslo, zatímco těm, kteří se již na některém místě vyučili, mohlo být na jiném místě z kteréhokoliv důvodu jejich vyučení neuznáno.⁸⁵ Řady tovaryšů byly v Čechách, stejně tak jako v mnoha dalších oblastech Evropy, tak široké, že každý další tovaryš znesnadňoval ostatním již tak komplikované vyhlídky na budoucnost, což mohlo mít za následek všudypřítomnost šikany v přechodových rituálech i mimo ně. V důsledku by tak bylo možné interpretovat účel učňovských let nikoliv jen jako období, v němž měl mladý učeň získat potřebné znalosti k výkonu řemesla, ale i jako způsob regulace počtu a druhu osob

⁸¹ DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Každodenní život. Praha: Argo, 2013, s. 76

⁸² Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, článek 13, bod 7. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

⁸³ Všechny tyto praktiky generální patent zakazuje a nařizuje rovné podmínky pro všechny uchazeče o tovaryšskou či mistrovskou hodnost (s malými výjimkami). Nicméně o nedodržování těchto nařízení svědčí i skutečnost, že i o necelých sto let později mohli synové truhlářských mistrů v Sadské mimo jiné přeskočit učňovská léta a být ihned zapsáni v cechu jakožto tovaryši.

⁸⁴ Za nečestné mohli být považováni potomci jednak těch lidí, kteří „*ku krevnímu právu, aneb při žalářích posluhují, na věžích, polích, neb dřeva hlídají, na žebrání pozorují, ulice, toky aneb žlaby čistí, též ponocných, hrobníků, ovčáků, pohodných a těm podobných ...*“, zároveň také ti, kteří byli mimo manželství počati, ale někdy bylo vyžadováno i to, aby „*jejich rodičové při jich svatbě veřejně do kostela a po ulici vedeni byli.*“ Nemluvě o tom, že automaticky byla vyřazena celá polovina populace - ženy.

Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

⁸⁵ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, články 3. a 4. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

(nikoliv na základě jejich řemeslných schopností), kterým byl nakonec umožněn vstup do těchto společenství.

Mezi Darntonovou studií komunity tiskařských řemeslníků, Frieseho popisem řemeslných ceremonií a generálním cechovním patentem lze nalézt několik dalších podobností. Jednou z nich je například zvyk vystavování hostiny na účet učedníka či tovaryše při jeho vyučení, respektive přijetí za mistra.⁸⁶ Třicátý článek generálních artikulí výslovně zakazuje žádat „*hodování, neb tak nazvané svačiny a mistrovský obědy*“ po učednících i tovaryších.⁸⁷ Skládání hostiny při vyučení, přijetí za mistra a občas i jiných příležitostech bylo však běžnou praxí, která byla široce vyžadována – pouze občas byla hostina *in natura* nahrazena složením peněžité částky. V místech, kde se praktikovaly složité přechodové rituály byla hostina spolu s přípitkem zpravidla jejich zakončením, avšak i v místech, kde k takovým rituálům nedocházelo, bylo téměř bez výjimky dbáno na vystavení hostiny při vyučení. Neměl-li učedník či tovaryš dostatek prostředků k jejímu zaopatření, raději mu byla z pokladnice poskytnuta půjčka, než aby mistři o tzv. svačinu přišli.⁸⁸ Jak později ukáží na příkladech českých truhlářských cechů, tento zvyk se i přes všechny zákazy hojně prakticoval i téměř o sto let později.

Dalším zajímavým bodem generálních patentů je ten týkající se takzvaného *řemeslnického pozdravení*. Tovaryš, který přivandruje do nového místa, musel se prý prokázat jistým „*darebným říkáním*“ a pokud se při jeho recitaci dopustil sebemenší chyby, musel se následně podřídit pokutě, či se vrátit odkud přišel a

⁸⁶ Friese popisuje podobný zvyk skládání hostiny jako je ten doložený v českém kontextu. Například u bednářů (s. 223) a vazačů knih (s. 614).

Darnton také popisuje několik situací, při nichž musel učedník skládat hostinu – zde je však třeba rozlišovat příležitosti, kdy byla skládána ostatním tovaryšům na základě méně formalizovaných (ale o to víc vymáhaných) zvyklostí, nebo zda byla vyžadována přímo cechem.

⁸⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Cech kožešníků Praha, NAD 227, *Generální cechovní artikule císaře Karla VI. pro všechny řemeslnické pořádky v českých zemích*, sig.: Kožešníci 3, inv. č.: 6, článek XXX.

⁸⁸ MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 36–38.

dále vandrovat. Generální patenty tento zvyk zcela zakazují.^{89 90} K osvětlení obsahu těchto říkání opět poslouží Frieseho kniha. Jakmile vandrující tovaryš přicestoval do cechovní hospody – herberku, měl jako první prohlásit jistá slova, jako například „*Bůh dej čest řemeslu*“ a pak následoval krátký rozhovor s pověřeným tovaryšem (takzvaným *Oerden-Junger*). Rozhovor zpravidla začínal nějakým představením a vyřízením pozdravu od jeho domácího cechu. Tento pozdrav mu byl od jeho vlastního cechu *udělen* a *de facto* měl zaručovat jeho poctivost a bezúhonnost vůči všeobecným zákonům i cechovnímu řádu. Jestliže tovaryš vyřídil takový pozdrav neoprávněně a byla tato skutečnost odhalena, vystavoval se značnému trestu.⁹¹ V této formě sloužil řemeslnický pozdrav v podstatě jako náhrada pozdějších vandrovních knížek, avšak mohl být přizpůsoben jakýmkoli způsobem, aby byl skrz něj tovaryš zároveň zkoušen, jak dobře zná zvyklosti daného řemesla. Například u cechu puškařů, jestliže přivandrovalo spolu více tovaryšů najednou, byla jim položena otázka, zda chtějí pracovat na jednom místě, či zvlášť. Jediná akceptovaná odpověď na tuto otázku podle Frieseho byla: „*Musíme-li jeden s druhým žít a zemřít, chceme tedy také jeden s druhým pracovat.*“⁹² Teprve poté, co vandrující tovaryš správně vykonal pozdrav, byl mu dán takzvaný šenk. To byl dar od cechu ve formě jídla a přípitku – a nebylo-

⁸⁹ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 – Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, článek 9, dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

⁹⁰ Taktéž je z generálního patentu cituje i Antonin Gindely, který dodává, že „*i v Čechách podivné ony pozdravy řemeslníkův, řeči, přísloví a úsloví jejich při schůzkách cechovních aneb při vstupování tovaryšův do díla pozornost znalců zbudily.*“ O kterých znalcích je řeč, není jasné. Dále poznamenává, že řemeslnické pozdravy vstupují i do německojazyčné prózy a poesie – konkrétně *Der Sulfmeister Juliuise Wolffa* a *Hanne Nüte un de lütte Pudel Fritze Reutera*.

GINDELY, Antonín. O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. století. In: *Právník: časopis věnovaný vědě právní i státní*, 24(1). Praha: Právnícká jednota, 1885, s. 11

⁹¹ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 414–415, 586–587.

Řemeslnické pozdravy jsou v této knize popisovány v částech věnovaných hrncířům, vazačům knih a puškařům.

⁹² FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 607. (přeloženo z němčiny)

li pro něj práce, byl s malým peněžitým příspěvkem poslán na další cestu. I podle toho se dělila řemesla na šenkovní a nešenkovní.⁹³

Co mají společného řemeslnické pozdravení, požadované vystavování hostin, komplexní přechodové rituály, šikana, dědičnost mistrovské hodnosti a další cechovní zvyklosti? Mimo jiné všechny tyto aspekty znesnadňují přístup k cechu a k řemeslu pro nové zájemce a vytvářejí určitý pocit exkluzivity pro zasvěcené. Jde o způsoby, kterými se tyto komunity vymezují vůči okolnímu světu a vytvářejí svou identitu. Toto, spolu s dalšími významy, kterých pro řemeslníky tyto zvyklosti nabývaly, dále rozebírám ve čtvrté kapitole.

NÁBOŽENSKÉ ASPEKTY CECHŮ

Cechy v první polovině osmnáctého století měly pro řemeslníky také význam náboženský. Důvod toho, proč cechy byly často silně nábožensky zaměřeny a vyžadovaly po svých členech různé formy náboženské aktivity nad rámec toho, co se očekávalo od běžných poddaných i svobodných lidí, lze vysvětlit více způsoby. Například František Melichar vidí zde jako původ této praxe sloučení středověkých náboženských bratrstev s cechy. Tato bratrstva dle něj měla být jakousi sítí, v níž se skrze účast na náboženských i světských slavnostech a obřadech budovala vzájemná opora mezi jejich členy, kteří následně mohli kolektivně hájit své zájmy i si poskytovat pomoc v čase nouze. Často se do těchto bratrstev seskupovali lidé právě podle příslušnosti k některému z řemesel. Právě z těchto bratrstev se na cechy měly později přenést zvyky, jako užívání cechovních korouhví neboli praporců a jejich nošení při různých veřejných náboženských slavnostech.⁹⁴ Není zcela jasné, do jaké míry tvořila středověká (zejména řemeslná) bratrstva a cechy dvě oddělená a souběžně existující uskupení (a výzkum tohoto tématu je mimo rámec této práce), avšak na základě některých indicií lze usuzovat,

⁹³ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 21–22.

⁹⁴ MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 10–11.

že se jednalo o celky, pokud ne totožné, pak přinejmenším velmi úzce propojené. Zde lze poznamenat například původ slova cech – z německého *Zeche*, zprvu označující znamení, které bratrstva nosila na praporci.⁹⁵ Tato provázanost náboženských bratrstev a cechů svědčí mimo jiné i o tom, že cechy už ve svém prvopočátku byly uskupení, která se dotýkala zejména společenského života jejich členů a jejichž účel přesahoval témata týkající se čistě řemesla a obchodu.

Další důvod, proč cechy dbaly na zbožnost, byla otázka cti, počestnosti i prestiže. Spojení řemesla s náboženstvím dávalo řemeslníkům i pocit větší váhy a útěchy v jeho smyslnost. Z toho plynula často až úzkostlivá péče o čest cechu, často projevující se i velmi vysokými nároky na čestný původ jeho členů.⁹⁶ Právě i proti tomu se staví ve čtvrtém článku generální patenty, které zakazují bránit v učení se řemeslu kterýmkoli osobám, jež by cech shledal za nečestné.⁹⁷

Mezi výrazné cechovní náboženské zvyky, které se dochovaly do osmnáctého století, se řadí zejména zmíněné průvody s cechovními praporci, uskutečňované při různých veřejných náboženských procesích a slavnostech. Nejvýrazněji byla s cechy spjata slavnost božího těla. Účelem této slavnosti je zdůraznění přítomnosti „celého Krista“ v konsekrovaném chlebu. Hlavní část této slavnosti je průvod, v němž se nosí konsekrovaná hostie a u čtyř oltářů se koná zastavení se zpěvem začátků evangelií, načež následuje svátostné požehnání. Zejména v barokní době se z tohoto průvodu stávalo mnohdy monumentální divadlo s okázalou výzdobou, obsahující veliké cechovní praporce i alegorické vozy, jejichž podoba často postrádala jakoukoliv spojitost s eucharistií.⁹⁸ Slavnost božího těla byla vždy úzce spjata s katolictvím a její vymáhání ze strany císaře bylo v dřívějších dobách často

⁹⁵ Terminologii označení cechů a bratrstev, slova *Zeche* a *Zunft*, jejich původ a diferenciaci zajímavě popisuje úvodní kapitola knihy:

GNEISS, Markus. *Das Wiener Handwerksordnungsbuch (1364-1555). Edition Und Kommentar*. Wien: Böhlau Wien, 2017, s. 14–15.

⁹⁶ NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 353–354.

⁹⁷ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, článek 4. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

⁹⁸ ADAM, Adolf; KONZAL, Václav; KOUBA, Pavel a KOLÁŘOVÁ, Lucie. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 162–167.

používáno jako nástroj k potlačení protestantství.⁹⁹ Možná i z důvodu této vrchnostenské podpory začaly slavnosti nabírat často monumentálních rozměrů, které se udržely i v dobách, kdy byla rekatolizace úspěšně dokončena. Zastoupení cechů při těchto průvodech pro ně bylo otázkou cti a často docházelo i k jejich vzájemnému soupeření o pořadí v průvodu. Pořadí, jednotlivých celků a cechů v průvodu reflektovalo jejich postavení a společenský řád v dané lokalitě. Například ve Veverské Bítýšce docházelo okolo roku 1740 k napjatému soutěžení cechů řezníků a mlynářů o jejich pořadí v průvodu. Mlynáři nejprve zvítězili, avšak o několik let později si řezníci, skrze vyhotovení nákladného praporce, zajistili nad nimi přednost.¹⁰⁰

Jak lze vidět, honosný praporec mohl být pro cech cestou, jak rychle pozvednout svou společenskou prestiž. Náklady na takový praporec neboli korouhev bývaly zpravidla velmi značné – například výše zmíněný cech mlynářů ve Veverské Bítýšce za něj roku 1753 dal 128 zlatých, vskutku nemalý obnos.¹⁰¹ Praporce se však nenosily pouze o slavnosti božího těla, ale i při mnoha jiných příležitostech. Jednou z nich byly cechovní pohřby – zemřel-li některý z mistrů, někdy i z tovaryšů, byly jim vypravovány sofistikované pohřební průvody, v jejichž čele byl často nošen cechovní praporec. Dále nesměly chybět ani různé kříže, sošky, obrazy svatých (často patronů daného řemesla), znaky řemesel i pohřební roucha.¹⁰² Ostatní členové cechu byli k těmto pohřbům pod hrozbou pokuty povinni chodit.

CECHY A ŘEMESLNÍCI

Jak tedy může to, co jsem zde popsal, přiblížit způsob, kterým se řemeslníci v Čechách vztahovali k jejich cechům? Část příkladů, které jsem výše uvedl se

⁹⁹ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Praha: J. Otto, 1895, s. 186.

¹⁰⁰ *Dějiny cechů a živnostenského společenstva ve Veverské Bytýšce*. Brno: Živnostenské společenstvo, 1890, s. 7–8.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 9.

¹⁰² MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 21.

netýkají přímo českých zemí a nepopisují situaci, která přímo v nich panovala. Místo toho se jimi snažím ilustrovat nikoli to, co se opravdu dělo, ale to, co se dít mohlo. Vzhledem k tomu, že výše popsané příklady byly v některých ohledech podobné (nikoliv stejné) zvykům, které byly přítomny i v českých zemích, lze skrze ně přemýšlet o tom, jaké významy nabíraly cechy i pro české řemeslníky v první polovině osmnáctého století.

Ještě se znovu pozastavím u otázky, zda nositeli výše popsaných zvyků, přechodových rituálů a jiných společenských funkcí byly opravdu cechy, či nebyly-li na nich náhodou nezávislé. Keith Snell popisuje v kontextu Anglie tři základní období, do nichž lze rozdělit dějiny učňovství a řemeslnictva. Jedná se o období cechovní, období přechodové (v němž nastává postupný úpadek role cechů) a o období *svobodného učňovství*, v němž žádné organizace podobné cechům již nemají monopol na vzdělávání ani přidělování práce řemeslníkům.¹⁰³ Ačkoli, narozdíl od zbytku střední Evropy, anglické prostředí je od toho českého svou povahou již mnohem více vzdáleno, podobné etapy lze sledovat i zde. Období silné a zčásti autonomní role cechů lze v českých zemích sledovat od středověku potenciálně až do roku 1731 (rok vydání generálních cechovních patentů), období největšího úpadku cechů pak mezi lety 1731 a 1860¹⁰⁴, necechovní období následně od roku 1860.

Porovnáme-li v této kapitole popsané řemeslnické zvyklosti mezi těmito obdobími, je hned patrné, že před rokem 1731 se život většiny řemeslníků odehrával v jasně ohraničené komunitě, která byla soběstačná, co se týče vzdělávání učňů, přidělování práce tovaryšům a byla jedinou cestou, kterou se

¹⁰³ SNELL, Keith David Malcolm. The Apprenticeship System in British History: The Fragmentation of a Cultural Institution. In: *History of Education*, 25(4), 1996, s. 303.

První období *guild apprenticeship* řadí Snell od dvanáctého století do roku 1563, druhé *statutory apprenticeship* mezi roky 1563 a 1814 a třetí období *voluntary apprenticeship* od roku 1814 dodnes.

¹⁰⁴ Cechy byly definitivně zrušeny až s živnostenským řádem, který vstoupil v platnost 1. května roku 1860.

Živnostenský řád ze dne 20. prosince 1859 č. 227 ř. z., jenž částečně jest změněn a doplněn zákonem ze dne 15. března 1883. Rakousko-Uhersko, Písek: V. Šimek, 1883.

mohl řemeslník v dané lokalitě stát ve svém řemesle mistrem. Ve chvíli, kdy cechy disponovaly takovým monopolem, byly také určitým rámcem, v němž se životy řemeslníků odehrávaly. Jako takové tudíž přebíraly i další sociální role, tvořily se v tomto rámci specifické zvyklosti a rituály se svou vlastní symbolikou. V druhém období je patrné jednak postupné omezování pravomocí cechů a narušování jejich zmíněného monopolu a taktéž i souběžně s tím se snižuje jejich dopad na osobní životy řemeslníků, méně ovlivňují jejich komunitu a dochází i k útlumu s tím spojených zvyků.¹⁰⁵ Specifikám tohoto přechodového období se budu věnovat v následující kapitole. Z mého dosavadního výzkumu cechovního života mi vyplývá, že cechy mohly mít větší vliv na životy řemeslníků ve chvíli, kdy měly zároveň i výlučné právo spravovat danou řemeslnou komunitu – tedy učit učně, zaměstnávat tovaryše, rozhodovat o mistrovství, postihovat necechovní řemeslníky (tzv. fušery) a jinými způsoby se prosazovat. Ve chvíli, kdy tomu tak bylo, byly v této kapitole popsány zvyky s nimi provázány v jeden celek a lze tak mluvit o zvyklostech cechovních, stejně tak jako o zvyklostech řemeslníků. Mezi řemeslníkem a členem cechu nebyl v takovém případě rozdíl. Ačkoli mohly existovat v Evropě příklady takového stavu, kdy i bez přítomnosti cechů si řemeslníci udržovali soudržnou a od zbytku společnosti diferencovanou komunitu jinými způsoby, v případě českých zemí byl však alespoň do roku 1731 jednotícím rámcem cech.

¹⁰⁵ HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 262.

KAPITOLA 2

Úpadek cechovního systému

Osmnácté a devatenácté století bylo později často vnímáno jako období největšího úpadku cechů. V této kapitole se pokusím nejprve ukázat, jak tento úpadek popisovala pozdější literatura, jak tento úpadek ovlivnil vztah cechů a řemeslníků a co toto znamená pro analýzu jevů probraných v předchozí kapitole.

Jak již popisuji v úvodním přehledu, nejvíce literatury týkající se úpadku cechovního systému opět pochází z přelomu devatenáctého a dvacátého století. Příčiny úpadku cechovního systému se na základě této literatury dají rozdělit do dvou vzájemně propojených kategorií – první z nich je vnitřní rozklad cechů, spojený s čím dál větší exkluzivitou, neochotou přijímání nových mistrů, a neschopnost cechů se přizpůsobit době, což někteří autoři považují za znaky jejich mravního úpadku.¹⁰⁶ Druhou kategorií příčin jsou externí tlaky ze strany státu na cechy a omezování jejich pravomocí v důsledku liberálních ekonomických reforem či upřednostňování tovární výroby.

POLITICKÉ A LEGISLATIVNÍ ZMĚNY

Vzhledem k tomu, že mým cílem je sledovat úpadek cechovního systému zejména na úrovni menších komunit a jednotlivců, jen krátce zde zmíním události velké

¹⁰⁶ Například již výše zmínění Neuschl, Edgar a Alan. Níže taktéž Gierke.

NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 389.

ALAN, Příspěvek k dějinám stavu řemeslnického v Čechách. In: *Akademie: orgán socialistické mládeže*. Praha: Dělnická knihtiskárna a nakladatelství, 02.1906, 10(5), s. 143.

EDGAR, Emil. XVIII. století úvodem do moderního hospodářství. In: *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: J. Otto, 15.05.1924, 29(5), s. 208–210.

GIERKE, Otto. *Das deutsche Genossenschaftsrecht I., Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1868, s. 917.

politiky a měnící se převládající ekonomické myšlení. Jak již jsem výše poukázal na vliv merkantilistického myšlení a spisů autorů jako Becher, Hörnigk a Schröder na znění generálních patentů, stejné tendence se dále umocňovaly i v dalších desetiletích. Jak poznamenává Oldřich Flégl, konzervativní tendence cechů se naprosto přičily přístupu, kterým stát v osmnáctém století vycházel vstříc živnostenským a výrobním potřebám obyvatelstva. Zejména důležité bylo zvýšení objemu výroby, zdokonalení technických prostředků a získání nových odbytišť pro tuto výrobu.¹⁰⁷ Ve středu merkantilistické ekonomické teorie byla právě snaha povznést průmysl ke větší míře vývozu a zpracovat veškeré domácí suroviny a pokrýt tak všechnu vlastní spotřebu. Z tohoto důvodu byly rozlišovány živnosti vázané na místní spotřebu a živnosti, které vyráběly výrobky pro vzdálenější odbyt.¹⁰⁸ Zatímco u malých lokálních živností nebyly omezení kladené cechovním systémem na příliš velkou škodu, u specializované a exportní výroby byl vliv cechů potlačován nejvíce.

V období vlády Karla VI. a Marie Terezie¹⁰⁹ byly sice stále nařízení omezující pravomoci cechů vymáhány přinejlepším částečně a na mnohých místech byly stále tolerovány pozůstatky dřívějších poměrů, za Josefa II. začíná však docházet k mnohem razantnějším změnám. V osmdesátých letech osmnáctého století oprávnění k živnosti již běžně udělovaly magistráty, které při tom nebraly ohled ani na průkaz o vykonání vandru, určitý počet vykonaných tovaryšských let, vyhotovení mistrovského kusu, uspořádání hostiny či jiných formalit. Podmínkou

¹⁰⁷ FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský* XIX. Praha: J. Otto. 1914, s. 183.

¹⁰⁸ GRUBER, Josef. Průmyslová politika: Cechovní politika doby tereziánské a josefinské. In: *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911, s. 213.

¹⁰⁹ Z období vlády Marie Terezie lze zmínit například zrušení zákazu uzavření manželství pro tovaryše z roku 1770 nebo cirkulář z roku 1776, v němž je stanovena za zásadu budoucí živnostenské politiky „všeliká vůbec možná svoboda v obchodu a ve výrobě ve všech zemích“

Dějiny vývoje průmyslu v Rakousku III. Solidarita: orgán československých dělníků sklářských, porcelánových, hlinářských, cihlářských a spřízněných odborů v Rakousku-Uhersku. Hodonín: Jan Dolejší, 22.02.1912, 27(8), s. 1.

byly pouze schopnosti, mravnost a přičinlivost uchazeče.¹¹⁰ Zrušení závazného vandru z roku 1776 následoval roku 1784 úplný zákaz tovaryšského vandru, v důsledku čehož úřady vandrovní knížky následně vydávat vůbec nechtěly. Téhož roku byl císařským patentem z 10. srpna opět potvrzen zákaz vzájemného styku cechů.¹¹¹ Roku 1787 bylo přistoupeno ke kompletnímu zákazu zakládání nových cechů na území Čech.¹¹² Za vlády Josefa II. bylo také již zcela odpíráno potvrzování jakýchkoliv speciálních artikulí u kterýchkoliv řemesel a jak poznamenává Josef Gruber, „tyto klesly znenáhla na úroveň pouhých zvyklostí, platných v příčině učební doby, tovaryšských služeb, cechovních poplatníků atd.“¹¹³ Tyto náhlé změny však vyvolaly vlnu nevole a byly po smrti Josefa II. částečně zmírněny - například vandrovní knížky byly roku 1802 opět zavedeny a program úplné živnostenské svobody na chvíli ustoupil do pozadí.¹¹⁴ Zatímco ještě do roku 1725 bylo v platnosti závazné členství v cechu (tzv. *Zunftzwang*)¹¹⁵, kdy se řemeslník bez cechu nemohl stát mistrem, koncem osmnáctého století bylo již bezpočet úplně svobodných řemesel¹¹⁶ a cechovní pravomoci byly zcela podrobeny státnímu dohledu.

¹¹⁰ GRUBER, Josef. Průmyslová politika: Cechovní politika doby tereziánské a josefinské. In: *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911, s. 216.

¹¹¹ Zakazoval se zejména písemný styk, avšak i jakékoliv jiné neoficiální uzavírání dohod mezi cechy.

NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 435.

¹¹² FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský XIX*. Praha: J. Otto. 1914, s. 184.

¹¹³ GRUBER, Josef. Průmyslová politika: Cechovní politika doby tereziánské a josefinské. In: *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911, s. 217.

¹¹⁴ NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 435.

¹¹⁵ Tuto povinnost narušily dekrety císaře Karla VI. ze 12. dubna 1725, které připouštěly vydávání jednorozhodných povolení k vykonávání řemesla pro necechovní řemeslníky.

Handwerks-Sachen. In: HERRENLEBEN, Sebastian Gottlieb. *Sammlung Oestereichischer Gesetze und Ordnungen wie solche von Zeit zu Zeit ergangen und publiciert worden, so viel deren vom Jahr 1721 bis auf Hocht-traurigen Tod-fall der Römisch-Kayserlichen Majestat CAROLI VI. Vídeň, 1752, s. 270.*

¹¹⁶ Například roku 1776 bylo 84 druhů zaměstnání prohlášeno za zcela volná a nemohla tudíž být regulována kterýmikoliv cechy.

FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský XIX*. Praha: J. Otto. 1914, s. 184.

Zajímavým příkladem reformy a změny se přístupem k cechům a řemeslné výrobě obecně, je zrušení cechů kovodělných řemesel roku 1785. Dříve rozdrobená soustava malých cechů železářských a ocelářských řemesel byla dekretem pražského magistrátu tohoto roku přeměněna do tří tříd (tyto třídy byly stále nazývány cechy, přestože se jim v praxi nepodobaly), k nimž byli dle svého řemesla přiřazeni všichni dotčení řemeslníci.¹¹⁷ Každému mistrovi, který byl přiřazen do jedné z těchto tříd byla dána úplná volnost vyrábět veškeré výrobky do ní spadající. Mistři také neměli povinnost účastnit se „cechovních“ schůzí (od většiny z nich se to ani neočekávalo) a nebyli taktéž zavázáni chodit na pohřby jiných mistrů, bohoslužby, ani další církevní povinnosti, které ještě v té době většina cechů vyžadovala. Tito mistři nemuseli platit ani žádné cechovní poplatky – jediné dobrovolně, chtěli-li mít později nárok na případnou podporu. Také pravidla pro učedníky byla značně uvolněna – k vyučení stačilo pouze dosažení dostatečných znalostí a čtvrt roku zkušebního období – zda byl učedník synem mistra či místní nebo cizinec, nehrálo zde už žádnou roli. Dokonce i za vyučenou mohl učedníkovi dát mistr zcela sám, pouze za přítomnosti dvou svědků. Následně stačilo informovat příslušný úřad, zaplatit poplatek a obratem byl učedník zapsán za tovaryše.¹¹⁸ Jde o postup vyučení na míle vzdálený výše popsaným tovaryšským křtům.

Změny ke konci osmnáctého století také zaznamenala forma tovaryšského vandru. Mezitím, co se po celé Evropě formalizovaly pravidla přeshraničního pohybu a zefektivňovala kontrola hranic, tovaryši se dlouho těšili poměrně volnému cestování. Již v roce 1752 byli tovaryši a řemeslníci vyjmenováni mezi

¹¹⁷ Do první třídy byli počítáni výrobci kladiv, drátů, broků, kos, mečů, želízek, seker, všech druhů nožů do strojů, řezaček a nůžek na stříhání ovčí vlny. Do druhé třídy patří ti, kteří vyráběli nože, jemné nůžky, kružitka, všichni ocelářští dělníci, tzv. ozdobní zámečníci, pilníkáři, trubkaři, šídlaři, dále ti, kteří zpracovávali jemný drát, jemnější nástroje a součástky hudební. Konečně do třetí počítání především zámečníci, šroubaři, ostružníci, hřebelečníci, hřebíkáři, cvočkaři, jakož i dělníci pánví a plechových částek.

¹¹⁸ FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský* XIX. Praha: J. Otto. 1914, s. 185–187.

těmi, kterých se netýkal tehdejší zákaz cestování do zahraničí.¹¹⁹ Avšak takto privilegovaní byli tovaryši pouze tehdy, pokud byli schopni svou totožnost náležitě prokázat. Dřívější řemeslnický pozdrav, jakožto důkaz tovaryšského stavu, již nemohl stačit. Proto byly od roku 1771 vystavovány tzv. „kundšafy“ – šlo o cestovní dokument, který měl jak funkci pasu, tak i pracovního osvědčení. Tyto „kundšafy“ sloužily až do roku 1827, kdy byly zavedeny vandrovní knížky, které představovaly jednotné cestovní, pracovní i legitimační osvědčení. Vandrování tovaryšů, jakožto způsob předávání technologické inovace a zdokonalení řemeslnických schopností bylo v zájmu osvícenského státu. Proto se také vlády na vídeňském kongresu dohodly vzájemně nebránit v pohybu tovaryšům a uznávat jejich cestovní i pracovní dokumenty.¹²⁰ Relativní¹²¹ svoboda cestování tak byla zachována, avšak za cenu zavedení jednotných pravidel na úkor dřívějších neformálních způsobů osvědčení.

ZMĚNY V POMĚRECH UVNITŘ CECHŮ

Jak však vypadal onen vnitřní úpadek, který způsoboval údajnou zastaralost, konzervativnost a nechotu cechů přizpůsobit se době? Někteří starší autoři nešetří silnými slovy, když mluví o tom, co považují za morální a mravní úpadek cechovního zřízení. Otto Gierke o tomto úpadku (v kontextu Německa, nicméně podobným způsobem jako čeští autoři) píše: *„Obecný zájem se zvrhl v ducha přejícího jen cechu. Snaha po moci, slávě a prestiži cechu v sobeckou touhu po zisku, stará řemeslnická hrdost v titěrnou ješitnost, úcta k tradici ve prázdnou ceremoniálnost, vymezení se proti nehodným ve úzkoprsou exkluzivitu, touha po*

¹¹⁹ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. Státní zájem a svoboda cestování v Rakousku (1780 - 1850), In: *Studie k sociálním dějinám =: Studien zur Sozialgeschichte*. Kutná Hora: CLEO, pracoviště historické sociologie, 2004, 2004(11), s. 101.

¹²⁰ Tamtéž, s. 102–103.

¹²¹ Například dle dekretu dvorské kanceláře z 28. listopadu 1804 bylo vandrujícím tovaryšům, kteří byli povinni službou v armádě, zakázáno bez zvláštního povolení cestovat do Tyrolska, kde neexistovala žádná vojenská konskripce.

STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. Státní zájem a svoboda cestování v Rakousku (1780 - 1850), In: *Studie k sociálním dějinám =: Studien zur Sozialgeschichte*. Kutná Hora: CLEO, pracoviště historické sociologie, 2004, 2004(11), s. 101.

bratrství a rovnosti ve strach z konkurence a závist, živý zájem o veřejný život v partikularismus a lpění na svém monopolu.“¹²² V současné době by historici pravděpodobně nevolili taková slova, zejména jde-li o přisuzování lidských vlastností kolektivním organizacím, nicméně ani Gierke je nepoužívá zcela bezdůvodně.

Je sice nejasné, zda někdy cechy byly opravdu tak otevřené a vstřícné vůči novým členům, jak tvrdí někteří autoři, avšak jimi popisované zvyšování exkluzivity a nevole k rozšiřování jejich řad ke konci jejich existence, nelze zcela vyvrátit. Převládající narativ v literatuře počátku dvacátého století lze ukázat citací Roberta Neuschla: „Přístupování nových členů, považováno dříve za stoupání moci a slávy cechů, nyní spatřováno v tom zmenšení podílu z výtěžku [...] Cechy zůstaly výsadou několika lidí na škodu obecnosti a ostatních řemeslníků, jimž byl přístup do cechu všelijak znesnadňován.“¹²³ I v novější literatuře lze nalézt kritiku konzervativnosti a uzavřenosti cechů. Dle Pavla Běliny vedla snaha cechů udržet svá výlučná práva na řemeslo v rámci tradičních a striktně omezených výrobních struktur k „již zcela anachronistickému prohlubování tradiční zásady dědičnosti profese.“¹²⁴ Tuto tezi podkládá odkazem na tkalcovský cech v Hradišti u Olomouce, který v 18. století chtěl do svých artikulí prosadit bod o tom, že každý syn mistra by se mohl „třeba i v kolíbce“ za tovaryše bezplatně připovědět. Cechy jsou zde vnímány jako ryze konzervativní instituce, které se ve světle vlastní bezmoci zvrátit probíhající ekonomické reformy upínají k ještě větší uzavřenosti a averzi vůči necechovním řemeslníkům, podnikatelům a čemukoli novému.¹²⁵

Jak tedy tato proměna konkrétně vypadala a jak se promítla do vztahů jednotlivých členů cechu? Způsobů, kterými mohli mistři v čele cechu dosahovat zvýšení bariéry k přístupu do cechu novými lidmi bylo několik. Jestliže cech nebyl

¹²² GIERKE, Otto. *Das deutsche Genossenschaftsrecht I., Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1868, s. 917. (přeloženo z němčiny)

¹²³ NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 392.

¹²⁴ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvěcenská reformy*. Praha: Academia, 1985, s. 24.

¹²⁵ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvěcenská reformy*. Praha: Academia, 1985, s. 24.

uzavřený, a tudíž nemohl bezdůvodně odmítnout přijetí učedníka do učení, bylo využíváno jiných prostředků pro snížení jejich počtu - zvyšování poplatků za přijetí či vyučení, prodlužování doby učení či špatného zacházení s učedníky, které odrazovalo zejména ty z bohatších rodin.¹²⁶ Jinde však, což zdá se bylo častější, byli učedníci přijímáni a vyučováni bez větších překážek (pro mistry se ostatně jednalo o levnou pracovní sílu), největší odpor však byl kladen, když se tovaryš chtěl ucházet o mistrovské právo. Tuto skutečnost lze ukázat jednak na základě mnohých zaznamenaných odmítnutých žádostí o mistrovství v dochovaných cechovních písemnostech (tomu se věnuji v následující kapitole), ale také i skrze tehdejší tištěné publikace.

Zde stojí za zmínku zejména spis Josefa Schiffnera *Myšlenky o ceších (Gedanken ueber die Innungen)*, vytištěný v Praze roku 1782. Jde o úvahu nad smyslem cechů, v níž se autor staví za jejich zrušení, která ale obsahuje také popis tehdejších cechovních poměrů: Ohledně libovůle cechů při přijímání nových mistrů je zde psáno: „*Jakmile ctihodný cech zjistí, že tovaryš, který se uchází o mistrovské právo, by svou zdatností v práci mohl po dosažení svého cíle ohrozit staré mistry, vynaloží cech veškeré úsilí na to, aby na shromáždění vznesl co nejvíce námitek proti jeho žádosti. Obvyklou překážkou, která se těmito schopným lidem klade, je tvrzení, že počet mistrů je již příliš velký na to, aby bylo možné přijmout nového, protože by tím jeden mistr poškozoval druhého atd.*“¹²⁷ Podle autora byly v některých ceších vnitřní hierarchie tak silné, že někteří mistři měli takovou moc nad cechem i ostatními mistry, že sami řemeslo nevykonávali, jen distribuovali materiál jiným mistrům a vypláceli ty „*nejhorší peníze*“ za jejich práci.¹²⁸ Na námitky, že cechovních schůzek se vždy účastnili úřední inspektoři, kteří by nedovolili volný průchod takovým „*neplechám*“, Schiffner odpovídá, že je to pravda v případě oficiálních cechovních schůzí, ale nikoliv u „*přátelských setkání cechmistrů*“, které ač byly zakázány, stále

¹²⁶ NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 390.

¹²⁷ SCHIFFNER, Joseph. *Gedanken ueber die Innungen in welchen die Bedenklichkeit eröffnet wird, ob mit menschlichen Fertigkeiten ein Monopol getrieben werden kann: Der Freyheit gewidmet*. Praha: Johanna Pruschin, 1782, s. 9. (přeloženo z němčiny)

¹²⁸ Tamtéž, s. 11-12.

se děly, byly bez jakéhokoliv dohledu a docházelo na nich k těm nejdůležitějším dohodám.¹²⁹ Právě toto se jeví být jedním z hlavních důvodů, proč jsou zápisy v cechovních knihách z pravidelných (nejčastěji čtvrtletních) jednání tak formalistické a málokdy zmiňují sporné či všeobecným artikulím se přičící události – většina správy cechu probíhala na neformální bázi skrze setkávání jednotlivých mistrů.

ÚPADEK ŘEMESLNICKÝCH ZVYKLOSTÍ

Jak se tedy promítl tento úpadek do zvyků řemeslníků, jejich přechodových rituálů a dalších ceremonií? S postupem času se z psaných záznamů¹³⁰ vytrácejí zmínky o přechodových rituálech jako *hoblování* u truhlářů, tesařů či soustružníků, *broušení* a *ostření* u bednářů, *deponování* u tiskařů, *kousání vousů* u zámečníků, *dělání tovaryšů* (*gesellenmachen*) u provazníků či *biřmování*, *míchání* a *malování* u jiných řemesel.¹³¹ V případě německy mluvících zemí se zdá, že byly tyto rituály o něco pevněji zakořeněny než v Čechách. Tento úpadek řemeslnických zvyklostí je pochopitelný, zejména vezmeme-li v úvahu kritiku, které v průběhu osmnáctého století čelily. Na jedné straně byly vystavovány opakovaným zákazům ze strany státní moci – počínaje generálními patenty, jejichž nařízení byla však dalšími dekrety opakována a zpříšňována. Lze zmínit například dvorní dekret z 20. června 1787, v němž se píše, že ačkoliv byly tovaryšské křty zakázány, stále tyto praktiky na některých místech přetrvávaly. Uveden je zde příklad tovaryše z Prahy, který

¹²⁹ SCHIFFNER, Joseph. *Gedanken ueber die Innungen in welchen die Bedenklichkeit eröffnet wird, ob mit menschlichen Fertigkeiten ein Monopol getrieben werden kann: Der Freyheit gewidmet*. Praha: Johanna Pruschin, 1782, s. 11–12.

¹³⁰ Tím mám na mysli zejména tištěnou literaturu, která o nich nejčastěji hovoří v dobách před koncem osmnáctého století.

¹³¹ Pojmenování těchto zvyků a přiřazení k řemeslům pochází částečně z *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica, Der Handwercks-Gesell*, z generálního patentu, dvorního dekretu z 20. června 1787 a také z:

STOCK, Ch. L. *Grundzüge der Verfassung des Gesellenwesens der deutschen Handwerker in alter und neuer Zeit*. Magdeburg, 1844, s. 23–24.

Tyto pojmy jsou označení konkrétních přechodových rituálů, při nichž se z učně stává tovaryš. Pojmy jako *kázání*, *obposilávání* či *na ulicích vození* mohou označovat jejich jednotlivé součásti. Křest pak byl používán jako pojmenování přechodových rituálů obecně. (*Gesellenmachen* je někdy používáno ve stejném smyslu jako křest, jindy označuje konkrétní rituál.)

při jeho vandru nebyl v Klagenfurtu, Lublani, ani v Celje vzat do práce, protože nebyl správným způsobem přijat za tovaryše či postrádal takové potvrzení. Dekret nařizuje, aby všechny magistráty a úřady důsledně dbaly na potlačování takových praktik a aby byly všechny neposlušné osoby či cechy pokutovány.¹³² To, že vandrující tovaryš z Prahy nepodstoupil tovaryšský křest, zatímco v rakouských a slovinských městech byl vyžadován, může svědčit o tom, že tyto zvyky byly na českém území touto dobou již méně praktikované.

I v německém prostředí čelily cechy a jejich zvyklosti v této době náporu kritiky. Tehdejší debatu o (ne)prospěšnosti cechů dobře zastupuje kniha Adama Weisse *Ueber das Zunftwesen und die Frage: Sind die Zünfte beyzubehalten oder abzuschaffen?* (O cechovním systému a otázce: Mají se cechy zachovat, nebo zrušit?) z roku 1798. Autor se v ní staví na stranu zachování cechů a pokouší se vyvrátit různé představy o jejich škodlivosti, nicméně i on volá po důsledném zákazu těchto zvyků: „Odstraňme všechny subtilnosti, všechny škodlivé zvyky a směšné obyčeje, které jsou uvedeny v říšském zákoně ze dne 16. srpna 1731, f. XIII.,¹³³ a nahradme je vhodnými nařízeními, která odpovídají rozumu, zkušenostem a našemu věku.“¹³⁴ Dělá tak pravděpodobně ve víře v reformu cechů, kdy si přeje jejich zachování, avšak jako čistě profesních uskupení, bez sociálního přesahu. Je složité přesně určit, jak velký dopad mohla mít tato probíhající debata na skutečnou praxi uvnitř cechů, lze však předpokládat, že tato všudypřítomná kritika neměla na uchování starších řemeslnických zvyklostí pozitivní vliv.

¹³² Hofdekret vom 11. Kundgemacht in In. Oest. den 20 Junius 1787. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k.k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer sistematischen Verbindung. Vierzehnter Band.* Vídeň, 1787, s. 201–202.

¹³³ Odkazovaný zákon z roku 1731 pro Svatou říši římskou obsahuje popis mnoha špatných zvyklostí, které se u řemeslníků vyskytovaly, mimo jiné i křty tovaryšů. Zákon plní podobnou funkci na říšské úrovni jako generální patenty v Čechách.

Staatliche Bibliothek Regensburg, *Kayserliches Patent, Die Abschaffung Der Mißbräuche Bey denen Handwerckern betreffend*, 1731. Sig.: 999/Rat.civ.362.

¹³⁴ WEISS, Johann Adam. *Ueber das Zunftwesen und die Frage: Sind die Zünfte beyzubehalten oder abzuschaffen?* Frankfurt am Mayn: Heinrich Ludwig Bronner, 1798, s. 170. (přeloženo z němčiny)

(NE)MĚNÍCÍ SE VZTAH CECHŮ K NÁBOŽENSTVÍ

I náboženské zvyklosti cechů zaznamenaly v této době úpadek, ačkoli menší než ty výše popsané. Zatímco zvyklosti jako přijímání tovaryšů se setkávaly s výše uvedenou kritikou, náboženská činnost cechů byla mnohdy vnímána jako jejich přednost a jedna z kladných stránek. Jak poznamenává Pavel Bělina, mnohem pomaleji než ekonomický význam cechů, mizely jejich funkce náboženské, policejní a charitativní, které vyplývaly z jejich potřeby udržet mezi řemeslníky vzájemnou sounáležitost a poskytovat oporu v době nouze. Náboženské, stejně tak jako světské tradice byly způsobem, kterým si řemeslníci budovali hrdost na své řemeslo i příslušnost k cechu a kterou dávali najevo i skrze účast na veřejných slavnostech a shromážděních.¹³⁵

Přesto byla i tato činnost regulována. Dvorní dekret z 16. května roku 1781 zakazoval nošení velkých cechovních korouhví, které měly být nahrazeny „*malými mávacími praporci nebo běžnými církevními praporci, které může jediná osoba snadno a bez nebezpečí pro sebe a okolí nést i za silného větru.*“¹³⁶ Údajný důvod pro jejich zakázání měla být jejich nebezpečnost pro kolemjdoucí. Ačkoliv některé korouhve opravdu byly veliké a musely být neseny více lidmi, je dle mého názoru pochybné, zda opravdu šlo o hlavní důvod. Dle paměti Františka Vaváka, rychtáře ze vsi Milčice (ves sousedící se Sadskou, ležící pouhé tři kilometry jižně¹³⁷), mohlo být důvodem pro jejich zrušení také to, že na ně „*daremné outraty vycházejí*“, čímž dle něj mnozí chudí řemeslníci přicházeli ke škodě. Sam Vavák zažil den, kdy cechy v Praze měly o božím těle naposledy povoleno vyjít s velkými korouhvemi, avšak z důvodu deště k tomu ani nedošlo. Mnohé cechy prý tehdy měly na velké náklady vyhotovené nové korouhve, a tudíž nesly tento dekret velmi neradostně.¹³⁸

¹³⁵ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha: Academia, 1985, s. 24.

¹³⁶ Hofdekret vom 16. Mai 1781. *Vollständiger Auszug aller im Königreiche Böhme am Ende des achtzehnten Jahrhunderts bestehenden Gesetze. Zweiter Theil, Von Ber bis Erb*. Prag, 1800, s. 103–104. (přeloženo z němčiny)

¹³⁷ Několik pravděpodobně příbuzných Vaváků se objevuje též v truhlářském cechu v Sadské.

¹³⁸ SKOPEC, Jindřich, *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře Milčického. Kniha první, část druhá*. Praha, 1908, s. 19.

Osvícenský stát patrně omezoval všechny činnosti, které byly shledány jako nepraktické, příliš nákladné či jinak brzdící efektivitu práce. To, že se jednalo o činnosti s náboženským významem, které prohlašovaly hodnoty tehdy stále považované za ušlechtilé, nemělo v tomto případě velký význam. Zde lze opět připomenout již výše popsané zrušení kovodělných cechů, jehož jedním z účelů bylo právě osvobození řemeslníků od náboženských povinností, které po nich cechy vyžadovaly.¹³⁹

¹³⁹ FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský* XIX. Praha: J. Otto. 1914, s. 187.

KAPITOLA 3

Cech truhlářů v Sadské

doplněn o příklady z Nymburka, Poděbrad a Berouna

Sadská, ležící necelých sedm kilometrů jihozápadně od Nymburka a devět od Poděbrad, po většinu své existence za těmito městy velikostí i důležitostí zaostávala. Sadská měla spíše vesnický ráz a menší urbanizovaný střed obce byl obklopen budovami venkovského vzhledu i využití. Období své největší slávy si však zažila již okolo dvanáctého století – zdejší knížecí hrad na menším vrchu západně od dnešního města se nejednou stal místem sněmů českých knížat i panovníků. V této době zde byla založena také kapitula sv. Apolináře, která se stala centrem vzdělávání a disponovala nemalými dotacemi ze strany panovníka. Na místě tehdejší kapituly se i do dnešních dob dochoval (ač skrze několik razantních přestaveb) kostel sv. Apolináře, který je nejvýznamnější církevní stavbou ve městě. Ve třináctém století bylo však sídlo kraje přeloženo do Poděbrad a o století později zanikla i kapitula.¹⁴⁰ Tím končí doba, v níž Sadská byla sídlem regionálního významu. V roce 1562 byla Sadská na vlastní žádost povýšena císařem Ferdinandem I. na městečko.¹⁴¹ Spolu s touto změnou bylo také povoleno, aby v Sadské žili a provozovali svou živnost různí řemeslníci. Ti se v dalších letech postupně začali sdružovat v cechy, z čehož se vyvinula místní cechovní norma. Tyto cechy měly v následujících dobách velký vliv na podobu městečka jako celku, ale i na složení zdejšího úřadu neboli magistrátu.¹⁴² Mnoho dalších let však trvalo, než se městečku podařilo získat status plnohodnotného města – tím bylo prohlášeno až za vlády Josefa II. v roce 1784.¹⁴³

¹⁴⁰ SOMMER, ADAMEC, POLÁKOVÁ, PROCHÁZKA. *Dějiny Sadské: stručný průvodce historií města, 993-1993*. Sadská: DIVUS, 1993, s. 5-7

¹⁴¹ Tamtéž, s. 11

¹⁴² PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská: Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 9, s. 1.

¹⁴³ SOMMER, ADAMEC, POLÁKOVÁ, PROCHÁZKA. *Dějiny Sadské: stručný průvodce historií města, 993-1993*. Sadská: DIVUS, 1993, s. 11.

Ke konci osmnáctého století byla Sadská malé a nepříliš významné město. Jedna z mála událostí, které touto dobou vzbudily nějaký rozruch byly selské bouře, kdy se sedláci v roce 1775 pokusili neúspěšně získat město na svou stranu. Mimo to zde začínaly vznikat první lázeňské domy a v menší míře se zde pěstovalo víno.¹⁴⁴ Co se týče řemesel, jistou tradici zde měly řemesla pracující se dřevem – například v místních matrikách najdeme mnoho záznamů o truhlářích, tesařích, kolářích, bednářích, loutnicích, varhanářích i kolovratnících.¹⁴⁵ Ostatní řemesla zdají se zde být zastoupena v míře odpovídající velikosti městečka. Například pro látku se jezdilo do Nymburka či do Poděbrad.¹⁴⁶

Narozdíl od mnoha jiných měst podobné velikosti, kde několik řemesel často sdílelo jeden cech, měli v Sadské truhláři cechy vlastní (jinde bývali často sdružení například se sklenáři, bednáři, koláři, tesaři a občas i s tak odlišnými řemesly jako pekaři¹⁴⁷). Zatímco v sousedních Poděbradech i Nymburce se nacházely truhlářské cechy starobylejší (například v Nymburce sice zápisy v dochované knize mistrů začínají rokem 1715¹⁴⁸, lze však očekávat, že ve městě o velikosti Nymburka byli truhláři sdružení do cechu přinejmenším již po většinu předchozího století), v případě Sadské jde o cech vzniklý relativně nedávno. Byl zde založen až roku 1737 truhlářským mistrem Františkem Fialkou, který se do Sadské přistěhoval z Chrudimi.¹⁴⁹ Cech v Sadské je tak poměrně neobvyklým příkladem truhlářského

¹⁴⁴ SOMMER, ADAMEC, POLÁKOVÁ, PROCHÁZKA. *Dějiny Sadské: stručný průvodce historií města*, 993–1993. Sadská: DIVUS, 1993, s. 8.

¹⁴⁵ Jde o dojem, který jsem získal skrze prohlížení místních matrik, nezakládá se však na kvantitativním průzkumu. Zejména jde o oddací matriky Sadská 19, 20, 23, 24, uložené ve Státním oblastním archivu Praha.

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik. Dostupné z:

<https://ebadatna.soapraha.cz/>

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

Při zhotovení cechovního praporce roku 1816 byly všechny materiály (zejména látky) zakoupeny na trzích v Praze a Nymburce. Pouze dřevěná rukojeť byla místní výroby.

¹⁴⁷ Například: Státní okresní archiv Louny, fond *Cech pekařů, truhlářů, zámečnicků a bednářů Postoloprty*, NAD 798.

¹⁴⁸ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472, *Knihy mistrů, tovaryšů a učňů*, inv. č. 43.

¹⁴⁹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

cechu – samostatný truhlářský cech byl v městečku (později městě) o velikosti Sadské vsutku výjimkou (dále se v Sadské nacházel pouze cech mlynářů a pekařů, cech řezníků a cech rozličných řemesel) a také se jednalo o cech mladý. Přesto však po něm zůstaly jedny z lépe dochovaných souborů písemných pramenů, které svědčí o existenci životaplné komunity truhlářů.

CECH TRUHLÁŘŮ

Ve zdejšímu cechu truhlářů působilo okolo roku 1809 dvacet jedna mistrů řemesla. Z těchto mistrů mělo alespoň šestnáct vlastní dílnu, v níž mohli zaměstnávat jednoho, zřídka i dva tovaryše a učit zde řemeslu pár učňů. Narozdíl od některých jiných měst, kde se řemeslníci shlukovali do svých vlastních čtvrtí, zde byly dílny rozesté po celé obci.¹⁵⁰ Určitým centrem komunity truhlářů byl dům prvního cechmistra, v němž byla uložena cechovní pokladnice (tzv. *matka pokladnice*) a mohly se v něm konat cechovní shromáždění. Důležitým místem byl taktéž kostel svatého Apolináře, nacházející se na vyvýšeném bodě stranou středu města, do něž truhláři docházeli na mše, ale také se zde konaly další aktivity cechu – například sem směřoval průvod s cechovním praporcem o svátku božího těla, který se poprvé (co se týče truhlářů) uskutečnil roku 1816 a jehož průběh je vyličen v cechovní knize mistrů.¹⁵¹ Dalším středobodem komunity truhlářů (ale i ostatních zdejších řemeslníků) pak byl „herberk“ (cechovní hospoda), do níž přicházeli vandrující tovaryši, dostávali zde šenk (příspěvek ve formě jídla, přípitku či peněz) a pobývali zde do té doby, než je přijal některý z mistrů do práce nebo pro nenalezení práce odvandrovali dál. Co se týče míst, odkud tito tovaryši přicházeli, v cechovním fondu se nedochovaly žádné písemnosti, které by je mohly přiblížit.

¹⁵⁰ Rozpoložení truhlářských dílen lze sledovat například na základě pamětní knihy města Sadská z let 1717–1876, v níž je mimo jiné obsažen i soupis všech domů v Sadské a jejich obyvatel napříč časem.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Archiv města Sadská, NAD 265, *Knihy zlaté památní obce města Sadský*, inv. č. 73, č. ev. j.: 64, sign.: C II. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/4612/1>

¹⁵¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

Do určité míry lze povahu mobility zdejších tovaryšů odvodit z fondů truhlářských cechů v sousedních městech Nymburce a Poděbradech, v nichž jsou dochovaná jednotlivá pracovní osvědčení pro vandrující tovaryše - objevují se zde tovaryši přicházející z Prahy, Brna, severních Čech, z méně dalekých vesnic, ale i tovaryši odcházející až do Vídně.¹⁵² Lze usoudit, že tovaryšů přicházejících do Sadské bylo méně, než do zmíněných měst, nicméně ani zde pravděpodobně nebyli přicházející ze vzdálenějších lokalit úplnou výjimkou.

Co se týče konkrétních výrobků sadských truhlářů, přiblížit ji mohou například zápisy o mistrovských kusech v cechovní knize - typickými mistrovskými kusy byly různé skříně, truhly, stoly, židle, ale mohl jím být i rám zrcadla.¹⁵³ V této době by se dala rozdělit většina nábytkové tvorby (zejména jde-li o nábytek nižší a střední třídy) do dvou kategorií - nábytek malovaný a vykládaný. Vykládaný nábytek byl z tvrdého dřeva a byl zdoben obrazci vytvořenými z různě barevných dřív a kousků dřeva. Malovaný nábytek byl tvořen převážně z měkkého dřeva a byl zdoben pestrobarevným malováním, různými výjevy a ornamenty. Vykládaný nábytek byl pokládán za cennější, jeho výroba byla nákladnější a vzhled střízlivější než nábytku malovaného. Vykládaný nábytek byl také především nábytkem městským, zatímco malovaný byl nábytkem vesnickým.¹⁵⁴ Podobu nábytku, který v této době vyráběli truhláři v Sadské dokládá ve své práci Václav Smutný, který koncem devatenáctého století procestoval Sadskou a okolí s cílem zdejší nábytkovou tvorbu zdokumentovat. Mimo jiné od něj pocházejí i kresby nábytku z domu Houžvičků - potomků jedné z hlavních truhlářských rodin Sadské, tedy

¹⁵² Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů, sklenářů, zámečnicků aj. Poděbrady, NAD 264

¹⁵³ Celkem uvádí cechovní kniha a kniha mistrů do roku 1830 tyto mistrovské kusy: 1x *veškosten* (prádelník), 5x *šuplat kosten* (škříň či truhla se šuplety), *kosten štechovaný*, *archiv*, obědvací stůl, 2x dubový stůl, dubový stolek, stůl, *spieltisch*, rám na zrcadlo, 3x dubová truhla, postýlka, fasované dveře, 3x šatní almara, skládací almara, 2x pár židlí a šest stoliček.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁵⁴ SMUTNÝ, Václav. O malovaném nábytku na Polabí. In: *Český lid*, 2, 1893, s. 32-34

nábytku, který velmi pravděpodobně vytvořil některý z mistrů, figurujících ve zkoumaných cechovních knihách. Smutného popisy i skici dokládají pestrobarevnou malovanou podobu zdejšího nábytku, zhotoveného mnohdy z levnějšího materiálu, avšak precizním a pracným provedením.¹⁵⁵ I to, že v Sadské nacházíme většinou tento typ nábytku, může být dokladem spíše vesnického rázu této obce i zdejší komunity truhlářů.

Samotný cech byl organizován způsobem typickým pro řemeslné cechy z počátku devatenáctého století. V čele cechu stáli první a druhý starší cechmistři, kteří byli do této funkce voleni ostatními mistry na neomezenou dobu. Šlo o funkci, ke které se vázala určitá prestiž, nicméně to, že se nejednalo vždy o funkci žádanou, naznačují dva případy zapsané v cechovní knize, kdy ji zvolení mistři následně odmítli vykonávat.¹⁵⁶ Po cechmistrech v cechovní hierarchii následovali obyčejní mistři – jejich počet se v tomto období pohyboval okolo dvaceti. Nicméně i mezi sebou byli mistři řazeni podle doby přijetí za mistra. Mladší z mistrů byli často povoláváni k různým záležitostem – šlo-li například o povinnost hašení nastalých ohňů či nošení cechovního praporce při průvodech. Úplně nejmladší z mistrů zastával funkci *mladšího*, přičemž byl povinen obstarávat cechovní posílky a za vykonávání této role posla mu byla vyplácena odměna skrze zvláštní poplatek, který platili všichni za vyučenou žádající učni či přistupující mistři. Cechovní písař obstarával vedení účtů a zapisování cechovních jednání a zpravidla se jednalo o jednoho z mistrů. Taktéž si od přistupujících učňů i mistrů účtoval vlastní poplatek. Mimo samotný cech, nicméně s největší reálnou mocí stál tzv. cechovní inspektor, který byl ustanoven magistrátem za účelem dohlížení nad správným chodem cechu i nad tím, že při cechovních shromážděních nedochází k žádným činnostem, které by byly v rozporu s cechovními artikulemi (v této době již shodnými s generálními artikulemi) či s kterýmikoli jinými předpisy. Jeho podpis lze nalézt na konci každého protokolu z cechovních shromáždění na prvním místě

¹⁵⁵ BOUDOVÁ, Jitka. *Tradiční vesnické pospolitosti v 19. století a zájem o ně. Václav Smutný (1859-1922) - typický představitel generace národopisců své doby*. Diplomová práce, vedoucí Štěpánová, Irena. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, 2017, s.

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

nad podpisy cechmistrů a dalších. Poslední osobou, jež se také zabývala chodem cechu byl tzv. kontrolor – jeden z mistrů, který na sebe bral úkol vedení cechovních účtů a držel u sebe třetí klíč od cechovní pokladnice.¹⁵⁷

Jedna smutná událost, která v Sadské zasáhla nejen místní truhláře, ale bezesporu i celé město, byla vražda zdejšího truhlářského mistra Josefa Labyka staršího a jeho dcery Anny, které se dopustil syn, potažmo bratr Josef Labyk mladší, taktéž truhlářský mistr. K důvodům tohoto činu je těžké se dopátrat. Místní policejní spisy uvádí pouze to, že byl pachatel odvezen do Jičína (Sadská tehdy příslušela k jičínskému soudnímu okresu), kde byl na jaře příštího roku popraven.¹⁵⁸ Zdejší matrika uvádí jen to, že oběti byly „*sekerkou zabiti*“.¹⁵⁹ Z knihy mistrů truhlářského cechu byl mladší mistr vyškrtnut s poznámkou, že „*nezasluluje v knize vepsán býti dle ortele vyřknutýho*“.¹⁶⁰ Ačkoli je povaha této události stále nejasná, svědčí přesto o temnější straně cechovních poměrů, než způsob, kterým je vyobrazují zápisy v dochovaných pramenech.

ŽIVOT UČNĚ

Být truhlářským učněm v Sadské mohlo mít více podob. Někteří byli syny na místní poměry bohatých mistrů truhlářů, jiní se stávali učni jakožto sirotci, kteří byli *de facto* adoptováni do rodin mistrů. V zápisech z cechovních shromáždění nelze nalézt jediný záznam o tom, že by byl přijat učedník z bohatší či alespoň základně zajištěné rodiny, která by nevykonávala truhlářské řemeslo. Ti, kteří nebyli vzati do učení jakožto synové mistrů, byli vždy alespoň částečně osiřelí či pocházeli ze

¹⁵⁷ Zde čerpám primárně z knih ve fondu Cechu truhlářů Sadská, částečně i z:

PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská: Cechové řemeslničtí a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 9-11.

¹⁵⁸ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Archiv města Sadská, NAD 265, Kriminální záležitosti a těžké policejní přestupky, inv. č. 351, karton 87, sig. XII/2

¹⁵⁹ Státní oblastní archiv Praha, Sbírka matrik, Sadská 32, M14-13, sig.: 10, str. 125. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11495/>

¹⁶⁰ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

značně chudých poměrů.¹⁶¹ Toto zdá se může podporovat tezi Roberta Neuschla, že učedníky z bohatších (či v tomto případě kterýchkoli, kromě těch nejchudších) rodin mohlo odrazovat špatné zacházení s učedníky ze strany mistrů i tovaryšů.¹⁶² Taktéž se v případě sirotků mohlo jednat o velmi levnou pracovní sílu, kterou mistři neváhali využít k pracem v řemesle i mimo něj. Příznačné je, že ze sirotků přijatých ve dvacátých i třicátých letech devatenáctého století do učení k truhlářům v Sadské se mistrem později nestal ani jediný.¹⁶³

Noví učni oficiálně do učení vstupovali zpravidla po dokončení povinné (ač často zanedbávané) školní docházky okolo dvanáctého či třináctého roku života. Učňům, kteří přicházeli se špatným školním prospěchem, bylo někdy pohroženo a přikázána větší pečlivost, v žádném z dochovaných záznamů však špatný prospěch vstupu do učení nijak více nebránil.¹⁶⁴ Jakmile byl učeň přijat, očekávalo se od něj, že bude trávit šest dní v týdnu prací v truhlářské dílně (ve skutečnosti často i mimo ni) a v neděli kromě mše navštěvovat i opakovací školu.

Opakovací školy byly zřízeny dvorským dekretem již roku 1753 a učení sestávalo ze čtení epištol a evangelií, psaní, čtení a počtů.¹⁶⁵ Dle některých svědectví měly být tyto hodiny na obtíž jak žákům, tak i učitelům. Žáci prý do školy chodili nepravidelně, nebo nechodili vůbec – do škol chodívali různí učedníci a někdy i děti chudých rodičů, kteří využívali této možnosti, protože nedělní škola byla zdarma. Děti bohatších rodičů se prý styděly a zůstávaly doma. Jestliže žák neplnil školní docházku (zakončení této školy bylo podmínkou k získání vyučení v

¹⁶¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁶² NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900, s. 390.

¹⁶³ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

(pomineme-li Tomáše Vaváka, který však sám pocházel z truhlářské rodiny.)

¹⁶⁴ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁶⁵ MELICHAR, František. *Dějiny cechovníctví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, str 36–37.

řemesle), k vysvědčení si mohl přesto sám či s pomocí jeho mistra různě dopomoci, neboť učitel byl mnohdy rád, že se daného učně zbavil.¹⁶⁶

I v Sadské byl od učedníků přístup k nedělním hodinám podobný. Dokladem toho je v cechovní knize vepsaná stížnost od „školního dohlázeitele“ z roku 1804, podle níž učedníci na opakující hodiny chodili nedbale a cech s tím přes všechny předchozí stížnosti nic nedělal. Cechu bylo nařizeno dohlížet na učedníky a v případě dalšího meškání je náležitě trestat.¹⁶⁷

Stížnost, kterou magistrát města Sadské v tomto roce přikázal vepsat do knih všech místních cechů, dále pokračuje popisem nevhodného chování učedníků. Cechu se přikazuje „nedopouštěti, aby do hospod, k muzikám neb do pokoutných domů učedníci, kde sobě sami oddaní jen k rozpustilosti příležitost nalézají, chodili“. Cech měl na každý den muziky ustanovit dohlázeitele, který by kontroloval, že učedníci se jí potají neúčastní. Dále bylo požadováno, aby cech všem učedníkům nařídil, aby „všeho protulování a povyku na ulicích se varovali“, s tou pohružkou, že strážným je uloženo použít všech prostředků ke sjednání veřejného pořádku.¹⁶⁸

STÁVÁNÍ SE TOVARYŠEM

O zvyklostech sadských truhlářů při dávání učňům za vyučenou toho sdělují cechovní knihy poměrně málo. Není to překvapivé, jelikož z jejich povahy se do nich takové informace zpravidla nezapisovaly – knihy sledovaly předem daný formát zápisů, který byl poměrně stručný a byl pravděpodobně odvozen od

¹⁶⁶ GABRIEL, Václav. *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*. Praha: Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, 1891, s. 98–99.

Podobně je povaha nedělních opakujících hodin a přístupu učedníků k nim popsána i v:

Třetí sjezd učitelstva českoslovanského v Praze 4., 5. a 6. dne měsíce srpna 1880. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1880, s. 72–73.

¹⁶⁷ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihá zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁶⁸ Tamtéž.

způsobu psaní knih městských. Nejčastějšími tématy, které se na cechovních schůzích projednávaly, bylo přijímání mistrů a tovaryšů, záznamy o provedení zkoušek, méně často různé spory s fušery, se zákazníky, jinými cechy nebo i mezi jednotlivými příslušníky cechu. I zápisy, které se přímo týkají propouštění učňů z učení a jejich přijetí za tovaryše neobsahují podrobnější informace. Uvedu zde typický příklad takového zápisu z cechovní knihy ze Sadské z roku 1824.

„Předstoupil před počestný Cech truhlářský pan Prokop Němeček, aby jeho učenci Václavu Sandholzovi zavyučenou dali, za to uctivě žádá.

Snesení

Když on dle nejvyššího nařízení školní atestaci proukázal a svy léta učení pilně vystál a jiného mu ještě nic [v cestě] nestojí, za tovaryše se přijímá. Povinen bude platit:

do pokladnice 3f

obeslání cechu 1f 10kr

cechovnímu písari 3kr

cechovnímu poslu 15kr

Celkem 5f⁴¹⁶⁹

Jak je patrné, z takovýchto záznamů lze o povaze těchto událostí vyčíst minimum informací. Například mezi lety 1822 a 1827 se podobných zápisů o vyučení v cechovní knize nachází osm. Čtyři další učni byli přijati za tovaryše hned při jejich vstoupení do učení, jelikož se jednalo o mistrovské syny, kteří stále požívali tuto výsadu. V některých zápisech jsou zmiňovány chudé poměry učně, jindy je kárán za špatný školní prospěch, více informací však nesdělují. Ani knihy cechovních účtů či jiné archiválie z cechovního fondu nemohou povahu tohoto přechodu přiblížit více. Zdá se být pravděpodobné, že ze strany mistrů zasedajících při cechovním shromáždění šlo vskutku o formální záležitost, která neměla ceremoniální charakter. Jiný přístup k vyučenému však mohli mít ostatní tovaryši,

¹⁶⁹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

(f je označení pro Rakousko-uherský zlatý, kr pro krejcar. Jeden zlatý se dělil na 60 krejcarů.)

kteří ač nebyli v Sadské oficiálně sdruženi do tovaryšského bratrstva (která v této době byla povolena jen v naprosto omezené formě¹⁷⁰), zřejmě vůči sobě cítili určitou sounáležitost a tvořili celek, jehož identita se vymezovala vůči učňům, mistrům i ostatním skupinám. Ačkoli je pravděpodobné, že se tyto události neobešly bez nějaké formy přijímání vyučeného ze strany ostatních tovaryšů, konkrétní podobu nelze z cechovních pramenů vyčíst.

Jedním pramenem, který potenciálně může povahu těchto přechodů přiblížit, je rukopis Františka Adolfa Paroubka *Dějiny města Sadská*, konkrétně oddíl *Cechové řemeslníci a jejich zřízení*.¹⁷¹ Paroubek zde popisuje tovaryšské rituály včetně hoblování, broušení a křtění, nicméně zde je patrné, že čerpá z generálního patentu. Zajímavější je jeho popis řemeslnických zvyklostí, které se dle něj udržely delší dobu, než výše zmíněné (zde má na mysli patrně druhou polovinu osmnáctého století). Zde píše: „Nejdéle udrželo se takzvané biřmování, při kterém přijímaný tovaryš nese klobouk svůj pod paži do pořádku tovaryšského, jehož oudové, majíce klobouky na hlavách, za stolem seděli, jsa předveden, po předcházejících proslovecích a přípitcích biřmovaný, to jest dvěma posly mírně v tvář udeřený a po složení vstupné taxy do pořádku přijatý byl a sezení obdržel.“¹⁷² Není zřejmé, odkud Paroubek tyto informace čerpá, jsou však čtenáři představeny jakožto týkající se prostředí Sadské.

Paroubek dále popisuje, co pro čerstvého tovaryše znamenalo být takto přijat. Takto uznaný tovaryš „mohl spolutovaryšům tykati, klobouk, šátek na krku a hůl

¹⁷⁰ Generální patenty roku 1731 původně tovaryšská bratrstva kompletně zakázaly. Generální artikule je pak znovu povolovaly, avšak pouze jako nástroj ke sbírání příspěvků na pomoc chudým tovaryšům.

Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, článek 6. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

Generální cechovní artikule císaře Karla VI. pro všechny řemeslnické pořádky v českých zemích, Archiv hlavního města Prahy, NAD 227, sig.: Kožešníci 3, inv. č.: 6. článek XXI.

¹⁷¹ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská: Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 9–11.

originál rukopisu se nachází v knihovně Národního muzea, sig. X 976, IV B 20.

¹⁷² Tamtéž, č. 9, s. 2.

*nositi, dýmku míti a kouřiti, k tanečným hudbám choditi a hospody navštěvovati.*¹⁷³ Toto odpovídá dochovaným stížnostem v cechovní knize truhlářů,¹⁷⁴ v nichž bylo učňům opakovaně zakazováno na *muziku* chodit, kdežto na tovaryše se žádné takové zákazy nevztahovaly.

Podřadné postavení učňů v cechovní hierarchii bylo často velmi zřetelné. Učedník byl podřízený mistrům i tovaryšům a od obou skupin často musel vytrpět různé nepříjemnosti. Od mistrů se učedníkům zpravidla nedostávalo takové šikany jako od tovaryšů a spíše se zde útlak projevoval skrze využívání učedníků k podřadným pracem, které často vůbec nesouvisely s řemeslem. V zápisech ze shromáždění cechu truhlářů lze najít případ, kdy ovdovělá matka učně žádala u cechu, aby její syn mohl přestoupit k jinému mistrovi, jelikož jeho současný mistr Vít Podzimek ho řemeslu vůbec neučil a jen využíval k domácím pracem. Mistr vůči této žalobě oponuje s tím, že učedník je neschopný k pořádné práci. Nicméně, „*po mnohým jednání*“, bylo žádosti vyhověno, učeň přiřazen k novému mistru a Vítu Podzimekovi uloženo zaplatit za něj poplatek k cechu za vyučení.¹⁷⁵ Jak jsem již výše zmínil, zanedbávání učedníků ze strany mistrů nebylo v této době nikde výjimečné. František Paroubek uvádí krátký popis, jak mohlo být s učedníkem v Sadské zacházeno: „*Učedník býval začasť jen k posilkám, metení, chování dětí a k polní práci místo k řemeslu přidržovaný a nejsa v něm obeznaný, musel co tovaryš často jen za stravu pak pracovati.*“¹⁷⁶ Méně obvyklé může být to, že zmíněná stížnost na toto zacházení byla úspěšná. I to může značit měnící se přístup k učňům v devatenáctém století.

Ze strany tovaryšů se však učňům dostávalo zpravidla ještě horšího zacházení než od mistrů. K tomu však cechovní knihy v Sadské neobsahují žádné relevantní

¹⁷³ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská: Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 9, s. 2.

¹⁷⁴ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská. Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 10, s. 1.

záznamy. Pravděpodobně nebyly spory mezi tovaryši a učedníky vnímány jakožto cechovní záležitosti a nebyl jim při cechovních shromážděních poskytován prostor. Šikana od tovaryšů mohla být vnímána jako něco běžného, co nezasluhovalo přílišnou pozornost a při nejhorších excesech se mohli rodiče učně obracet spíše na policejní orgány. Povahu tohoto dění opět osvětluje Paroubek, který při poukázání na přísloví „učedník jest mučedník“ popisuje, jak učni od tovaryšů „mnohé ústrky a týrání vytrpěti museli“ a jak tovaryši, při vzpomnutí na svá vlastní utrpení, kterých se jim dostávalo za jejich učňovských let, zacházeli s učni o to hůře, za účelem aby si vytrpěli to stejné, co dříve oni.¹⁷⁷ Tovaryš si dle něj osoboval jistou nadvládu nad učedníkem, žádal po něm různou posluhu a zatímco mu tykal, od učně vyžadoval, aby mu v odpovědi onikal.¹⁷⁸

Právě tento obrovský rozdíl ve společenském postavení tovaryšů a učňů může ukazovat potřebu existence přechodových rituálů. Přejít učně v tovaryše se sice měl odvíjet od nabytí schopností v řemesle, avšak s řemeslem ve skutečnosti téměř nesouvisel. Jednalo se primárně o změnu v sociálním statusu, nabytí důstojnosti spolu s dospělostí a přijetím do komunity tovaryšů. To, že se znalostí řemesla měla tovaryšská hodnota málo společného, ukazuje i zvyklost přijímání mistrovských synů v Sadské mezi tovaryše hned při jejich vstoupení do učení - jakožto synové mistrů měli tito učni privilegium a mohli přeskočit nejhorší léta učňovství a rovnou nabýt (alespoň část) tovaryšské důstojnosti.¹⁷⁹ Co se týče ostatních učňů, takto razantní proměna v jejich společenském postavení se těžko mohla odehrát tiše, musela být nějakým způsobem akceptována i ze strany stávajících tovaryšů.

O tovaryšské hrdosti ještě Paroubek poznamenává, že i kdyby daný tovaryš řemeslu příliš nerozuměl, zakládal si zpravidla na tom, že „když přijde k mistru,

¹⁷⁷ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská: Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 10, s. 1.

¹⁷⁸ Tamtéž, č. 9, s. 2.

¹⁷⁹ Toto privilegium měli pouze synové mistrů, kteří se učili řemeslu u svého vlastního otce. Například v Sadské bylo roku 1836 učni Václavu Houžvičkovi odmítnuto dát se vstupem do učení rovnou za vyučenou, jelikož ač byl synem truhlářského mistra, učil se u mistra jiného.

své německé pozdravení, jemuž často ani nerozumí – bez zajiknutí odříkati dovedl.“¹⁸⁰ Dovednost v řemesle byla jistou podmínkou pro získání mistrovské hodnosti (k čemuž bylo vyžadováno zhotovení mistrovského kusu), nicméně při dávání učňům za vyučenou se jejich obeznámenost s řemeslem nijak nezkoumala. Mohlo se tedy stát, že učeň, který byl po celou dobu svého učení využíván k nesouvisejícím pracem a řemesla se téměř nedotkl, byl bez výhrad prohlášen za tovaryše. V takovém případě jeho tovaryšské postavení nebylo ničím jiným než osvědčením, že se mu podařilo vytrpět celou dobu jeho učení – na což byl náležitě hrdý.

Zatímco nelze mnoho víc říct k podobě přijímání tovaryšů v Sadské, lze s jistotou soudit, že v průběhu osmnáctého a na začátku devatenáctého století slábly tyto přechodové rituály na intenzitě. V Sadské možná nikdy nedosáhla jejich sofistikovanost takové míry, jako ve větších a vzdálenějších městech, nicméně i zdejší cechy byly součástí cechovních sítí propojených skrze vandrující tovaryše, v nichž se předávaly nejen znalosti o řemesle, ale i řemeslnické zvyklosti. Tovaryš ze Sadské, vydal-li by se na počátku osmnáctého století na vandr, bylo by po něm nejspíše na mnoha místech požadováno řemeslnické pozdravení, dokládající že podstoupil *řemeslnický křest* a byl přijat jak do cechu, tak i mezi tovaryše. Totéž by mohli očekávat tovaryši přicházející na vandr do Sadské.

V první polovině devatenáctého století tomu tak již pravděpodobně nebylo. Jak píše výše, tyto zvyklosti se staly terčem státních reforem, které zajistily to, že žádný řemeslník k tomu, aby byl ve svém povolání úspěšný, již nemusel podstoupit tovaryšský křest, pamatovat si řemeslnické pozdravení či mnohdy ani náležet k cechu. Všechny tyto zvyklosti tudíž v této době postrádaly většinu svého praktického významu, a mohly se tudíž zachovat jen jako tradice. Často mohly být i v pozdějších dobách, jak píše Paroubek¹⁸¹, otázkou cti i hrdosti. Vandrující tovaryš, který měl memorizovaný německý řemeslnický pozdrav, ho mohl při příchodu k

¹⁸⁰ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská. Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 10, s. 1.

¹⁸¹ Tamtéž, č. 10, s. 1.

cizímu cechu hrdě odříkat, avšak přesto by následně musel předložit vandrovní knížku, která by narozdíl od pozdravu byla rozhodující.

Je složité na základě cechovních pramenů doložit důkazy o absenci či o změněném charakteru těchto zvyklostí – vždy je totiž možné (a jak píše výše, dokonce pravděpodobné), že se v nějaké formě odehrávaly, aniž by byly zapisovány. Na základě neexistence zmínek o nich v cechovních knihách a dalších spisech¹⁸² usuzují pouze to, že jejich role nebyla již pro chod cechu centrální. Totéž platí i v případě cechů v Nymburce, Berouně a Mělníku.¹⁸³ Zmínky o těchto zvycích ve spisech Františka Paroubka naznačují (netroufal bych si říct, že dokazují) zaprvé to, že jejich role v ceších v Sadské byla oslabená. Toto podporuje například jeho popis *biřmování*, o němž tvrdí, že se udrželo déle než jiné způsoby přijímání tovaryšů.¹⁸⁴ Dále Paroubkovy texty dle mého názoru naznačují i to, že i po ústupu těchto zvyků se na ně v Sadské dochovala paměť, sahající přinejmenším do druhé poloviny devatenáctého století, kdy Paroubek o místních ceších psal.

STÁVÁNÍ SE MISTREM

Jiným druhem přechodových rituálů byly ty, které museli podstoupit tovaryši při přijetí za mistry. Tyto byly napříč střední Evropou zpravidla méně komplexní, než ty při přijetí za tovaryše a neobsahovaly takové množství šikany či zesměšnění – přecejten tovaryšům bylo narozdíl od učňů dovoleno ponechat si určitou hrdost na své postavení a spolu s tím vlastní důstojnost.

¹⁸² Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271

¹⁸³ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472.

Státní okresní archiv Mělník, fond Cech truhlářů Mělník, NAD 762.

Státní okresní archiv Beroun, fond Rajcech truhlářský v Berouně, NAD 562.

¹⁸⁴ PAROUBEK, František Adolf, *Dějiny města Sadská. Cechové řemeslníci a jejich zřízení*. Sadské noviny 5, 1935, č. 9, s. 2.

Záznamy o přijímání truhlářských mistrů v Sadské poskytuje kniha zápisů z cechovních shromáždění. Tovaryš, který žádal o přijetí za mistra, musel doložit jednak to, že strávil dostatečnou dobu na vandru a dále musel vyhotovit mistrovský kus, který byl následně prohlédnut mistry a posouzen, zda je dostatečně kvalitní. Následovalo složení platby za mistrovství do cechovní pokladnice spolu s různými poplatky, mezi kterými mohly být platby písaři, mladšímu, poslovi či příspěvky na světlo, do chudinské kasy nebo k cechovnímu praporci. V součtu se celková platba při přijetí za mistra pohybovala ve dvacátých letech osmnáctého století okolo dvaceti až třiceti zlatých – nemalý obnos, na který mohl daný tovaryš šetřit několik měsíců i let. Některým žadatelům mohlo být dovoleno zaplatit na místě pouze část sumy a doplatit zbytek až z výdělku jejich živnosti.¹⁸⁵

Cechovní knihy jsou opět skoupé na informace týkající se případných ceremonií při přijímání mistrů. Některé zápisy uvádí vždy obnos, který přijatý mistr platil za takzvanou „svačinu“ (tou se rozuměla někdy i větší hostina). Tato hostina se pravděpodobně měla odehrát po skončení shromáždění na účet přistupujícího mistra a značila jeho přijetí ostatními mistry do cechu. Záznamy o platbách za svačinu chybí ze zápisů o přijímání mistrů z počátku devatenáctého století a začínají se objevovat až ve třicátých letech. Co znamená jejich dřívější absence? Je možné, že původně byla hostina skládána v naturáliích přímo přijatým mistrem a až později byla povinnost jejího vystavení nahrazena zaplacením peněžité sumy. Dle mého názoru je tudíž pravděpodobné, že právě tehdy, kdy záznamy o platbě „svačiny“ chybí, se tato přijímací hostina opravdu odehrála.

Avšak i tovaryš, který splnil všechny podmínky pro přijetí za mistra a byl připraven složit cechu peníze, nemohl vždy s přijetím počítat. Jak jsem již popsal v předchozí kapitole, cechy byly známé svou nízkou otevřeností k přijímání nových mistrů. Místo toho se často snažily všemožnými způsoby své řady omezovat. I u cechu truhlářů v Sadské lze najít několik případů, kdy bylo žadatele odmítnuto přijat za

¹⁸⁵ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

mistra. V říjnu roku 1822 například předstoupil před cechovní shromáždění jistý Jan Klostat, truhlářský tovaryš z obce Kácov¹⁸⁶, který se chtěl v Sadské usadit a zde žádal, aby byl přijat za mistra. Jeho žádost byla odmítnuta z toho důvodu, že v Sadské se již mnoho truhlářských mistrů nacházelo, práce pro ně údajně bylo málo a k tomu několik dalších místních tovaryšů se mělo chystat žádat o mistrovství, kterým ho nemělo být možné odepřít. O pár měsíců později Jan Klostat ze Sadské zcela odchází.¹⁸⁷ Jak lze vidět, domácí učni a tovaryši měli vždy přednost před cizími. Krom toho je důvod odmítnutí přesně stejný, jako ve výše citovaném výňatku, v němž Josef Schiffner uvádí nejčastější záminku, kterou cechy využívaly pro odmítnutí přijetí nových mistrů.¹⁸⁸

Mnohem déle se také táhly pokusy Prokopa Vojtíška o přijetí za truhlářského mistra v nedalekém Nymburce v roce 1798. Prokop Vojtíšek pocházel z Ratají nad Sázavou, v průběhu svého tovaryšského vandru nějakou dobu pracoval v Mladé Boleslavi, načež přicestoval do Nymburka. V Nymburce před podáním své první žádosti pracoval rok a několik týdnů u mistra Antonína Smutného, avšak pravděpodobně se zde zdržoval delší dobu. Smutný byl prý již „věkem sešlý“ a neměl žádné děti krom jedné adoptované dcery, kterou si Prokop Vojtíšek mínil vzít za manželku a převzít následně truhlářskou dílnu. Když žádal o přijetí za mistra poprvé, bylo mu sděleno, že jeho stávající mistr ho neohlásil včas u cechu, a tudíž nemůže být jeho žádost vyslyšena, dokud se toto nevyřeší. Antonín Smutný byl následně na toto opomenutí tázán, byla mu udělena pokuta, tovaryš byl cechem zaevidován a Vojtíškovi již zdánlivě nestálo nic v cestě k tomu stát se mistrem, tudíž žádal podruhé. Jeho žádost však byla vystavena hlasování přítomných mistrů. Z nich se pět vyslovilo pro Vojtíškovu přijetí, zatímco rovných deset jich oponovalo. Jejich důvody pro zamítnutí byly stejné jako v případě Sadské; tedy že mistrů už je mnoho a práce málo, že i mimo město jí hledat musejí

¹⁸⁶ Pravděpodobně jde o Kácov na řece Sázavě, avšak může jít i o malou osadu Kačov u Předměřic nad Jizerou.

¹⁸⁷ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁸⁸ SCHIFFNER, Joseph. *Gedanken ueber die Innungen in welchen die Bedenklichkeit eröffnet wird, ob mit menschlichen Fertigkeiten ein Monopol getrieben werden kann: Der Freyheit gewidmet*. Praha: Johanna Pruschin, 1782, s. 9.

a že o mistrovství bude žádat více domácích tovaryšů. Prokop Vojtíšek však svou snahu nevzdal a o necelý měsíc později svou žádost zopakoval potřetí. Nyní už hlasovalo proti jeho přijetí pouhých šest mistrů, a bylo mu tudíž dovoleno stát se mistrem, avšak pod podmínkou, že on ani Smutný již žádné další tovaryše pod hrozbou vysoké pokuty k sobě do práce nevezmou.¹⁸⁹

Jak lze vidět, být přijat cechem za mistra nebylo samozřejmé. Cechy se bránily proti rozšiřování svých řad a zejména tovaryši přicházející z jiných míst, nebyli mezi mistry vítáni, i kdyby se za ně některý z nich zaručil. Avšak s postupem devatenáctého století se začal prosazovat i jiný způsob, jak se stát mistrem. Tovaryš mohl cech zcela obejít a vyžádat si, aby byl prohlášen za mistra přímo příslušným magistrátem. Cechy již od josefinských reforem postrádaly výlučné právo rozhodovat o členství. Přestože jim zpravidla do těchto otázek úřady příliš nezasahovaly (šlo-li o menší cechy v méně ekonomicky důležitých řemeslech), s postupem času se stávaly tyto zásahy častějšími. Jestliže byl místní magistrát nakloněn ekonomicky liberálním reformám, často neváhal přijímat mistry a klást na udělení mistrovství mnohem nižší nároky než cechy. Takto prohlášený mistr pak mohl přijít s osvědčením k cechu a ten pak neměl jinou možnost než ho do svých řad přijmout. I v případě Sadské lze takové případy nalézt, ačkoli první dochovaný zápis svědčící o takto přijatém mistru pochází až z roku 1844.¹⁹⁰ Není divu, že ve chvíli, kdy šlo cech tímto způsobem obejít, klesala i váha získaného mistrovství a slábly i různé ceremonie s tím spojené.

KONFLIKTNÍ SITUACE

Zajímavým pramenem, který může více přiblížit vztahy, jež panovaly ve zdejším cechu, jsou zápisy o různých sporech mistrů a dalších konfliktních situacích. Kromě stížnosti ze strany školní inspekce, kterou rozebírám výše, lze nalézt v

¹⁸⁹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 41.

¹⁹⁰ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2

cechovní knize dva další záznamy o sporných situacích, které se odehrávaly přímo mezi jednotlivými mistry.

Jeden z nich pojednává o urážce na cti, směřované na truhlářského cechmistra Františka Houžvičku od mistra Antonína Houžvičky, ke které mělo dojít roku 1836. V průběhu projednávání tohoto sporu na cechovním shromáždění byli předvoláni i další svědci, kteří o proběhlé situaci svědčili. Jan Černý při tomto výslechu popsal, jak po cestě domů z kostela potkal jednoho z daných mistrů, který se ho tázal, jestli se proti němu v cechu ostatní spikli. V tu chvíli přišel i druhý z mistrů a ve chvíli, kdy se mezi nimi začala vyostřovat hádka, Černý, který prý nevěděl, o co jde, a který byl touto situací značně zmaten, raději rychle odešel pryč.¹⁹¹

Následně byl vyslýchán i sám Antonín Houžvička, který popsal, jak se s mistrem Františkem v jeho domě hádal a jak se ho ptal, zda má už na něj „čakan¹⁹² připravenej“. O mnoho více k tomuto sporu se již nelze z cechovní knihy dozvědět, jelikož následující stránky chybí. Jeho předmětem prý mělo být to, že Antonín Houžvička nějakým způsobem své řemeslo nesprávně vykonával, kvůli čemuž mu bylo cechmistrem pohrozeno sebráním jeho truhlářských nástrojů.¹⁹³ Tato příčina se však zdála být pro cech nedůležitá – původní spor nebyl sám o sobě důvodem, proč se k tomuto případu svolalo mimořádné shromáždění – tím byla urážka na cti, která byla učiněna v jeho průběhu.

Podobné případy, kdy byly na různé urážky na cti podávány takové stížnosti, jsou časté i v okolních truhlářských ceších. Zápisy z nedalekého Nymburka z konce osmnáctého století svědčí o hádce mistrů, která nastala poté, co byl jeden z mistrů upomenut, že musí cechu složit větší částku za vyučení svého syna, než předtím očekával. Dle stížnosti Jana Tallera, dotčený Karel Mattis v reakci na tento požadavek „ihned vyvstal a ke mně skočil a tu mi pěstí aneb facku dát hrozil a mně

¹⁹¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

¹⁹² Myšleno *sekeru*, *potážmo zbraň*.

¹⁹³ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

řekl – *ty chlape darebná!*“ Po dalším tázání ze strany cechovního shromáždění, Mattis prohlásil, že to vše „*ve špásu*“ říkal a že to vůbec nemyslel vážně. Svědčení dalších mistrů, kteří byli této události přítomni, však potvrdilo váhu urážky, které se měl Mattis dopustit. Cechem mu následně byla udělena pokuta a pohroženo vězením, pokud by se ji zdráhal zaplatit.¹⁹⁴

Taktéž případy urážky mistrů ze strany tovaryšů mohly být na cechovních schůzích tématem. Jeden takový případ se řešil roku 1793 v Rajcechu truhlářském v Berouně, kde měl jistý tovaryš Hřebec šířit pomluvy o jednom z mistrů. Zde bylo tovaryšovi taktéž hroženo vězením, pokud by se kdykoli ještě pokusil hanit jméno kteréhokoli mistra.¹⁹⁵

Jak lze na těchto případech vidět, osobní čest byla každým mistrem ostražitě chráněna a ti, kteří se dopouštěli urážek byli ostře stíháni. Právě tato možnost obrany své cti mohla být jednou z hlavních výsad, kterou získávali řemeslníci při přijetí za mistra. Ačkoli i tovaryši, jak ukazují výše, mohli být na své postavení náležitě hrdí, pravděpodobně nedisponovali takovými prostředky na svou vlastní obranu.

CECHOVNÍ PRAPOREC

Jistý vrchol činnosti cechu truhlářů v Sadské znamenal rok 1816, kdy se mistři cechu rozhodli zhotovit si vlastní cechovní praporec. O celém tomto procesu svědčí dlouhý zápis vepsaný na volné stránky v cechovní knize mistrů.¹⁹⁶ Zda-li toto rozhodnutí však opravdu bylo na straně mistrů, není tak jasné. Nápad na zhotovení tohoto praporce přišel totiž zvenčí – ze strany cechovního inspektora Jana Němečka (který byl toho času druhým radním a měl vykonávat dohled nad

¹⁹⁴ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 41.

¹⁹⁵ Státní okresní archiv Beroun, fond Rajcech truhlářský v Berouně, NAD 562, *Knihy cechovní*, č. kart.: 2, inv. č.: 9.

¹⁹⁶ Tamtéž.

cechem ve jménu magistrátu). On přišel před cech s řečí, v níž cechu vytkl, že zatímco v okolních městech cechy již dlouhá léta své praporce mají, v Sadské svým vlastním praporcem disponuje pouze cech pekařů, jehož příklad žádný další cech nenásleduje, nýbrž peníze pouze propíjejí. Dále se jal cech upozorňovat, jak důležité je, zejména při veřejných slavnostech a procesích, dávat *prostému lidu* pobožný příklad a vést ho k víře v boha.

Na tuto výzvu se cechovní mistři shodli, že onen praporec vyhotoví, jelikož však pokladnice nedisponovala potřebnou sumou, rozhodli se na praporec společně složit. Jako cíl si stanovili, že do příští slavnosti božího těla bude praporec hotov. V cechovní knize následuje dlouhý zápis všech osob, které na praporec přispěly. Jednalo se z většiny o truhlářské mistry, avšak peníze byly vítány od kohokoli. Zajímavé je, že ti, kdož byli mimo cech a dobrovolně na praporec přispěli, těm se cech zavázal, že ve chvíli, kdy dojde k jejich smrti, při jejich pohřbu držet průvod s praporcem. Dary na praporec se též přijímaly i v naturáliích – v látce, bezplatném zhotovení dřevěné žerdě či zorganizování hudebního doprovodu při svěcení praporce. Po zápisu o příjmech peněz následuje zápis o jejich vydání – pro nákup látek, kování či namalování cechovního znaku se cestovalo do Nymburka, Kolína i do Prahy.¹⁹⁷

Jak sděluje následující zápis, přibližně o měsíc později byl praporec hotový a na den božího těla 13. června 1816 byl svěcen. Ono svěcení započalo kde jinde, než v domě inspektora Jana Němečka, který zde dal mistrům najevo svou vděčnost za vyhotovení onoho praporce. Zde jim také připomenul účel tohoto praporce – aby s jeho pomocí mistři při veřejných procesích „*veškeré křesťanstvo svými příklady k horlivé poctě boží v každé době zbuzovat napomínají.*“¹⁹⁸

Následně pokračovali truhláři v zástupu s praporcem a živou hudbou směrem k radnici, v níž chtěli žádat o povolení nosit praporec o slavnostech, pohřbech i

¹⁹⁷ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2

¹⁹⁸ Tamtéž.

jiných příležitostech. V tomto průvodu nejpřednější místo zaubírali muzikanti, načež za nimi šlo pět nejstarších mistrů. Po bocích šly dvě dcery mistrů, nesoucí mašle a svíce, načež za nimi kráčeli tovaryši s pochodněmi po boku cechovního inspektora. Po nich následovali ostatní truhlářští mistři a konec průvodu tvořilo množství různých dalších lidí. V budově městského magistrátu jim byla žádaná povolení stvrzena, načež se zvoláním „*Ať žije dlouho císař František!*“ bylo vzájemné jednání radních s cechem uzavřeno. Zajímavé je zde to, že při jednání se cechovní mistři odvolávali právě na dvorní dekret z roku 1781 (který velké korouhve zakazoval) s tím, že jejich menší praporec mu ve svých rozměrech neodporuje.¹⁹⁹

Po opuštění radnice se spolu s radními opět v zástupu šlo ke kostelu svatého Apolináře, v němž se mělo svěcení praporce dokončit. Farář pronesl řeč s tím tvrzením, že již ve starém zákoně se píše o ceších, které si své praporce vyhotovovaly. Následně spolu s radními a cechmistry připnul několik cvočků k praporci, pozvedl ho do vzduchu a odevzdal jej do rukou mistrů. Tím bylo svěcení praporce dokončeno. Po provedené mši zbývalo už pouze se s ním připojit ke slavnosti božího těla, které se účastnily i všechny ostatní cechy, stejně jako většina místních obyvatel. Na konci dne byl praporec uložen v kostele, (což bylo zvykem u mnoha tehdejších cechů) kde zaujal místo vedle praporce cechu pekařského.²⁰⁰

Truhláři v Sadské si také od této doby vedli knihu počtů vyhrazenou výlučně pro příjmy a výdaje týkající se cechovního praporce. Do ní se zapisovaly příspěvky mistrů a platby za jeho nošení, opravy, výzdobu atd. Lze se z ní dozvědět například to, že byl v průměrném roce vynášen ven asi desetkrát a každý druhý rok se na něm prováděly menší opravy. Tyto zápisy si cech vedl až do jeho úplného zrušení roku 1860, kteréhožto roku bylo s praporcem přesto osmkrát chozeno.²⁰¹ V současné době je tento praporec uložen v depozitáři Polabského muzea.

¹⁹⁹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy účtu cechovního praporce*, inv. č. 3

KAPITOLA 4

Cechovní zvyklosti v životech řemeslníků a jejich proměna

Nejprve je třeba upozornit, že na otázku významu cechů v životech jejich příslušníků, v celé její šíři není prakticky možné odpovědět. Významů, které cech pro řemeslníky mohl mít, bylo pravděpodobně tolik, kolik bylo řemeslníků. Proto se v této práci nesnažím o vytvoření žádné ucelené teorie, která by jednoduše vysvětlovala společenskou roli cechů a byla by takto široce aplikovatelná. Místo toho se soustředím na několik jevů, které mi přijdou zajímavé (jejich výběr je založen na jejich interpretační vydatnosti) a které hrály alespoň v části zkoumaného období důležitou roli pro větší počet řemeslníků. Jedná se tedy o přechodové rituály (stávání se tovaryšem a stávání se mistrem), ty dále rozšiřuji o související zvyky jako řemeslnické pozdravení a další. Na druhé straně se zajímám též o náboženské cechovní zvyklosti (se zaměřením na obřady s cechovním praporcem). Takto vybraná témata tvoří jeden úhel pohledu, ze kterého lze zkoumat některé oblasti cechovního života. Druhý úhel představuje ten, který na ně nahlíží skrze témata mnohem obecnější – například skrze nerovné postavení jednotlivých členů, zvyšující se exkluzivitu a uzavřenost cechu, každodenní život řemeslníků, nesehnání mládí učedníků, hrdost tovaryšů či vzájemné spory mistrů.

ZVYKY, ČI TRADICE?

Zajímavý rámec, skrz který lze na tyto zvyklosti pohlížet, nabízí Eric Hobsbawm v jeho práci *Inventing Traditions*.²⁰² Hobsbawm zde přichází s tezí, že tradice, které se mnohdy prezentují jako pramenící v dávné minulosti, často ve skutečnosti vznikly poměrně nedávno. V této práci nepopisuji žádné tradice, které by byly takto definitivně uměle vytvořené, tudíž nemohu Hobsbawmovu teorii aplikovat v

²⁰² Jedná se o úvodní kapitolu knihy *The Invention of Tradition*.

HOBSBAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 1–14.

plné míře. Nicméně velmi zajímavá je jeho definice tří od sebe odlišných kategorií – tradice (jichž jsou vynalezené tradice podskupinou), zvyky a konvence.

V Hobsbawmově pojetí jsou tradice (původní i vynalezené) charakteristické tím, že se vztahují k minulosti (ačkoli z ní nemusí doopravdy pramenit) a zdůrazňují neměnnost. Minulost, ke které odkazují, zdánlivě aktérům ukládá pevné a formalizované praktiky, jejichž projevem je daná tradice. Vynalezené tradice jsou pak reakcemi na nové situace, na něž odpovídají skrze odkazování se na minulost, kterou reinterpretovali či ji sami skrze opakování vytváří. Tyto tradice musí však být odlišeny od toho, čemu Hobsbawm říká *custom* neboli zvyky, které jsou nejvíce zakořeněné v „tradičních“ společnostech. Zpravidla mají vztah k praktičnosti, přestože mohou nabývat komplexních symbolických forem. Taktéž narozdíl od tradic se nezakládají na neměnnosti – mohou mít historické kořeny, a i se k nim odkazovat, avšak závisí na tom, že jsou zachovány podmínky, které vedly k jejich vzniku. Ve chvíli, kdy se mění vnější podmínky a zvyky ztrácejí svou funkčnost, začínají se měnit či mizet i tyto zvyky. Konvence (*conventions*) neboli rutiny se v tomto pojetí liší od zvyků i tradic tím, že nemají žádný rituální či symbolický význam. Od tradic se liší zejména tím, že jejich odůvodnění je primárně praktické, nikoli ideologické.²⁰³ Tento rozdíl ilustruje Hobsbawm trefným přirovnáním: „Nošení ochranných přileb při jízdě na koni má praktický smysl, stejně jako nošení přileb pro motocyklisty nebo ocelových přileb pro vojáky; nošení jednoho specifického typu ochranných přileb v kombinaci s šarlatovými loveckými kabáty dává zcela jiný smysl.“²⁰⁴

Jak může tento přístup pomoci rozkrýt, jaký smysl dávají různé řemeslnické zvyklosti? (pouze pro tento účel zde budu označovat slovem *zvyklosti* společně to, co Hobsbawm nazývá *zvyky*, *tradicemi* i *konvencemi*) Začnu zde s tím zdánlivě nejjednodušším, tedy konvencemi. Které zvyklosti řemeslníků ve zkoumané době nepředstavují ani rituály ani nemají žádný symbolický význam? Zde lze zmínit

²⁰³ HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 1–4.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 3.

například způsoby, kterými bylo znesnadňováno vstupu do cechu či přijetí za mistra. Jde o požadavky jako zaplacení velké sumy za přijetí, vysoké nároky na původ přistupujícího, nároky na jeho správné vyučení i poměrně libovolné překážky či záminky, které stávající mistři užívali pro zamítnutí přijetí nového člena. Chtěl-li by někdo zpochybnit existenci těchto samotných praktik, pravděpodobně by mu bylo od cechu odpovězeno, že se jedná o zvyklosti platné od nepaměti, a nelze je tedy měnit. Jistým způsobem se tedy mohou na minulost odkazovat, nicméně z ní čerpají pouze svou univerzální platnost, nikoli svůj samotný význam, který je čistě praktický. Taktéž by zde šly zmínit rozličná zvýhodnění, které požívali synové mistrů, jak při jejich vstupu do učení, tak i v jeho průběhu. Jejich smysl byl také praktický – měly umožňovat lépe držet řemeslo v jedné rodině a tím pádem i zabraňovat přístupu k řemeslu lidem odlišného původu. Tyto praktiky pravděpodobně neznamenal pro řemeslníky o mnoho víc, než že byly způsoby, kterými se udržoval *status quo* a reguloval chod cechu. Jak Hobsbawm poznamenává,²⁰⁵ konvence jsou nastaveny tak, aby je bylo možné snadno upravit či opustit v reakci na měnící se praktické požadavky. Jak lze vidět zejména v druhé kapitole této práce, všechny tyto konvence čelily kritice ze strany státu i různých vnějších kritiků právě proto, že jejich praktický význam přestal odpovídat požadavkům měnící se doby. Jejich obrana a nevole je změnit ze strany mnohých cechovních mistrů mohla být tak silná právě proto, že pro ně zůstávaly být praktické – byly to totiž zejména jejich zájmy, které tyto konvence bránily. Právě zvýhodněné postavení mistrovských synů, proti kterému se stavěly již generální patenty v roce 1731,²⁰⁶ bylo i o sto let později v truhlářském cechu v Sadské stále velmi patrné.²⁰⁷ Jeho praktický význam, ač pro stát a nové pojetí hospodářství vymizel, pro místní mistry stále existoval, a ti tudíž dělali vše pro udržení těchto konvencí.

²⁰⁵ HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 3.

²⁰⁶ Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731*. sig.: II 630.311, článek 13, bod 7. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

²⁰⁷ Synové mistrů byli zvýhodněni skrze znatelně nižší poplatky za přijetí, skrze možnost být přijat za učně i tovaryše najednou a rozhodně i mnoha méně formalizovanými způsoby.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, Kniha zápisů z cechovních shromáždění, inv. č. 1.

Dále lze zmínit takové zvyklosti, které jsou sice konvencemi, zároveň je ale lze dle Hobsbawmovy definice označit i za zvyky. Slouží tedy praktickým účelům, ale nabývají i symbolických a rituálních významů. Zde nejprve zmíním přijímání za mistra. Narozdíl od přijímání za tovaryše se stávání mistrem napříč zkoumanou dobou zpravidla sestávalo z méně sofistikovaného rituálu a mělo silný praktický aspekt. Takto usuzuji jednak na základě informací, které lze vyčíst z cechovních knih ze Sadské a dále z obecné strohosti, s níž o tomto přechodu mluví dostupná literatura. Například Friese, poté co věnuje několik stran detailnímu popisu přijímání za tovaryše, k přijetí za truhlářského mistra poznamenává pouze toto: „Co se stane, když je mistrovské dílo hotové? [tedy ve chvíli, kdy jsou splněny všechny předpoklady pro přijetí za mistra] Je zkontrolováno, co mu chybí je potrestáno, a pak se dva dny pořádá mistrovská hostina. Když se to stane, udělí mladému mistrovi mistrovské právo a popřejí mu štěstí.“²⁰⁸ Zdá se, že primární při tomto přechodu jsou opravdu praktické záležitosti – hlavně se řeší tedy nikoliv to, zda je uchazeč správně připraven roli mistra přijmout, ale spíš to, zda je pro tuto roli správně zaopatřen a zda jeho členství přinese cechu nějaký užitek. Jeví se, že liminální aspekt (tedy přechodový stav, který se často vyznačuje ztrátou lidskosti i důstojnosti) je zde upozaděn právě z toho důvodu, že tovaryši již své právo na důstojnost a hrdost jednou nabyli a nemůže jim být tudíž tak snadno odebráno. Jediný obřad, který při této příležitosti mohl nabývat jistého symbolického významu, mohla (na základě dostupných zdrojů) být právě mistrovská hostina. Ta ve Frieseho popisu na počátku osmnáctého století trvala dva dny a byla pravděpodobně velmi nákladná. O sto let později byla v Sadské často nahrazována (avšak i to bylo v potenciálním rozporu s generálními artikulemi²⁰⁹) pouhým

²⁰⁸ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 117. (přeloženo z němčiny)

²⁰⁹ Generální cechovní artikule císaře Karla VI. pro všechny řemeslnické pořádky v českých zemích, Archiv hlavního města Prahy, NAD 227, sig.: Kožešníci 3, inv. č.: 6. článek XXX.

složením peněžité sumy.²¹⁰ Spíše, než jeho přerodem²¹¹, byla tato hostina prokázáním zajištění nového mistra a příležitostí k jeho kolektivnímu uvítání. S postupem času se zdá, že praktické aspekty přijímání za mistra měly větší šanci být zachovány, než ritualizované ceremonie – z těchto zvyků se mohly stát konvence například právě jejich nahrazením pouhou platbou.

Přesuneme-li se k přijímání tovaryšů a takzvaným tovaryšským křtům, symbolické významy těchto zvyků jsou mnohem zřetelnější. Jak jsem ukázal zejména v první kapitole, tyto zvyky byly i v osmnáctém století na některých místech opravdu ukázkovými případy přechodových rituálů. Podobně na ně nahlíží i Robert Darnton, když píše, že v „německém prostředí byly iniciační obřady mnohem komplexnější [než ve Francii a Anglii] a měly strukturální podobnosti s obřady kmenů v Africe, Nové Guineji i Severní Americe.“²¹² Vskutku, podíváme-li se na popis iniciačních obřadů u australských kmenů u Arnolda van Gennepa, lze si všimnout mnohých podobností s iniciací tovaryšů. V těchto kmenech je nováček považován za mrtvého a v tomto stavu setrvává po poměrně dlouhou dobu, při níž je fyzicky i mentálně oslabován. Toto oslabení má mít za cíl zbavit ho všeho ponětí o jeho dětské existenci. Následuje pozitivní část obřadu – instruktáž v kmenových zákonech, a nakonec náboženská ceremonie. Celý tento proces může trvat několik dnů i týdnů.²¹³ Podobně probíhal iniciační obřad i podle Frieseho popisu truhlářů, ačkoliv byl celý soustředěn do jednoho dne. Učeň podstupující tento obřad byl také de facto považován za mrtvého – byl vnímán jakožto neživý kus dřeva, který musel být skrze fyzické i mentální působení opracován do nové formy

²¹⁰ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Knihy zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

²¹¹ Myšleno tak, že při přechodu z učně na tovaryše byl při tomto obřadu vytvářen opravdu nový člověk. Nabývání mistrovství pro identitu daného člověka nepředstavovalo tak razantní změnu.

²¹² DARNTON, Robert. *The Great Cat massacre: And Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books, 1999, s. 271.

Jak se snažím ukázat v první kapitole, ačkoliv rozhodně nelze německé prostředí v tomto ohledu s českým prostředím ztotožňovat, nalézají se oba tyto regiony v oblasti, kde docházelo k intenzivní kulturní výměně a zejména u řemeslníků byly mnohé zvyklosti podobné.

²¹³ GENNEP, Arnold van. *The rites of passage*. University of Chicago Press, 1961, s. 75–76.

– do tovaryše. Taktéž po tomto úkonu následovalo kázání – nejdříve negativní, o tom, jak opovržením hodná je forma, v níž učeň do rituálu vstoupil. Posléze pozitivní – deklarující zásady tovaryšského života a seznamující ho s tajnými znaky tovaryšů. Obřad byl ukončen společným přípitkem, vítajícím nováčka do cechu i bratrstva tovaryšů.²¹⁴ Taktéž dávání nového jména, které zmiňuje van Gennepe²¹⁵, bylo častou součástí tovaryšského křtu.²¹⁶

Na základě van Gennepeových poznatků, které později více prohloubil Victor Turner, lze shledat, že se všechny přechodové rituály sestávají ze tří fází: separace, hraničnosti (liminality) a agregace. První i poslední fáze se vztahují k pevným bodům v sociální struktuře dané společnosti. Jedná se o přechod od jednoho stavu k druhému. Mezi nimi se však nalézají liminální fáze, která nesdílí pravidla ani atributy s předešlým ani nadcházejícím stavem.²¹⁷ Učeň, který je ve Frieseho popisu proměněn v tzv. *Kuh-Schwanz*, se v tento moment nachází ve stavu, kdy pro něj neplatí ani pravidla učňů, ani tovaryšů, ale pravidla naprosto odlišná. Stává se z něj pasivní předmět, který musí snést libovolné zacházení bez stížností.

Důvod, proč byly tyto obřady, například narozdíl od obřadů při nabytí mistrovství, tak sofistikované, je bezesporu i to, že nabytí tovaryšství zároveň splývalo i s nabytím dospělosti. Tyto obřady byly nejen přechodem z jedné příčky v řemeslnickém a cechovním prostředí na druhou, ale také byly přechodem z asexuálního prostředí dětství do dospělosti. Není překvapivé, že mnohé z těchto rituálů obsahovaly sexuální konotace. Zatímco u „*Kuh-Schwanz*“ se o nich lze jen dohadovat, záznamy o hoblování z roku 1737 v Kodani explicitně popisují hrubé zacházení při obřadu s tzv. „*grogen Knast*“, tedy penisem.²¹⁸

²¹⁴ FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica*. Lipsko, 1705, s. 101–110.

²¹⁵ GENNEPE, Arnold van. *The rites of passage*. University of Chicago Press, 1961, s. 77.

²¹⁶ SEDLÁK, Vladimír Jan, O ceších a jejich archivech, in: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín, *Archivní příručka*, Praha 1948, s. 213–214.

MELICHAR, František. *Dějiny cechovníctví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902, s. 104–107.

²¹⁷ TURNER, Victor Witter. *The ritual process: Structure and Anti-structure*. New York: Cornell University Press, 1966, s. 94–95.

²¹⁸ Doslovně přeloženo jde o „hrubý uzel“.

Jak lze vidět, tyto přechodové rituály neznamenal pro řemeslníky pouhé stávání se tovaryšem, ale byly jedním ze způsobů vytváření jejich celé identity a představovaly i důkaz jejich osobní vyspělosti.²¹⁹ V Hobsbawmově terminologii tak lze tyto rituály označit za zvyky – ty dle něj převládají zejména v „tradičních“ společnostech, v nichž zastávají dvojí funkci „motoru i setrvačnicku“.²²⁰ Ačkoliv se odkazují k minulosti, jejich podstatou není neměnnost. K minulosti se mohou obracet a čerpat z ní svou legitimitu, avšak minulost se pro ně nestává ideologií. Tyto zvyky mají také svou praktickou stránku, a tudíž jejich podoba reaguje i na celospolečenské změny praktických potřeb. Nevylučují změnu, přestože ji mohou v určitých případech brzdit. Jejich smysl neleží (alespoň ne zcela) v nich samotných, ale odvíjí se od svého účinku. Hoblování nebylo pro truhlářské tovaryše cílem samo o sobě, ale metodou, skrze níž vytvářeli sami sebe.

Jaký vliv tedy měla tato povaha řemeslnických přechodových rituálů na jejich proměnu v pozdějších letech? Jak naznačují prameny z truhlářského cechu v Sadské, ačkoliv zde stále mohla existovat paměť těchto obřadů, přijímání tovaryšů zde mělo na počátku devatenáctého století značně jednodušší podobu.²²¹ Z mého průzkumu dalších archivních pramenů usuzuji, že podobná byla i situace v mnoha dalších českých městech.²²² Tyto rituály mohly být součástí společenských vzorců „staré“ společnosti, jejíž transformace je připravila o svůj význam. To, že (jakožto zvyky) vycházely z praktických potřeb komunity, v níž se odehrávaly, znamenalo, že jakmile se praktické požadavky změnily, přestaly tyto rituály plnit svou funkci, na níž byly závislé. Taktéž byly závislé i na existenci této komunity (cechovních

HENNINGSSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 260.

²¹⁹ Předchozí odstavce dle mého názoru v zásadě vyvrací tvrzení Jana Sedláka, že tyto obřady byly přejaté z univerzitního prostředí, od tzv. beanie. Pravděpodobněji tomu bylo právě naopak.

SEDLÁK, Vladimír Jan, O ceších a jejich archivech, in: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín, *Archivní příručka*, Praha 1948, s. 214.

²²⁰ HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 3.

²²¹ Viz oddíl *Stávání se tovaryšem*.

²²² V průběhu mého výzkumu jsem se dále seznámil s prameny z fondů cechů truhlářů v Nymburce, Poděbradech, Mělníku, Praze a Berouně.

řemeslníků) samotné. Jak ukazují zejména v prvních dvou kapitolách, zánik cechů (a spolu s nimi i určitého druhu komunit řemeslníků) nenastal roku 1860 ze dne na den, ale probíhal postupně, napříč osmnáctým i devatenáctým stoletím. Bylo by zajímavé blíže porovnat proměnu těchto obřadů s těmi, které probíhaly při vítání nových studentů na některých univerzitách (které od těch řemeslných často byly odvozeny²²³). Právě ty, ač mohly využívat stejné metody a prostředky, nesdílely s těmi řemeslnickými svůj význam. Dle mého názoru měly blíže k tomu, co Hobsbawm nazývá tradicemi – či se z nich tradice s postupem času staly.

Právě tato přeměna zvyků v tradice (dle Hobsbawmovy definice) je dle mého pozorování velmi častým jevem i v řemeslném prostředí. S postupem času, když zvyky ztrácejí své praktické ukotvení ve společnosti, dochází k jedné ze dvou možností. Buďto postupně přestávají existovat, či se mění v tradici, tedy performaci bez jasného účelu. Jde tudíž o jiný způsob vytváření tradic – kdy nejsou zcela vynalezeny, ale jsou utvořeny na základě dřívějších zvyků. Tento proces nemá jasný počátek a konec a narozdíl od některých jiných tradic²²⁴ nelze určit, kdy přesně vznikly. Jak poznamenává Hobsbawm, „někdy mohly být nové tradice snadno naroubovány na ty staré, jindy mohly být vytvořeny půjčováním si z dobře zásobených skladů oficiálních rituálů, symbolismu a morálního napomínání – náboženství, urozené okázalosti i folklóru.“²²⁵

Jak vyplývá ze v této práci porovnaných řemeslnických přechodových rituálů napříč zkoumaným obdobím, tyto zvyky se v pozdějších letech vydaly cestou zániku. O tom svědčí i téměř úplná absence dokladů o nich v pozdější části devatenáctého století. Zdánlivě jiný byl však vývoj těch více náboženských

²²³ Například hoblování nových studentů je zmíněno roku 1528 na Pražské (Karlově) univerzitě. Jedná se o zřejmou výpůjčku truhlářského zvyku.

HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961, s. 267.

²²⁴ Jako tradici, která byla vytvořena téměř ze dne na den zmiňuje Hobsbawm například královské vánoční vysílání v Británii, zavedené v roce 1932.

HOBSBAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 1.

²²⁵ HOBSBAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 6.

cechovních zvyků – zde mám na mysli zejména průvody s cechovními praporce i náboženských svátcích. Jak jsem ukázal výše, v Sadské byl i do úplného konce zdejšího cechu (a pravděpodobně i po jeho oficiálním zrušení, ač o tom nejsou záznamy) vynášen cechovní praporec s velkou pravidelností.²²⁶ Na mnoha místech byly o náboženských slavnostech vynášeny cechovní praporce i mnoho let po konečném zrušení cechů. Například o svatováclavských slavnostech roku 1929 byl s nimi v Kyšperku (dnešním Letohradě) konán rozsáhlý průvod.²²⁷ Takzvaný Cech malířů, lakýrníků a tapetářů se jimi prezentuje dodnes.²²⁸

Zde vyvstává otázka, proč se právě z těchto zvyků staly tradice, které dlouho přežily prostředí, v němž původně vnikly. Hobsbawm uvádí tři druhy vynalezených tradic. Jde jednak o tradice, které ustanovují či symbolizují příslušnost a členství v různých skupinách či umělých společenstvích, dále ty, které legitimizují určité instituce či hierarchické mocenské vazby a nakonec ty, jejichž účel tkví v socializaci a vštěpování přesvědčení, hodnot a způsobů chování.²²⁹ Ačkoli měla přítomnost cechu na náboženských slavnostech za cíl vštěpovat i náboženské hodnoty (jak dokládá i řeč cechovního inspektora v Sadské, v níž mluvil o tom, jak důležité je „*sprostný lid příkladem pobožným předcházeti*“²³⁰), dle mého názoru nejde o primární účel této tradice. Tím je deklarovat příslušnost k jisté skupině – k cechu, ale také jde o hlášení se k celému historickému odkazu cechů. Jak již jsem uvedl zejména v úvodní kapitole, napříč osmnáctým i devatenáctým stoletím byly cechy vystaveny vlně kritiky, proti níž

²²⁶ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha účtu cechovního praporce*, inv. č. 3

²²⁷ Dle fotografií zde šlo dokonce o velké cechovní korouhve, které byly roku 1781 zakázány. Lze tedy usuzovat, že se jednalo o repliky, vyrobené nedlouho předtím.

VEREŠČÁK, Jan. Kyšperské cechovní korouhve. In: *Muzeum Libea* [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z:

<https://www.muzeum-libea.cz/vlajky-a-prapory/kyperske-cehovni-korouhve/>

²²⁸ Jak bylo na 1. pochodu sv. Lukáše. In: *Cech malířů, lakýrníků a tapetářů ČR* [online]. 2019-11-1 [cit. 2024-06-22]. Dostupné z:

<https://www.cechmal.cz/index.php?cmd=item&id=1310&menuID=1>

²²⁹ HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012, s. 9.

²³⁰ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

se k jejich obhajobě však zvedla i početná opozice. Po zrušení cechů jejich roli z většiny přebraly živnostenská společenstva, z nichž se mnohá hlásila k odkazu cechů, sahajícího až do středověku.²³¹ Nebylo pravděpodobně lepšího způsobu, jak vytvářet a deklarovat tuto svou identitu než skrze takto viditelné veřejné akce.

Kombinace jasně rozeznatelných cechovních symbolů (například praporců) a jejich veřejné prezentace byla *de facto* veřejným přihlášením se k jisté ideologii. Dávné cechovní hodnoty (pokud vůbec někdy jednotně existovaly), nebyly již v devatenáctém století praktikovány. Stal se z nich pouze abstraktní soubor preskriptivních norem chování, k němuž mohlo být odkazováno.

²³¹ Obracení zájmu různých živnostenských organizací směrem k dávnějším dějinám cechů zmiňuje v úvodních stranách svého článku Karel Fojtík.

FOJTÍK, Karel. Řemeslnictvo a jeho podíl na utváření volného času obyvatel měst v 16. a 17. století v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý*. Brno: Národopisná společnost čs. při ČSAV, 1974(8-9 (41-42)), s. 81-83.

Závěr

Na závěr se chci ještě vrátit zpět ke Cliffordu Geertzovi a jeho interpretativnímu přístupu a zhodnotit z tohoto hlediska výsledky této práce. Centrální pro tuto práci je *význam* – respektive *významy*. Opakovaně se v této práci ptám, co mohl ten či onen zvyk, rituál či tradice znamenat pro řemeslníky té doby. Povaha tohoto ptaní je však neuspokojivá. Na otázky tohoto druhu neexistují (a dle mého názoru ani nemohou existovat) jednoznačné odpovědi. To však neznamena, že je zbytečné se o jejich zodpovězení pokoušet. Zde se ztotožňuji s Geertzem, který s odkazem na Webera píše: „domnívaje se, [...] že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považují kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž nikoliv za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní, pátrající po významu.“²³² Odpovědi na otázky tážající se po významu tudíž ani v této práci nemohou nabývat formy pravidel a zákonů, ale představují mou vlastní interpretaci, závislou stejně tak na historické události, jako na mém současném chápání. Zatímco antropolog, pozorující ve výzkumném terénu určitou sociální situaci, má k dispozici tolik dat, že jeho interpretace může navozovat pocit objektivitu (přestože je stále závislá na jeho vlastní osobě), v historickém výzkumu, kde „terén“ je mnohem vzdálenější, je tento úkol o to složitější a výsledky potenciálně méně uspokojuvé.

I přesto věřím, že má zdejší analýza historických řemeslnických zvyklostí je v určitém způsobu hodnotná. Rozhodně však není vševyčerpávající. Jsem toho názoru, že aby otázka „co znamenalo pro řemeslníky náležet k cechu?“ navozovala alespoň dojem úplného zodpovězení, muselo by k ní vzniknout ještě nesčetně dalšího výzkumu. Toho, který zejména v českém prostředí chybí. Jaký význam například mohly mít cechy pro ženy, které z nich byly systematicky vylučovány? Co znamenaly pro učedníky z chudých rodin, kteří

²³² GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 15.

neměli vidinu stát se jednoho dne mistrem? To jsou jen jedny z mnoha otázek, o které zatím nepadl pokus je komplexně zodpovědět.

Použitá literatura a zdroje

ALAN, Příspěvek k dějinám stavu řemeslnického v Čechách. In: *Akademie: orgán socialistické mládeže*. Praha: Dělnická knihtiskárna a nakladatelství, 02.1906, 10(5).

BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha: Academia, 1985.

BOUDOVA, Jitka. *Tradiční vesnické pospolitosti v 19. století a zájem o ně. Václav Smutný (1859-1922) - typický představitel generace národopisců své doby*. Diplomová práce, vedoucí Štěpánová, Irena. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, 2017.

ČERNÝ, Eduard. *Nutná reforma pokračovacího školství*. Praha: Dědictví Komenského, 1906.

DARNTON, Robert. *The Great Cat massacre: And Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books, 1999.

DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie. Každodenní život*. Praha: Argo, 2013.

Dějiny vývoje průmyslu v Rakousku III. In: *Solidarita: orgán československých dělníků sklářských, porcelánských, hlinářských, cihlářských a spřízněných odborů v Rakousku-Uhersku*. Hodonín: Jan Dolejší, 22.02.1912, 27(8).

DÜBECK, Inger. *Håndværksret og laugsreformer 1700-1862*. *Håndværkets Kulturhistorie*, 3, 1983.

EDGAR, Emil. XVIII. století úvodem do moderního hospodářství. In: *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: J. Otto, 15.05.1924, 29(5).

EHMER, Josef. *Soziale Traditionen in Zeiten des Wandels: Arbeiter und Handwerker im 19. Jahrhundert*. Frankfurt: Campus Verlag, 1994.

FIEDLER, František. *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911.

FLÉGL, Oldřich. K přeměně cechovního zřízení u nás v 18. stol. In: *Obzor národohospodářský XIX*. Praha: J. Otto. 1914.

FOJTÍK, Karel. Řemeslnictvo a jeho podíl na utváření volného času obyvatel měst v 16. a 17. století v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý*. Brno: Národopisná společnost čs. při ČSAV, 1974(8-9 (41-42)).

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přeložil Čestmír Pelikán. Studie (Dauphin). Praha: Dauphin, 2000.

GABRIEL, Václav. *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*. Praha: Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, 1891.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

GENNEP, Arnold van. *The rites of passage*. University of Chicago Press, 1961.

GIERKE, Otto. *Das deutsche Genossenschaftsrecht I., Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1868.

GINDELY, Antonín. O cechovním zřízení v Čechách od XVI. až do XVIII. století. In: *Právník: časopis věnovaný vědě právní i státní*, 24(1). Praha: Právnícká jednota, 1885.

GINZBURG, Carlo. Inkvizitor jakožto antropolog. In: *Kuděj : časopis pro kulturní dějiny*. Dolní Břežany: SCRIPTORIUM 7, č. 1-2, 2005.

GNEISS, Markus. *Das Wiener Handwerksordnungsbuch (1364-1555). Edition Und Kommentar*. Wien: Böhlau Wien, 2017.

GRUBER, Josef. Průmyslová politika: Cechovní politika doby tereziánské a josefinské. In: *Česká politika, Díl 4: Moderní stát a jeho úkoly – Politika agrární, průmyslová, sociální*. Praha: Jan Laichter, 1911.

HENNINGSEN, Henning. *Behøvling og hønsning. Indvielses- og optagelsesskikke i håndværksslav*. København, 1960.

HENNINGSEN, Henning. *Crossing the Equator; Sailors' Baptism and Other Initiation Rites, with a Danish Summary*. Copenhagen: Munksgaard. 1961.

HOBSBAWM, Eric a RANGER, Terence. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012.

HRBEK, Jiří. Generální cechovní patent (1731). In: *Akademická encyklopedie českých dějin*. Sv. 4, D-G, Praha: Historický ústav, 2015.

Jak bylo na 1. pochodu sv. Lukáše. In: Cech malířů, lakýrníků a tapetářů ČR [online]. 2019-11-1 [cit. 2024-06-22]. Dostupné z:
<https://www.cechmal.cz/index.php?cmd=item&id=1310&menuID=1>

K, E. *Dějiny cechů a živnostenského společenstva ve Veverské Bytyšce*. Brno: Živnostenské společenstvo, 1890.

Kaizlova věda správní, In: *Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha: J. Otto, 15.09.1909, 14(8).

KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha: ČSAV, 1955.

KOLÁŘOVÁ, Lucie. KOUBA, Pavel. KONZAL, Václav a ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1998.

LEVI, Giovanni. On microhistory. In: BURKE, Peter a John R. GILLIS. *New Perspectives on Historical Writing*. Pennsylvania University Press, 1992.

MELICHAR, František. *Dějiny cechovnictví v Čechách*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“, 1902.

Negnowëgssj moravsko-slezský Domácj Přjtel: wsseužitečný občanský kalendář na rok obyčegný. Brno: Karel Winiker, 1888, 47(1).

NEUSCHL, Robert. *Křesťanská sociologie*. Brno: Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900.

OGILVIE, Sheilagh. Guilds, Efficiency, and Social Capital: Evidence from German Proto-Industry. In: *The Economic History Review*, vol. 57, no. 2, 2004.

PAROUBEK, František Adolf, Dějinopis města Sadská: Cechové řemeslníci a jejich zřízení. In: *Sadské noviny* 5, 1935.

SEDLÁK, Vladimír Jan, O ceších a jejich archivech, in: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín, *Archivní příručka*, Praha 1948.

SNELL, Keith David Malcolm. The Apprenticeship System in British History: The Fragmentation of a Cultural Institution. In: *History of Education*, 25(4), 1996.

SKOPEC, Jindřich, *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře Milčického. Kniha první, část druhá*. Praha, 1908.

SMUTNÝ, Václav. O malovaném nábytku na Polabí. In: *Český lid*, 2, 1893.

SOMMER, ADAMEC, POLÁKOVÁ, PROCHÁZKA. *Dějiny Sadské: stručný průvodce historií města, 993-1993*. Sadská: DIVUS, 1993.

STOCK, Ch. L. *Grundzüge der Verfassung des Gesellenwesens der deutschen Handwerker in alter und neuer Zeit*. Magdeburg, 1844.

STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. Státní zájem a svoboda cestování v Rakousku (1780–1850), In: *Studie k sociálním dějinám: Studien zur Sozialgeschichte*. Kutná Hora: CLEO, pracoviště historické sociologie, 2004, 2004(11).

ŠPIESZ, Anton. K teoretickým problémom manufakturného obdobia v dnešnom československu. In: *Hospodářské dějiny: Economic history*. Praha: ČSAV. Ústav československých a světových dějin, 1979(1).

THAMER, Hans-Ulrich. On the Use and Abuse of Handicraft: Journeyman Culture and Enlightened Public Opinion in 18th and 19th Century Germany. In: KAPLAN, Steve. *Understanding Popular Culture: Europe from the Middle Ages to the Nineteenth Century*, De Gruyter, 1984.

TURNER, Victor Witter. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. B.m.: Cornell University Press, 1967.

TURNER, Victor Witter. *The ritual process: Structure and Anti-structure*. New York: Cornell University Press, 1966.

URFUS, Valentin. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. In: *Právněhistorické studie (PHS) 6*, Praha: Ústav právních dějin Právnické fakulty UK, 1960.

VARDI, Liana. The Abolition of the Guilds during the French Revolution. In: *French Historical Studies*. 1988, 15(4), 704.

VEREŠČÁK, Jan. *Kyšperské cechovní korouhve*. In: Muzeum Libea [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z:

<https://www.muzeum-libea.cz/vlajky-a-prapory/kyperske-cechovni-korouhve/>

WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.

WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Praha: J. Otto, 1895.

Zákony, dvorní nařízení a další legislativní sbírky

Archiv hlavního města Prahy, fond Cech kožešníků Praha, NAD 227, *Generální cechovní artikule císaře Karla VI. pro všechny řemeslnické pořádky v českých zemích*, sig.: Kožešníci 3, inv. č.: 6.

Handwerks-Sachen. In: HERRENLEBEN, Sebastian Gottlieb. *Sammlung Oestereichischer Gesetze und Ordnungen wie solche von Zeit zu Zeit ergangen und publiciert worden, so viel deren vom Jahr 1721 bis auf Hocht-traurigen Tod-fall der Römisch-Kayserlichen Majestat CAROLI VI. Vídeň, 1752*. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10487836>

Hofdekret vom 11. Kundgemacht In. *Oest. den 20 Junius 1787. Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k.k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer sistematischen Verbindung. Vierzehnter Band. Vídeň, 1787*.

Hofdekret vom 16. Mai 1781. In: *Vollständiger Auszug aller im Königreiche Böhmeim am Ende des achtzehnten Jahrhunderts bestehenden Gesetze. Zweiter Theil, Von Ber bis Erb. Prag, 1800.*

Staatliche Bibliothek Regensburg, *Kayserliches Patent, Die Abschaffung Der Mißbräuche Bey denen Handwerckern betreffend, 1731. Sig.: 999/Rat.civ.362.* Dostupné z:

https://www.google.cz/books/edition/Kayserliches_Patent_Die_Abschaffung_Der/j5hZAAAACAAJ

Vědecká knihovna v Olomouci, fond 094 - Staré tisky, *Cechovní patent z r. 1731. sig.: II 630.311.* Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/ii630311/ii630311.pdf>

Živnostenský řád ze dne 20. prosince 1859 č. 227 ř. z., jenž částečně jest změněn a doplněn zákonem ze dne 15. března 1883. Rakousko-Uhersko, Písek: V. Šimek, 1883.

Dobová literatura

BEIER, Adrian. *Der Handwercks-Gesell.* Jena, 1717.

FRISIUS, Fridericus. *Der vornehmsten Künstler und Handwercker Ceremonial-Politica.* Lipsko, 1705.

ROUBO, André Jacob. *Essai sur le Toisé et l'Appréciation des Ouvrages de Menuiserie en général.* In: *L'Art du Treillageur, ou Menuiserie des Jardins – 4e et dernière partie.* Paříž, 1775,

SCHIFFNER, Joseph. *Gedanken ueber die Innungen in welchen die Bedenklichkeit eröffnet wird, ob mit menschlichen Fertigkeiten ein Monopol getrieben werden kann: Der Freyheit gewidmet.* Praha: Johanna Pruschin, 1782,

WEISS, Johann Adam. *Ueber das Zunftwesen und die Frage: Sind die Zünfte beyzubehalten oder abzuschaffen?* Frankfurt am Mayn: Heinrich Ludwig Bronner, 1798.

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, fond Cech truhlářů Praha NAD 262, *Kniha přijatých učedníků do pražského cechu truhlářského 1812–1851*, inv. č. 5.

Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka úředních knih a rukopisů, *Kniha mistrovská 1743–1842*, sig. 5943.

Národní archiv, fond Vyšetřovací komise roku 1848 Praha, NAD 209.

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik, *Sadská 14*, M14-13, sig.: 10. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11462/>

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik, *Sadská 24*, M14-13, sig.: 9. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11472/>

Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik, *Sadská 32*, M14-13, sig.: 10. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11495/>

Státní okresní archiv Beroun, fond Rajcech truhlářský v Berouně, NAD 562, *Kniha cechovní*, č. kart.: 2, inv. č.: 9.

Státní okresní archiv Beroun, fond Rajcech truhlářský v Berouně, NAD 562, *Manuál tovaryšský*, č. kart. 2, inv. č. 24.

Státní okresní archiv Mělník, fond Cech truhlářů Mělník, NAD 762.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Archiv města Sadská, NAD 265, *Knihy zlaté památní obce města Sadský*, inv. č. 73, č. ev. j.: 64, sign.: C II. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/4612/1>

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Archiv města Sadská, NAD 265, *Kriminální záležitosti a těžké policejní přestupky*, inv. č. 351, karta 87, sig. XII/2.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Nymburk, NAD 472, *Kniha mistrů, tovaryšů a učňů*, inv. č. 43.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů Sadská, NAD 271, *Kniha mistrů s dalšími zápisy*, inv. č. 2.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů
Sadská, NAD 271, *Kniha zápisů z cechovních shromáždění*, inv. č. 1.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů
Sadská, NAD 271, *Kniha účtu cechovního praporce*, inv. č. 3.

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech truhlářů,
sklenářů, zámečníků aj. Poděbrady, NAD 264.